T.C. TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

# KLÂSİK EDEBİYATIMIZDA ELİFNÂMELER VE HARF SİMGECİLİĞİ BAĞLAMINDA MUHİBBÎ'NİN DÎVÂNI İLE ELİFNÂMESİ

## (İnceleme-Metin)

Sedanur Ödemiş Çakır

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Rıdvan Canım

Edirne 2023

**Tezin Adı: Klâsik Edebiyatımızda Elifnâmeler ve Harf Simgeciliği Bağlamında Muhibbî'nin Dîvânı ile Elifnâmesi**

**Hazırlayan: Sedanur ÖDEMİŞ ÇAKIR**

# ÖZET

İnsanlık tarihinin harfler ile başlayan yolculuğunun temelleri asırlar öncesine dayanmaktadır. Türk edebiyatı da bu yolculukta bulunan kervanlardan biridir. Edebiyatımızda kimi zaman şiiri etkileyici kılmak kimi zamansa anlamı derinleştirmek için çeşitli harf oyunları yapılmış ve okuyucu bu duruma dâhil edilmiştir.

Harflerin kullanımı simgecilik bağlamında incelendiğinde hususiyetle **elif** harfi şiirde kullanılan en önemli malzemelerden biri olmuştur. Hakkında pek çok tabir oluşmuş ve genellikle benzetilen olarak kullanılmıştır. Şairler, mısra ya da beyitlerin ilk harfleri ters/düz sıralandığında alfabeyi oluşturan manzumelere **'elifnâme'** adını vermişlerdir. Türk Edebiyatında farklı ölçüler, farklı nazım şekilleri, farklı tertip düzenleri ve farklı konularda elifnâme yazan pek çok şâir görmek mümkündür.

Çalışmamızda ele aldığımız şâirimiz Muhibbî, hem harf simgeciliğini sıklıkla kullanmış hem divânında bir adet elifnâmeye yer vermiştir. Çalışmanın amacı harflerin edebiyatımızdaki kullanım alanlarını Muhibbî aracılığıyla göstermek ve harf esasına dayanan bir tür olan elifnâmeyi incelemektir.

**Anahtar Kelimeler:** Elifnâme, divan şiiri, harf simgeciliği, Muhibbî

**Name of Thesis: Muhibbî's Dîvân and Elifnâme in the Context of Elifnames and Letter Symbolism in Our Classical Literature**

**Prepared by: Sedanur ÖDEMİŞ ÇAKIR**

## ABSTRACT

The foundations of the journey of human history that started with letters go back centuries. Turkish literature is one of the caravans in this journey. In our literature, various letter games have been made in order to make the poem impressive and sometimes to deepen the meaning, and the reader has been included in this situation.

When the use of letters in the context of symbolism is examined, especially the letter elif has been one of the most important materials used in poetry. Many idioms have been formed about it and are often used as a simile. When the first letters of the lines or couplets are reversed or straight, the poets named the lines that make up the alphabet "elifnâme". In Turkish Literature, it is possible to see many poets who wrote elifnâme in different sizes, in different verse forms, in different composition schemes and on different subjects.

Our poet Muhibbi, whom we discussed in our study, frequently used letter symbolism in his divan and included an elifnâme. The aim of the study is to show the usage areas of letters in our literature through Muhibbî and to examine elifnâme, which is a type based on letters.

**Keywords:** Elifnâme, divan poetry, letter symbolism, Muhibbî

# ÖN SÖZ

Klâsik Türk edebiyatının en üretken şâirlerinden olan Muhibbî pek çok şiir yazmış ve şiirlerini Dîvânı'nda toplamıştır. Yazdığı şiirlerle kazandığı edebiyatçı kimliği en az hükümdarlığı kadar nâm salmıştır. Muhibbî'nin Dîvân'ı günümüze kadar çeşitli başlıklar altında incelense de eserinde harf simgeciliğine oldukça yer veren şâirin bu özelliği detaylıca ele alınmamıştır. İncelediğimiz şiirlerde kullanılan teşbih unsurları ve harf simgeciliği çalışma konumuzun bir kısmını oluşturur. Kalan kısmını ise divan şâirlerimiz tarafından sıklıkla kullanılan elifnâme türü ve Muhibbî'nin elifnâmesi oluşturmaktadır.

Klasik şiirimizde sıklıkla tercih edilen elifnâme türünü ve harf simgeciliği çerçevesinde Muhibbî'nin Dîvân'ı ile içerisindeki elifnâmeyi ele alan bu çalışma ''Giriş'', ''Sonuç'' ve ''Kaynakça'' dışında üç ana bölümden oluşur. Çalışmanın ana bölümlerine ön hazırlık olarak giriş bölümünde harflere yüklenen anlamlar ve kısaca elifnâmeler konu edilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümüne klasik şiirimizde elifnâme türünün ele alınış şekillerini ve tür ile ilgili yapılan önceki çalışmaların içerisindeki sınıflandırmaları dâhil ettik. Çeşitli Türk sahalarında kullanılmış olan ve şâirlerimizin fazlaca tercih ettiği elifnâme türünün harf simgeciliği için önemli bir kaynak olduğu vurgusunu yapmaya gayret ettik.

Çalışmanın ana çerçevesini oluşturan ikinci bölümde harf kelimesinin kullanım şekillerini verdik ve alfabetik sıralamaya uygun olacak şekilde benzetmeye en çok kaynaklık eden harf olan eliften başlayarak tüm harflerin hangi benzetmeler için kullanıldığını inceledik. İncelemelerimizi somutlaştırmak amacıyla harflerin teşbih unsuru olarak kullanıldığı örnek beyitleri de ekleyerek bölümümüzü tamamladık.

Üçüncü bölümde ise harf simgeciliği bağlamında divanını ele aldığımız şâirimiz Muhibbî'nin hayatına ve şiirlerinde harf kelimesini kullanış biçimlerine değindik. Bu bölüm için şâirin divanındaki tüm beyitleri tarayarak simgecilik bağlamında harfleri kullandığını tespit ettiğimiz beyitleri ayrı başlıklar altında inceledik. Bu inceleme sırasında beyitleri günümüz Türkçesine çevirip ihtiyaç duyulan beyitlere içerisindeki simgeciliği görünür kılmak adına açıklamalar ekledik.

Yapılan incelemeler sonucunda elde edilen bulgular genel hatlarıyla sonuç bölümünde dikkatlere sunulmuş ve araştırmamız boyunca başvurduğumuz kaynaklar Kaynakça'da gösterilmiştir.

Ele aldığımız şâirimiz Muhibbî'nin Dîvân'ına, eserinde yer verdiği elifnâme türü ve harf simgeciliğine elimizden geldiğince dikkat çekmeye gayret ettiğimiz bu çalışmanın faydalı olmasını umut ediyoruz.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasından ortaya konması noktasına kadar gayretlerini, tavsiyelerini, bilimsel birikimini ve kıymetli tecrübelerini benimle paylaşan değerli danışman hocam Prof. Dr. Rıdvan Canım'a teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim. Çalışmam süresince yolumdaki engelleri önümden kaldırmaya çalışan ve dâima beni destekleyen aileme sonsuz teşekkür ederim. Desteğini ve sabrını esirgemeyen ve çalışmam süresince beni teşvik eden eşime çok teşekkür ederim.

# İÇİNDEKİLER

**ÖZET** ..... **I**

**ABSTRACT** ..... **II**

**ÖN SÖZ** ..... **III**

**GİRİŞ** ..... **1**

**BİRİNCİ BÖLÜM** ..... **3**

**ELİFNÂME TÜRÜ** ..... **3**

1.KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ELİFNÂMELER ..... 3

**İKİNCİ BÖLÜM** ..... **8**

**KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE HARF SİMGECİLİĞİ** ..... **8**

1. ŞİİR VE HARF İLİŞKİSİ ..... 8

2. TEŞBİH UNSURU OLARAK HARFLER ..... 9

2.1. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Elif Harfi ..... 11

2.1.1. Sevgilinin Boyunu Temsil Etmesi Bakımından Elif Harfi ..... 11

2.1.2. Âşığın Boyunu Temsil Etmesi Bakımından Elif Harfi ..... 12

2.1.3. Vahdeti Temsil Etmesi Bakımından Elif Harfi ..... 14

2.1.4. Âşığın Göğsündeki Yaraları Temsil Etmesi Bakımından Elif Harfi ..... 16

2.1.5. Doğruluğu Temsil Etmesi Bakımından Elif Harfi ..... 17

2.1.6. Burnu Temsil Etmesi Bakımından Elif Harfi ..... 18

2.1.7. Parmağı Temsil Etmesi Bakımından Elif Harfi ..... 19

2.1.8. Bazı Nesne ve Varlıkları Temsil Etmesi Bakımından Elif Harfi (Yol, Köprü, Hançer, Kalem, Tel, Ok, Hilâl, Bitki ve Ağaçlar) ..... 19

2.1.9. Elif Harfinin Alfabedeki Diğer Harfler ile Bir Arada Kullanılması ve Harf yahut Kelime Oyunları Yapılması ..... 23

2.1.9.1.Cân Kelimesi ve Elif Harfi ..... 23

2.1.9.2. Râm Kelimesi ve Elif Harfi ..... 23

2.19.3. Dâm Kelimesi ve Elif Harfi ..... 24

2.1.9.4. Elem ve Âlem Kelimeleri ile Elif Harfi ..... 24

2.1.9.5. Belâ Kelimesi ve Elif Harfi ..... 25

2.1.9.6. Âh ve Ân Kelimeleri ile Elif Harfi ..... 26

2.2. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Cim Harfi ..... 27
2.3. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Dâl Harfi ..... 28
2.4. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Râ Harfi ..... 29
2.5. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Sin / Şın Harfi ..... 29
2.6. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Sad Harfi ..... 30
2.7. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Ayn Harfi ..... 31
2.8. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Kaf / Kef Harfi ..... 32
2.9. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Lâm / Lâ Harfi ..... 32
2.10. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Mim Harfi ..... 34
2.11. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Nûn Harfi ..... 35
2.12. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Vav Harfi ..... 36
2.13. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Hâ / He Harfi ..... 37
3. HARFLERİ ESAS ALAN BİR İNANIŞ SİSTEMİ OLARAK HURÛFÎLİK ..... 37
3.1. Hurûf-ı Mukatta'a'nın Metinlerdeki Yeri ve Harf Sözcüğünün Metinlerdeki Kullanım Çeşitleri .. 40
3.1.1. Hurûf-ı Mukatta'a'nın Metinlerde Kullanımı ..... 40
3.1.2. Harf Kelimesinin Metinlerde Kullanımı ..... 41
**ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ..... 43**
**MUHİBBÎ DİVÂNI'NDA HARF SİMGECİLİĞİ VE MUHİBBÎ'NİN ELİFNÂMESİ ..... 43**
1. MUHİBBÎ'NİN HAYATI VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ ..... 43
2. MUHİBBÎ DÎVÂNI'NDA HARF SİMGECİLİĞİ ..... 45
2.1. Muhibbî Dîvânı'nda Harf Kelimesinin Kullanımı ..... 45
2.1.1. Muhibbî Divânı'nda Harf Sözcüğünün Sözlük Anlamı Çerçevesinde (Söz, lâf, kelime, alfabeyi meydana getiren işâretlerden her biri vb.) Kullanıldığı Beyitler ..... 45
2.1.2. Muhibbî Divânı'nda Harf Sözcüğünün Deyim Olarak Kullanıldığı Beyit ..... 49
2.2. Muhibbî Divânı'nda Elif (ا) Harfinin Kullanımı ..... 49
2.2.1. Elif Harfinin Sevgilinin ve Âşığın Boyuna Teşbih İçin Kullanıldığı Beyitler ..... 49
2.2.2. Elif Harfinin Âşığın Göğsündeki Çiziklere ve Bir Sayısına Teşbih İçin Kullanıldığı Beyitler ..... 55
2.2.3. Elif Harfinin Alfabeyi Okumaya Yarayan Simge Olarak Kullanıldığı Beyitler ..... 66
2.2.4. Elif Harfinin Doğruluğa Teşbih Olarak Kullanıldığı Beyitler ..... 66
2.3. Muhibbî Divânı'nda Cim (ج) Harfinin Kullanımı ..... 67
2.3.1. Cim Harfinin Sevgilinin Saçına Teşbih İçin Kullanıldığı Beyitler ..... 67
2.4. Muhibbî Divânı'nda Dal (د) Harfinin Kullanımı ..... 69

2.4.1. Dal Harfinin Bükülen Bele Teşbih Olarak Kullanıldığı Beyitler ..... 69
2.4.2. Dal Harfinin Sevgilinin Saçına Teşbih Olarak Kullanıldığı Beyitler ..... 73
2.5.Muhibbî Divânı'nda Râ (ر) Harfinin Kullanımı ..... 74
2.5.1. Râ Harfinin Sevgilinin Kaşına Teşbih Olarak Kullanıldığı Beyitler ..... 74
2.6. Muhibbî Divânı'nda Sad (ص) Harfinin Kullanımı ..... 76
2.6.1.Sad Harfinin Sevgilinin Gözüne Teşbih Olarak Kullanıldığı Beyitler ..... 76
2.7. Muhibbî Divânı'nda Lâm (ل) Harfinin Kullanımı ..... 77
2.7.1. Lâm Harfinin Âşığın Bükülen Beline Teşbih Olarak Kullanıldığı Beyitler ..... 77
2.7.2. Lâm Harfinin Sevgilinin Saçının Ucuna Teşbih Olarak Kullanıldığı Beyitler ..... 78
2.8. Muhibbî Divânı'nda Mim (م) Harfinin Kullanımı ..... 78
2.8.1. Mim Harfinin Sevgilinin Ağzına Teşbih İçin Kullanıldığı Beyitler ..... 79
2.8.2. Mim Harfinin Hz. Muhammed Adına Gönderme İçin Kullanıldığı Beyitler ..... 82
2.9. Muhibbî Divânı'nda Nûn (ن) Harfinin Kullanımı ..... 83
2.9.1. Nûn Harfinin Âşığın Bükülen Beline Teşbih İçin Kullanıldığı Beyitler ..... 83
2.10. Muhibbî Divânı'nda Hâ (ح) Harfinin Kullanımı ..... 85
2.10.1. Hâ Harfinin Hz. Muhammed Adına Gönderme İçin Kullanıldığı Beyitler ..... 85
3. MUHİBBÎ'NİN ELİFNÂMESİ ..... 87
**SONUÇ ..... 93**
**KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA ..... 95**

# GİRİŞ

Harflere anlamlar yüklemek, yüzyıllardır insanlığın ortak anlayışlarından biri olmuştur. Bu, sadece edebiyat değil hat ve resim gibi alanlarda da varlığını hissettiren bir gelenektir. Harflere şekil benzerliği itibariyle olmanın yanı sıra ‘’ebced’’ olarak adlandırılan sayı sistemine göre de anlamlar yüklenmiştir. Şiirde harf yoluyla yapılan simgeciliği doğru tespit edebilmek için harflerin ebced değerine de bakmak gerekebilir. Elif harfinin bir (1) sayısına karşılık olması ve yaratıcının tekliğini simgelemesi bu duruma örnektir.

Harfler taşıdığı değerler bakımından genellikle *‘’benzetilen’’* olarak kullanılmıştır. Şairlerimiz ‘’elif, vav, nun, cim, dal, mim’’ gibi harflere çeşitli mânalar yüklemişler ve bunları bazen âşığın bazen de sevgilinin birtakım özelliklerini anlatırken başvurulan bir unsur olarak kullanmışlardır. Harfler tasavvufî olarak çeşitli anlamları temsil ettikleri için dinî konulu şiirlerde de tercih edilmişlerdir. Şâir için harflerin şekil ve anlam bakımından bir imge olarak kullanılması anlatımı çekici hale getiren unsurlardan biri olarak görülmüştür.

*Harfler ilm-i hurûfun konusu olmuş ilm-i hurûfta da asıl mevzu esrâr-ı hurûf olmuştur. Amaç harflerin gizemlerini ortaya çıkarmaktır. İlm-i hurûfa dayalı yaklaşımlarda Hurûfîlik anlayışının önemli bir yeri vardır.*[1] Türk edebiyatında harflerle ilgili şiirlerin genellikle Hurûfi şairler tarafından kaleme alındığı ve Nesimi tarafından başarılı örneklerinin verildiği bilinmektedir. Sonraki dönemlerde ise hem klasik edebiyat hem de aşık edebiyatımızda hem dinî hem de maddî duyguların ifadesinde harfler kullanılmıştır.

*Bu doğrultuda şairler harflere dayalı birçok uygulamaya yer vermişler; bitişen (muvassal), bitişmeyen (mukatta), noktalı (menkut), noktasız (mühmel) harflerle şiirler yazmak gibi uç uygulamalar denemişlerdir. Harflere dayalı uygulamalar barındıran cinas ve kalb gibi sanatlar kullanmışlardır. Arap alfabesindeki harfleri Elif'ten Ye'ye ya da tam tersi şekilde sıralayarak elif-nâmeler; harfleri bir isim veya ifadeye işaret edecek şekilde sıralayarak da muvaşşah olarak isimlendirilen şiirler yazmışlardır.*[2] Daha önceki incelemeleri kaynak aldığımızda elifnâmelerin muvaşşah türü içerisinde sayıldığına da rastlıyoruz.

---

[1] Hasan Kaplan, *“Münîrî’nin Şiirlerinde Harf Simgeciliği ve Şairin Elif-nâmesi”*, Uluslararası Amasya Şairleri Bilim Şöleni Bildiriler Kitabı 4-6 Ekim 2018 Amasya (Ed. M. Fatih Köksal vd.), Kıbatek Yay., Ankara 2018, s.177.

[2] Hasan Kaplan, *a.g.m.*, s.178.

Âmil Çelebioğlu, divan şiirindeki harflere ait uygulamaları değerlendirirken aşağıdaki şekilde bir tasnife başvurmuştur:

***1.*** *Umûmî Manada Harflerin Sembol Olarak Kullanılması*

*a. Lâdinî olarak harflerin mahiyeti*

*b. Tasavvufî olarak harflerin mahiyeti*

***2.*** *Husûsî Manada Harfler*

***3.*** *Hurûfîlik*

***4.*** *Ebced Hesabı*

***5.*** *Çeşitli Hususiyetler*

*a. Tevşih*

*b. Kısaltmalar*

*c. Kekeme Dili*

***6.*** *Elifnâmeler*[3]

Bu çalışmada ayrı bir manzume özelliği kazanmış olan elifnâmeleri esas alacağımızdan dolayı üstünde durulacak olan harf ağırlıklı olarak elif harfidir. Zaten *''sevgili, âşık veya diğer bir varlığın herhangi bir özelliğini simgeleme bakımından kendisine en çok başvurulan harf, elif harfîdir.''*[4] Alfabenin ilk harfi olması, şeklî özelliği yahut ebced hesabına göre 'bir' sayısını temsil etmesi düşünüldüğünde simgeciliğe fazlaca kaynak olması olağandır.

[3] Âmil Çelebioğlu, Harflere Dâir, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, MEB Yayınları, İstanbul 1998, s.599.
[4] Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Harf Simgeciliği*, FSMV Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s.63.

# BİRİNCİ BÖLÜM

# ELİFNÂME TÜRÜ

## 1.KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ELİFNÂMELER

Elif-nâme sözcüğü*, ''Arap harflerinin birincisinin adı olan ''elif'' kelimesi ile risâle, kitap, varak anlamlarına gelen ''nâme'' kelimesinin birleşmesinden meydana gelmiş birleşik bir isimdir.''*[5] Elifnâme türünün bir nazım şekli bulunmamakla beraber gazel, kaside, müseddes, muhammes, murabba, destan, koşma gibi çeşitli nazım şekilleriyle kaleme alınır. Beyit, dörtlük ve bendlerin başında bulunan ilk harflerin alfabeye uygun olarak ilk harften son harfe ya da son harften ilk harfe gelecek şekilde sıralanmasıyla meydana gelen şiirlerdir.

Burada yapılan tanım, çeşitli kaynaklardan edindiğimiz bilgilerin geneli şeklindedir. Çeşitli araştırmacıların elif-nâme için yaptığı tanımlar şu şekildedir;

Meriç Harmancı: *''Elifnâme; mısra, beyit, dörtlük ya da bendin başında bulunan, kelimelerin ilk harflerinin alfabetik sıralamaya uygun olarak, elif'ten ye'ye veya ye'den elif'e kadar sıralanmasıyla oluşan şiirler ya da yine harflerin alfabetik olarak sıralanıp onlarla ilgili çeşitli açıklamaların yapıldığı mensur harf lügatleridir.''*[6]

Nihat Öztoprak*: "Elifnâme, mısra veya beyitlerin ilk harfi alt alta getirildiğinde, elif'ten ye'ye alfabetik bir şekilde sıralanan, ekseriyetle aruzun fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/fâ'ilün kalıbıyla ya da 11'li hece ölçüsüyle yazılan, gazel, kaside, müseddes gibi farklı şekillerle yazılabilen, daha çok dinî ve didaktik konulu olmakla birlikte her konuda örnekleri görülebilen şiirlerdir.''*[7]

Cem Dilçin, elifnâme türünü, günümüzde akrostiş diye anılan, mısraların ilk harfleri yukarıdan aşağı okunduğunda bir isim çıkan ''muvaşşah'' sanatının ürünü olarak kabul etmiştir.[8] Nihat Öztoprak da yararlandığımız makalesinde elifnâme için; *''Başlık olarak*

[5] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2015, s.1452.
[6] Meriç Harmancı, *''Alfabe Öğretiminde Değerler Eğitimi: Kaygusuz Abdal'ın Elifnâme Örneği''*, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 21, İstanbul 2018, s.281, 282.
[7] Nihat Öztoprak, ''*Bursalı Feyzi Efendi'nin Elifnameleri''*, İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi Cilt XXXV, İstanbul 2006, s. 136.
[8] Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara 1983, s.493-499.

*muvaşşah yerine "elif-nâme" isminin tercih edilmesi ve örneğinin çokluğu sebebiyle müstakil bir manzume hususiyeti kazandığını söylemek yanlış olmaz kanaatindeyiz.''* [9] şeklinde bir görüş belirtir.

İslamiyet'ten önce de alfabetik sıra esasıyla şiirler yazılmıştır fakat bunlara harf şiiri adı verilmiştir. Bunun sebebi bu tarz bir esere elifnâme demenin ilk şartının eserin Arap alfabesiyle yazılmasının gerekliliğidir.

Elifnâmelerin sadece divân şiirinde değil halk ve tekke şiirinde de örnekleri bulunur. Divan şairleri elifnâme türünde eser verirken genellikle aruzun fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün kalıbını kullanırken halk şairleri ise hece ölçüsünün 11'li, 8'li ve 7'li kalıplarını kullanır.

Edebiyatımızda kaç elifnâme olduğu konusunda çeşitli bilgiler bulunmakla birlikte Türk edebiyatında elifnâmelerle ilgili ilk çalışmaları yapan Alim Çelebioğlu, 100'e yakın elifnâme tespit ettiğini belirtir. Elifnâmelerle ilgili bir çalışma yapan Mehmet Temizkan'da tespit ettiği 72 elifnâmeyi Türk Edebiyatında Harf Şiirleri ve Elif-nâmeler ismiyle kitaplaştırmıştır.[10] Hasan Kaplan'a ait olan bildiride[11] Mehmet Arslan'ın 200 civarında elif-nâme tespit ettiği ve henüz bunları kitaplaştırmadığı, Burhan Kaçar'ın da 100 civarında elif-nâme tespit ettiği ve bunları uygun bir zamanda yayımlayacağı şeklinde bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca Nihat Öztoprak'ın ise 2006 yılında bizzat tarayarak 80 civarında elifnâme tespit ettiğini bilmekteyiz.

Elifnâme sayılarına ait elde olan veriler araştırmacıların yaptığı çalışmalara göre değişiklik gösterse de sayıların fazlalığına bakılacak olursa elifnâmeler hem klasik edebiyat şâirlerimiz hem de halk şâirlerimiz tarafından rağbet gören türlerden biri olmuştur. Bununla birlikte elifnâmeler sadece Anadolu sahasında değil, Türkmenistan[12], Kıbrıs[13] ve Azerbaycan gibi edebi sahalarda da gelenek halini almıştır. *''Bu çalışmalar bize elif-nâme geleneğinin Türk*

---

[9] Nihat Öztoprak, ''*Bursalı Feyzi Efendi'nin Elifnameleri''*, İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi Cilt XXXV, İstanbul 2006, s.136.

[10] Mehmet Temizkan, *Türk Edebiyatında Harf Şiirleri ve Elif-nâmeler*, Külcüoğlu Kültür Merkezi, İzmir 2007.

[11] Hasan Kaplan, *a.g.m.,* s.177-208.

[12] Ahmet Gökçimen, *''Türkmen Edebiyatında Elifname''*, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 43, Erzurum 2010, 105-120.

[13] H. Dilek Batislam, ''*Kıbrıslı Âşık Kenzi'nin Elif-Nâmeleri''*, Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi, Ocak 2018, s.7- 16.

*dünyasında müşterek bir zevk olduğunu göstermektedir.''*[14]

Şâirlerimiz divan edebiyatında 14. yüzyıldan 19. yüzyılın bitişine kadar elif-âme şeklinde şiirler yazmaya devam etmişlerdir. Türk edebiyatındaki ilk elifnâme için Reşit Rahmeti Arat, Uygur alfabesi ile yazılmış, yirmi bir dörtlükten meydana gelen ve dörtlüklerdeki bütün mısralar alfabedeki bir harfle başlayacak şekilde düzenlenmiş olan bir şiiri kabul etse de bu şiirin ilk elifnâme olmadığı ve özellik bakımından bir harf şiiri olduğu görüşü vardır. Bu görüşün sebebi ise elifnâme türünün Arap harfleriyle meydana getirilmesi gerektiğidir.

Osmanlı alfabesine uygun olarak kaleme alınan ilk Türkçe elifnâme Âşık Paşa'ya aittir. Bu manzumeler Garîb-nâme nüshalarının sonunda bulunmaktadır. Aşık Paşa, bu şiirlerin her birine bir harfle başlıyor ve her cüzün başında da o harfle başlayan bir kelime yer alıyor. 30 şiirden oluşan bu elif-nâme genel olarak aruz vezniyle yazılmış olsa da bazı cüzleri hece vezniyle yazılmıştır.[15] *''Âşık Paşa'dan sonra Seyyid Nesîmî, Melîhî, Gülşenî Saruhanî, Mihrî Hatun, Nihânî, Karamanlı Aynî, Fuzûlî, Muhibbî, Hoca Saadeddin, Deli Birâder Gazâlî, Senî Ali, Sâdık Kemâlî, Nidâî, Günahkâr, Misâlî, Mehemmed, Askerî, Dukakinzâde Ahmed Beg, Caferî Baba, Handânî, Cûdî, Livâyî gibi 15 ve 16. yüzyılda yaşamış birçok şair elif-nâme yazmıştır.''*[16]

1 Kasım 1928'de gerçekleşen Harf İnkılabı ve Latin harflerine geçişimizle beraber de elif- nâme yazma geleneğini sürdüren sanatçılarımız vardır. Başta kullanılan kelimelerin ilk harfleri a'dan z'ye gelecek şekilde eserler meydana getirilmiştir. ''Bu bağlamda yeni alfabeyle ortaya konan Elif-namelere yeni adlar verilmeye de çalışılmıştır. Konuyla ilgili olarak akla ilk gelen "Abecename", "Alfabename" gibi isimlerdir.''[17] Şu anda kullanılan isim konusunda İsmet Çetin bir makalesinde, Arap alfabesinin çok uzun süre kullanılmış olmasının bu tarz şiirin 'elifnâme' olarak isimlendirilmesine ve bir geleneğin değişerek devam etmesine vesile

[14] Hasan Kaplan, a.g.m., s.197.

[15] Mustafa Demirel, *''Aşık Paşa'nın Elif-Nâmesi ve Dil Özellikleri''*, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bilig-3, İstanbul 1996, s.204.

[16] Hasan Kaplan, a.g.m, s.200.

[17] Ahmet Özgür Güvenç, ''*Latin Alfabesine Göre Ortaya Konan Elifnameler Üzerine''*, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/13 Fall 2013, Ankara-Turkey, s.1006.

olduğunu belirtmektedir.[18] İsmet Çetin'in bu sözlerine katılmakla beraber aynı şekilde yazılan fakat alfabesi farklı olan bu şiirlerin nasıl adlandırılması gerektiği konusunda bir boşluk olduğu kanaatindeyiz.

Elif-nâmelerin farklı tertipleri ve çeşitli sınıflandırmalarına bakacak olursak;

**Nihat Öztoprak'ın sınıflandırmasına göre elif-nâmeler;**

**1.** Düz elif-nâmeler: Mısra başlarında kelimelerin ilk harflerinin elif'ten başlamak üzere ye'ye kadar alfabetik sıra ile yazılması şeklinde tertip edilen elif-nâmelerdir. Çoğu zaman ilk kelimeden önce ilgili harf yazılır ve vezne dâhil edilir. Düz elif-nâmeler; mısra başları alfabetik olanlar, beyit veya dörtlük başları alfabetik olanlar, yalnızca mısra başında değil, mısra içinde de harflerden biri veya birkaçı yer alanlar, bir mısrasında baştaki harf ile başlayan en az iki veya daha fazla kelime kullanılan elif-nâmeler olarak alt başlıklarda incelenebilir.

**2.** Ters elif-nâmeler: Mısra ya da beyit başlarındaki harfler ye'den elif'e doğru tertip edilen elif-nâmelerdir.

**3.** Düz-ters elif-nâmeler: Mısra veya beyit başları elif-ye-be-lâmelif… şeklinde baştan sona ve sondan başa doğru karışık sıralanan elif-nâmelerdir.

**4.** Kafiyeleri alfabetik sıralanan elif-nâmeler: Kafiyeleri alfabetik dizilen, mesnevi nazım şekliyle yazılmış elif-nâmelerdir.

**5.** Eğitici ve eğlence amaçlı elif-nâmeler: Eğitim amaçlı bir halk oyunu şeklinde tertip edilen elif-nâmelerdir. Bu şekilde tertip edilen elif-nâmelerde mısra başlarındaki harfler, elif'ten ye'ye alfabetik sıra takip ederken ilk kelime bir şehir, ikinci kelime bir sanatkâr, üçüncü kelime sanatkârın ortaya koyduğu ürünün adından oluşur.

**''Doğan Kaya'nın sınıflandırmasına göre elif-nâmeler;**

***a)*** *Elif ve diğer harfler beyit başlarına getirilir.*

***b)*** *Elif ve diğer harfler dörtlük başlarına getirilir.*

***c)*** *Elif ve diğer harfler dörtlüklerde sıra ile her dizenin başına getirilir.*

***d)*** *Elif ve diğer harfler beyit sonlarına getirilir.*

**e)** *Beyitlerle yazılmış şiirlerde elif ve diğer harfler dize başlarına ve ortalarına getirilir.*''[19]

**''Burhan Kaçar'ın tertip şeklinden hareketle yaptığı sınıflandırmaya göre elif-nâmeler:**

***1.*** *Mısra başında ve beyit hâlinde olanlar*

[18] İsmet Çetin*, ''Elifnâmeler ve Sefil Ali'nin Bîr Elifnâmesi''*, Milli Folklor Dergisi, (16), s.41.

[19] Doğan Kaya, ''*Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü''*, Ankara 2007, s.310.

***2.*** *Mısra başında ve dörtlük hâlinde olanlar*

***3.*** *Mısra sonunda ve beyit hâlinde olanlar*

***4.*** *Mısra ortasında ve başında olanlar*

**5.** *Destan tarzında olanlar''*[20]

Tertip bakımından farklı şekillerde yazılabilen elif-nâme türünde herhangi bir konu sınırlamasıyla karşılaşmıyoruz. Dini, din dışı ve tasavvufî her türlü konunun elif-nâmelerde işlendiği görülmektedir.

***''Lâ-dînî elif-nâmeler;*** *divan şairlerinin gazel, halk şairlerinin koşma nazım biçimiyle yazdıkları elif-nâmelerdir. Bu elif-nâmelerde beşerî aşk ve doğa sevgisi konu edilmektedir.*

***Dînî elif-nâmeler****; divan şairlerinin mesnevi, halk şairlerinin destan tarzında yazdıkları elif-nâmelerdir. Bu elif-nâmelerde Allah'a yalvarma, Allah'ın varlığı ve birliği, Peygamberlere ve devrin ileri gelenlerine övgülerin yer aldığı konular işlenmektedir.*

***Tasavvufî elif-nâmeler****; çeşitli nazım şekillerinde yazılmaktadır. Bu elifnâmelerde tasavvuf öğretileri, tasavvufi konular işlenmektedir.''*[21]

[20] Burhan Kaçar, *''Türk Edebiyatında Elif-Nameler''*, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi – Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri I Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, s.310, 311.

[21] Özlem Celep, ''*Halk Şiirinde Elifnâme Söyleme Geleneği ve Elifnâmelerde Eğitim Unsurları''*, Dokuz Eylül Ünv. Eğitim Bil. Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2013, s.25.

# İKİNCİ BÖLÜM

# KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE HARF SİMGECİLİĞİ

## 1. ŞİİR VE HARF İLİŞKİSİ

Klasik edebiyatımızda şiir; duyguların, hayallerin, sosyal hayatın izlerinin kuvvetli ifadesi için kullanılmasının yanı sıra oyunlar yaparak işin ehli olduğunu göstermek gibi amaçlarla da kullanılır. ‘’*Sözlükte şi‘r “bir şeyi inceliklerini kavrayarak bilmek, sezerek vâkıf olmak; uyumlu, ölçülü ve âhenkli söz söylemek” anlamlarında masdar; “seziş, hissediş, sezgiye dayanan bilgi; duygu ve heyecandan kaynaklanan uyumlu, ölçülü ve âhenkli söz” mânasında isimdir.’’*[22]

Tanımdan da anlaşılıyor ki şiirin oluşumu için başvurulacak ilk kaynak dildir. Dilin incelikleri ve imkânları ölçüsünde şiir şekillenir. Şâirler, eserlerinde dilin bize sağladığı imkânları yalnızca yazı aracı olarak kullanmaz. Harflerin şeklî özelliklerini, ebced hesabında denk gelen sayısal değerlerini de göz önünde bulundurarak benzetmelere kaynak edinir ve bizlerle buluştururlar. Şâir için dil, işlenmesi gereken bir cevherdir. Anlatımın asıl gücü bu cevherin kullanım biçimindedir.

Şâir bize duygu ve düşüncelerini aktarırken pek çok kaynaktan beslenir. Benzetme, abartma, kişileştirme gibi sanatlardan faydalanır. Harfler de benzetme sanatına başvurulduğunda devreye girer ve şâirin benzetme arzusuna ilhâm olur. Harfler; kimi zaman sevgilinin vücuduna, yüzüne, yüzündeki benine kimi zaman sevgili karşısında ıstırap çeken âşığa, âşığın sevgili karşısında bükülen beline benzetilir. Bu benzetme ihtiyacı şâirin ifadelerini okuyucunun zihninde canlandırma isteğinden doğar. *‘’Şâirin niyetini görünür kılmak (somutlaştırmak) için seçtiği nesne veya kavram, okuyucunun zihninde bilinen bir varlığa tekabül eder ve okuyucu seçilen nesne ile anlatılmak istenen düşünce arasında bir ilişki kurar. Zaten bu ilişkiyi kuramazsa metni anlamamış olur. İşte niyeti görünür kılmak için seçilen bu varlıklara biz simge diyoruz.’’*[23]

---

[22] İsmail Durmuş, ‘’Şiir’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 39, İstanbul 2010, s.144.
[23] Dursun Ali Tökel, *a.g.e.*, s.63.

Sembol (simge) kullanarak anlatmak istediğimiz kavram ya da varlıklar benzetilen ile benzetilme yönünde buluşur. Sembol sözcüğünün tanımından yararlanarak *''Bir fikir, düşünce, his vb.ni akla getiren, onu düşündüren işâret, resim, ses, harf, kısaltma vb. remiz, amblem, simge''* şâirler için harflerin birer sembol yani simge olduğunu söylemek mümkündür.

Bazı semboller hemen her kaynakta aynı kavramı somutlaştırmak için kullanılır. Adâlet için terazi, barış için güvercin, kurnazlık için tilki… Kavramı direkt olarak dile getirmeden okuyucunun zihninde canlandırmanın en etkili yolu simgelerden yararlanmaktır. Dolayısıyla dünyada olduğu gibi Osmanlı sahasında da şâirler kavramları ya da varlıkları okuyucunun zihninde canlandırmak, görünür kılmak için bu yönteme başvurmuşlardır. Bu bilgiler ışığında anlaşılan o ki hem kelâmın doğuş kaynağı hem de simgeciliğin bir türü olmasından dolayı **harf** şiirimizin temellerindendir.

## 2. TEŞBİH UNSURU OLARAK HARFLER

Ortak nitelikleri bulunan nesne yahut kavramlar arasında benzerlik kurma sanatı olarak bilinen teşbîh için şâirlere malzeme olmuş pek çok unsur vardır. Bu unsurların içinde fazlaca tercih edilenlerden biri de harflerdir. *''Halk edebiyatında da kullanılmakla birlikte özellikle dîvan edebiyatında bazı harfler bilhassa sevgilinin veya âşığın bir uzvu yahut bir vasfı olarak mazmun halinde kullanılmıştır.''*[24]

Dîvan şâirleri, sevgili ve âşığın bazı özelliklerini harfler yardımıyla anlatmaya çalışır ve bunu yaparken harflerin en çok şeklî özelliklerinden faydalanırlar. Bahsedilen harfler elbette Arap harfleridir. Öyle ki bu harfler görüldüğü ya da duyulduğu vakit benzetilenleri akla gelir. Elif harfinden bahsediliyorsa sevgilinin boyu ya da âşığın vücudunda açılmış şerhalar (yaralar), cim harfinden bahsediliyorsa saçın kıvrımı, dal harfi mevzûubahis ise sevgilinin derdinden iki büklüm olmuş olan âşığın beli, ra ve mim harfleri varsa kaş ve ağız akla gelmektedir.

Dînî-tasavvufî edebiyatımız çevresinde değerlendirildiği zaman dikkate alınan nokta harflerle ilgili yapılan tasavvufî yorumlardır. Dîvan şâiri için elif harfinin akla gelen ilk anlamı sevgilinin boyu sayılsa da tasavvufî olarak ele alındığında okura görünür

[24] Âmil Çelebioğlu, "Harflere Dair", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul 1998, s.599.

kılınmak istenen düşünce, vahdet yani Allah'ın birliğidir. Elif harfinin ebced hesabına göre değerinin 1 (bir) olması da dikkate değerdir çünkü Allah'ın ''bir''liği ve elif harfinin sayısal değeri de birbirine denktir.

Elif harfi *''Noktası bulunmadığı ve kendisinden sonra gelen harfe bitişmediği için kesrete bulaşmamış, kayıtsız ve hür olarak vasıflandırılır.''*[25] *Noktadan elif, eliften diğer harfler meydana gelir. Diğer harfler, elif harfinin farklı biçimlere sokulmuş şekilleridir. Bütün varlıkların Allah'tan (Bir'den) zuhûr ve sudûr etmesi, diğer harflerin eliften çıkmasına ve meydana gelmesine benzetilir. Bütün harfleri elifte görmek mümkün olduğu gibi bütün varlıkları Bir'de görmek mümkündür. Her şey eliftedir. Elif harflerin evvelidir. Allah da evveldir. Elif ile elf (bin) aynı şekilde yazılır. Kelime olarak Allah'ın binbir ismini simgeler. (...)*

*Dört kitabın mânâsı bellidir bir elifte*

*Sen elifi bilmezsin bu nice okumakdır*

*Yunus Emre''*[26]

Dînî-tasavvufî edebiyatımız ve dîvan edebiyatı aracılığıyla gördüğümüz bu farklı yorumlamalar sadece elif harfinde değil teşbîhe malzeme olmuş çoğu harfte karşımıza çıkar. Aynı harfler üzerinden farklı benzetme ya da anlatımlara rastlanması edebiyatımızın çeşitliliği ve genişliğinin vesilesiyle gerçekleşir. Ömür Ceylan dîvan şâirlerinin harfleri kullanmasıyla ilgili *''Onlar benzerlikleri kullanarak basit bir tür mu'amma denilebilecek söz oyuncakları yapmakta, sûfiler ise harfleri daha çok ıstılâhi boyutta ele almaktadır*.''[27] der. İki farklı çevrede de birbirine ait yorumlarla karşılaşılması mümkündür.

*''Edebiyat yanında diğer sanat dallarının da harflerin simgesel değerleriyle içli dışlı olduğu bir dünya vardır.''*[28] Hat ve mîmârî bu sanatlardandır. Hat sanatında da harflerin anlamları esas alınarak eserler verilir. Elif ve vav harfi başta olmak üzere hat sanatı için harfler, anlamlar hazinesidir. Elif harfi vahdeti, birliği, her şeyin başlangıcını simgelerken vav harfinin de ebced değerinin 6 olması ve yan yana yazılan iki vav harfinin

[25] İskender Pala, ''Harfler Dünyası'',*Müstesna Güzeller*, İnsan Yay., İstanbul 1995, s.156.
[26] Süleyman Uludağ, ''Elif''*, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul 1996, s.167.
[27] Ömür Ceylan, ''Dini-Tasavvufi Edebiyatımızla Divan Edebiyatımızdaki Harf Telakkilerinin Mukayesi Üzerine Bir Deneme''*, İlmî Araştırmalar 5*, İstanbul 1997, s.152.
[28] Dursun Ali Tökel, *a.g.e.*, s.55.

66'ya yani Allah sözcüğünün ebced değerine denk gelmesi gibi çözümlenmeye ihtiyaç doğuran anlamları vardır. Yine harflerin tasavvufî yorumuna örnek olarak İbnü'l-Arabî, vav harfi için "Vav seçkinlerin seçkinlerinde belirginleşip ortaya çıkar. Yolun sonu ona aittir." demiştir.

Bir sonraki bölümde teşbîhe malzeme olmuş harfleri ve bu harflere yüklenen anlamları hem dîvan edebiyatında şâirlerin kullandıkları kalıplarla hem de tasavvufî yorumlarına az da olsa değinerek vermeye çalışacağız.

## 2.1. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Elif Harfi

Dîvan şâirlerinin varlık ya da nesneleri simgelerle anlatma ihtiyacına en çok malzeme olmuş olan harf elif harfidir. Şâirler elif harfine hem varlıkların benzetileni olarak kullanmak hem de ifâdeyi görünür kılmak için sık sık başvurmuşlardır. Alfabede ilk gelen harf olmasının yanı sıra şekil özellikleri, ebced değeri ve noktasız oluşu gibi unsurlar bu harfin çeşitli şekillerde yorumlanmasına imkân sağlamıştır. Elif harfinin simge olarak kullanımı şâirlerin duyguyu ifade etme gücünü artırmış ve anlatılanı iletme noktasında kuvvetli bir aracı olmuştur. Her şâirin niyeti farklı olmakla birlikte elif harfinin kaç kullanım şeklinin olduğunu tam olarak söylemek mümkün olmayabilir fakat sonrasında inceleyeceğimiz Muhibbî Dîvânı'nda bulunan beyitlere kaynak olması açısından sıklıkla kullanıldığı şekilleri vermek gerekir.

### 2.1.1. Sevgilinin Boyunu Temsil Etmesi Bakımından Elif Harfi

Dîvan şâirleri, sevgilinin boyu için genellikle servi benzetmesini kullanır. Sevgili uzun, ince ve doğrudur. Elif harfi de şekil bakımından servi ile aynı özelliklere (uzun, ince ve doğru olması) sahiptir. *''Kaddin Arap harflerinden elif, lam, dal harflerine benzetilmesi bize İran edebiyatından geçmiştir.''*[29]

*Her serv-ḳadüñ ḳāmeti bir rāst elifdür*

*Her müşg-ḫaṭuñ sünbülidür lām-ı müŝennā*

[29] Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Haz. C. Kurnaz), TDV. Yay., Ankara 1992, s.144.

*Üsküplü Atâ (G. 1/4)*

Gelenekte kāmet ve serv benzetmesi çok sık yapılır. Üsküplü Atâ'nın bu beytinde de aynı ifâde vardır. Servi, elif ve boy arasındaki ilişki açıkça ifâde edilmiştir. Üsküplü Atâ servi boylu olan sevgili için endâmının doğru, düz (müstakîm) bir elif olduğunu söylemekte ve her misk kokulu sevgilinin onun için iki büklüm olmuş olan âşığına da *sevgilinin sünbülü* benzetmesini yapmaktadır.

Harflerle anlatılmak istenen, yukarıdaki beyitte olduğu gibi, alıcıya her zaman kolaylıkla verilmemiştir. Şâirler aksettirmek istedikleri ifadeyi kimi zaman harf ve kelime oyunları kurarak çözülmesi gereken bir bilmece şeklinde okuyucuya sunmuşlardır. *''Harf ve kelime oyunları, türlü yönlerden bir şeye benzeyen harfleri birleştirerek, anlamı o durumla ilgili olan bir sözcük meydana getirme biçiminde yapılabildiği gibi, beyit içerisinde bir kelime gizleme ya da benzetmelerden yararlanarak bir harfe veya kelimeye işaret etme şeklinde, ya da muamma yöntemlerinden bazılarını kullanarak''*[30] yapılabilir.

Bu duruma yine elif ve boy benzetmesinin de içinde bulunduğu bir örnek olarak;

*''Sonra girip gönül tenhasında kul gibi otur, bazen boyunu elif yap, bazen dâl, bazen kâf gibi yap.''* Şeklinde nesre çevrilecek olan beyitte gedâ (گدا) kelimesini oluşturan kâf (ك), dâl (د) ve elif (ا) harfleri sondan başa doğru verilerek harf ve kelime oyunu yapılmıştır:

*Pes girüp hoş halvet-i dilde mukîm ol çün gedâ*

*Gâh elif kıl kaddüni geh dâl u geh geh misl-i kâf (Fedâî, G.CXLII/2)''*[31]

## 2.1.2. Âşığın Boyunu Temsil Etmesi Bakımından Elif Harfi

Dîvan şiirinde âşığın beli sevgilinin çektirdiği ıztırablar sebebiyle iki büklüm vaziyettedir. Oysaki âşığın boyu sevgiliye gönlünü kaptırmadan önce elif gibi düz ve dimdiktir. Bu karşılıksız sevgi ve sevgilinin nazları âşığın dümdüz olan belini eğer, iki büklüm hâle getirir. Elif harfini de eğdiğimiz zaman ortaya dal ve lâm harfi çıkar,

[30] Hasan Kaya, ''Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi'',*Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt XLVIII*, İstanbul, s.73.
[31] Hasan Kaya, a.g.m, s.76.

şâirlerimizde aşığın aşk belâsından eğilen belini tasvir için bu harfleri kullanırlar. Burada dikkate alınan unsur şüphesiz harflerin yazılış biçimleridir.

*''Râh-ı ʿaşkunda elif gibi olurdum müstakîm*

*Kaddümi lâm itmese ey serv eger âlâm-ı ʿaşk''*

*Mostarlı Hasan Ziyâ'i (218/3)*[32]

Hasan Ziyâ'i'nin bu beytini ''aşk yolunda elif gibi doğru ve düz olurdum eğer nazlı nazlı salınan sevgili boyumu lâm etmeseydi'' şeklinde aktarabiliriz. Burada âşığın belinin elif harfi gibi dik olabildiğini fakat sevgilinin aşkından artık lâm harfi gibi eğri olduğunu görmekteyiz.

*Didi kim niçe bir eyler bu perīşānlıġı ko*

*Heves-i zülf-i semen-sālar elif ḳaddüñi dāl*

*Zâti (79/13)*[33]

Âşığın elif gibi düz olan belinin (boyunun) dal ya da lâm harfine dönüşmesi dışında bükülen bel ve dal benzetmesini yaşam mücadelesinde olan insanın çabasını görünür kılmak adına kullanan şâirlerimiz de olmuştur. Usûlî'nin beyiti buna bir örnektir.

*''Levh-i dilde alımadın harf-i hikmetden sebak*

*Gerçi elif kaddini dâl etdin berâ-yı rûzgâr*

*Usûlî (60/9)*

*Şâir zaman geçip gittiği, elif gibi dümdüz boyu dal gibi iki büklüm olduğu halde, hikmetlerden hiçbir ders alamayan, gönül mülkünü âbâd etmeyen insanları eleştirmekte ve boşa gelip geçen bir ömre işaret etmektedir.''*[34]

---

[32] *Mostarlı Hasan Ziyâ'î Divânı*, Haz. Müberra Gürgendereli, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017, s.126.
[33] *Zâtî Dîvâni (Gazaeller Dışındaki Şiirler)*, Haz. Orhan Kurtoğlu, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017, s.225.
[34] Dursun Ali Tökel, *a.g.e.*, s.78.

Âşığın elif gibi dik olan boyunun sonradan bükülmesi her zaman dal ya da lâm harfi ile verilmez. Bazen düştüğü bu aşk sonucunda yine belinin eğilmesiyle nun harfine de benzetilir.

Hayretî'nin bu beyitinde *''Eğer devrân, sevgiliyi âşıktan bir dem ayıracak olsa gam, elif boyunu bir anda nûn ( ں) etmektedir.*

*Ân-ı vâhidde elif kaddüm eger gam nûn ider*

*Eylese devrân eger bir dem beni andan cüdâ*

*Hayretî (G/5.5.136)''*[35]

Yine âşığın elif boyunun bükülmesine örnek olarak harfler dışında keman benzetmesi de yapılmıştır. Sevgilinin kaşının, gözünün ve gamzesinin güzelliği burada âşığın dimdik olan boyunu keman eylemekte yani eğmektedir. Şeklî özellikten ziyâde anlama da bakacak olursak sevgilinin kaşının yay olması aşığın keman olmasıyla ilişkilendirilebilir.

*''Dil aldı kasd-ı cân eyler begüm kaşun gözün gamzen*

*Elif kaddüm kemân eyler begüm kaşun gözün gamzen*

*Necâti Bey''*[36]

## 2.1.3. Vahdeti Temsil Etmesi Bakımından Elif Harfi

Harflerin şeklî özellikleri, ebced değerleri gibi bilgilerin yanı sıra tasavvufî anlam ve boyutları da harf simgeciliği açısından etkilidir. Elif harfi kendisinden sonra gelen hiçbir harfle birleşmez. Tıpkı ebced değeri olan bir (1) sayısının diğer varlıklarla etkileşime girdiğinde özelliğini kaybetmemesi gibi. Buradan bakıldığı zaman elif hem diğer harflerle temasta olmayan hem de her harfin meydana gelişine vesile olandır. Elif, şeklî özelliği ile sadece uzun bir çizgi değildir. Hürdür, tek başınadır ve dosdoğrudur. Tüm bu özelliklerin yanı sıra Allah sözcüğü de elif harfi ile başlar. *''Harfler elifle kaimdirler. Öncelik itibariyle münezzehlik onun içindir ve sonralık itibariyle de her harfin bağlantısı onunladır.*

[35] Mehmet Temizkan, *Hayretî Dîvânı'nda Âşık,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1986, s.146.
[36] Ali Nihad Tarlan, *Necâti Beg Divânı*, MEB Yay.,İstanbul 1963, s.339.

*Dolayısıyla her şey onunla ilintilidir ve o hiçbir şeyle ilintili değildir. Bu bakımdan bire benzer. Çünkü sayıların objelerinin varlığı ona taalluk eder ve bir onlara taalluk etmez. Bir onları ortaya çıkarır, ama onlar biri ortaya çıkarmazlar.''*[37]

*''Bütün harflerin eliften meydana gelmesiyle ilgili olarak Nâbî'nin bir kasidesinin ilk iki beytinde dile getirilenler buna güzel bir örnek oluşturmaktadır:*

*Elif ki encümen-i harfde ser-âmeddür*

*Per-i Hümâ-yı sa'âdet serindeki meddür*

*Ne denlü sadr-nişîn-i hurûf olursa yine*

*Hurûf-diger ile rif'ati mümehheddür*

*Şâire göre elif bütün harflerin en başında yer almaktadır. Saadetin ta kendisidir. Her ne kadar bütün harflerin göğsüne karargâh kılsa da yine de bütün diğer harflerde kendisini göstermektedir.''*[38]

*''Olmuşum tekye-i 'aşk içre 'Ubeydī ābdāl*

*Yol yol eylersem eliflerle tenüm yolumdur*

*Ubeydî (75/5)*

*Şâir, aşk tekkesinde bir abdal olmuştur. Aşk yolunda istikamet sahibi olmak gerekir. Bu yüzden o da bu yolda eliflerle yol alır. Elif, tasavvufta istikamet sahibi olmayı ve Allah'ın birliğine işarettir.''*[39] Ubeydî'ye ait bu beyitte elif harfi ile istikameti kastetmenin yanı sıra elif-yol benzetmesi de karşımıza çıkmaktadır. Burada şâir doğrudan vahdet ifadesinden bahsetmese dahi tasavvufta aşk yoluna girmek için ihtiyaç olunanın istikamet olması ve bunun harflerdeki karşılığının elif olması okuyucuda vahdet kavramını görünür kılmaktadır.

---

[37] *İbn Arâbî'nin Risaleleri*, Çev. Vahdettin İnce, KİTSAN Yay., İstanbul 2005, C.1, s.45.
[38] Dursun Ali Tökel, *a.g.e.*, s.65.
[39] M. Fırat Tümer, *Ubeydî Divân'ında Dini ve Tasavvufi Unsurlar*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2007, s.241.

## 2.1.4. Âşığın Göğsündeki Yaraları Temsil Etmesi Bakımından Elif Harfi

Dîvan şiirimizde sevgili dâima naz ve istignâ halindedir. Âşık ise bundan muzdariptir. Sevgilinin yan bakışı ve kirpiklerinin ok gibi olmasından dolayı yaralar içinde kalır çünkü âşığın göğsü sevgiliden gelecek okların siperidir. Bu yaralar âşığın sahip olduğu aşkın simgesidir ve çizgiler halindedir. Çizgi şeklinde olması itibariyle elife benzetilir ve bunu ifâde etmek için ‘’elif çekmek’’ tâbiri kullanılır. Elif çekmek tâbiri, sevgilinin bakış okları karşısındaki korkusuzluğunu göstermesi dışında belli âdetlerde de kullanılır. *‘’Elifin, Allah’ın adının ilk harfi ve birliğinin sembolü olmasından dolayı Türk folklorunda kutsal bir değer taşıdığına inanılır. Çocuk yaşta tahta çıkan padişahların cülûs törenlerinde alınlarına bir elif çizmek âdetti ve buna “elif çekmek” denirdi. Halk tabakasına da geçen bu âdete göre akıllı ve güzel çocukların alınlarına nazar değmesin diye elif çekilirdi.’’*[40] Verilen bilgiler ışığında elif harfinin her tabaka için önem arz ettiğini görüyoruz. Beyitlere bakmak gerekirse*:*

*Virmezem bin hâlis altuna erenler cânıçün*

*Bir elif çekdüm yakup sînemde dün üç tane dâg*

*Hayretî (G.171/3)*[41]

Hayretî’nin bu beytinde olduğu gibi bazen de âşık kendi sinesine bir elif çeker. Burada âşığın sinesine elif çekmesinin nedeni içindeki, göğsündeki ızdırap ateşinin dâima yandığını göstermektir. Şâir sinesine bin hâlis altına dahi vermeyeceği bir elif çektiğini (yara yaktığını) söylemektedir.

*Koçduran sīnede elif dāġın*

*Elif-i ḳāmetine ḥasretdür*

*Muhyî (231/7)*[42]

Muhyî bu beytinde göğsündeki elif şekline benzer yanıkların, sevgilinin elif gibi düz ve dosdoğru olan boyuna hasret olduğunu söylemektedir.

---

[40] Mustafa İsmet Uzun, ‘’Elif’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 11, İstanbul 1995, s.37.
[41] Selim Gök, *Hayreti Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara 2017, s.45.
[42] *Muhyî Dîvânı*, Haz. Mustafa Arslan, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2020, s.257.

*Burc-ı bârûdur elifler bu hisâr-ı tende*

*Dâġ-ı miḥnetdür anuñ sînede yer yer bedeni*

*Sehî Bey (286/3)*[43]

Sehî Bey burada âşığın göğsünde açılmış olan yaraları elife benzetmekte ve bu yaraların tenindeki kalenin savunma duvarı olduğunu söylemektedir.

## 2.1.5. Doğruluğu Temsil Etmesi Bakımından Elif Harfi

Elif harfi ‘’*...yazılış bakımından dik ve doğru olması nedeniyle İslâm edebiyatında doğruluğun sembolü sayılmış ve sadakat, doğruluk ve dürüstlük gibi kavramların anlatımında da bir mazmun olarak yer almıştır*.’’[44] Doğruluk kavramı bazen bir şekil bazen ise insânî bir değer olarak karşımıza çıkar. Doğruluk ve dürüstlüğü temsil etmesi yanında ‘’doğru yolda olan’’ için de elif benzetmesi yapıldığına rastlanır. Dîvan şâirlerimizin tasavvufî anlam içeren beyitlerinde doğru yolda olan ve elif benzetmesi aracılığıyla görünür kılmak istediği Allah’ın emirlerine uygun şekilde hareket edenlerdir.

‘*’Elif, doğruluğu sebebiyle harflerin başı, serdârı olmuş; ye (ى), eğriliği yüzünden en sonda kalmıştır:*

*Doġruluġ ile harflere ṣadrdur elif*

*Yā ḥarfini ayaġa bıraḫmışdur i’vicāc*

*Fuzûli’’*[45]

Şeyh Gâlib’e ait olan bir beyitte de insânî bir değer olan doğruluk, elif ilişkisi ile açıkça verilmiştir. Burada âdem yani insanın kendinde barındırması gereken temel özelliklerden birinin doğruluk olması gerektiği vurgulanmaktadır. Beşerin beşer olması için bir nefes, bir doğruluk gerekir. Ey Gâlib o işareti, kameti Allah’ı gösteren ney keşfeder.

*‘’Bir dem ü bir elif gerek âdeme âdem olmaga*

---

[43] *Sehî Bey Dîvânı*, Haz. Hakan Yekbaş, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2020, s.319.
[44] Orhan Başaran, ‘’Fars Şiirinde Doğruluk Sembolü Olarak Elif”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 19, Ankara 2005, s.23.
[45] Amil Çelebioğlu, ‘’Elif Harfiyle İlgili Bazı Edebî Husûsiyetler’’, *a.g.e.,* s. 617.

*Gâlib o remzi keşf eder kâmet-i Hak-nümâ-yı ney*

*Şeyh Gâlib (305/12)''*[46]

*''O kul ki togrı ola hıdmetünden eyleme dûr*

*Yaman olur elif îmândan gidince hemîn / Taşlıcalı Yahya, s. 63, k. 19*

*(Doğru olan kulu hizmetinden uzak tutma. "İmân" ( ایمان) kelimesinden elif harfi çıkarılırsa geriye kalan "yaman" ( یمان ) olur. Yaman, Türkçe "kötü, korkulan (kişi)" anlamına gelmektedir. Şâir cinas sanatıyla kelimelerin yazılışındaki harf eksikliği ile oluşan anlam değişikliğine dikkat çekmektedir. Kelimeden giderilen elif, doğruluğu temsil etmektedir.''*[47]

## 2.1.6. Burnu Temsil Etmesi Bakımından Elif Harfi

Sevgilinin burnu şeklî özelliği esas alınarak elif harfine (bu gümüş bir elif de olabilir), kaşları ise med işaretine benzetilir. Burun ve elif ilişkisi her zaman açıkça verilmeyerek bir kelime ya da harf oyununun içine gizlenmiş vaziyette karşımıza çıkabilir.

Lami'î Çelebi'ye ait olan aşağıdaki beyitte, elif ve burun benzetmesi açıkça verilmiş fakat bunun yanı sıra kelime oyunu da yapılarak ikinci dizedeki ''âh'' sözcüğüne bir gönderme yapılmıştır.

*''Tîr-veş burnun elif agzun nişân-ı hâ-yı vakf*

*Çekmege âşık bin âhı yâ kaşun üstünde med*

*Lâmi'î Çelebi (13/3)*

*Beyitte, sevgilinin burnu elif (ا), ağzı he'ye benzetilmiştir. Sevgilinin kaşları ise med işaretine teşbih edilmiştir. Dikkat edilirse harfler sevgilinin güzellik unsurlarına benzetilerek 'âh' kelimesine (اه) işaret edilmiştir*.''[48]

---

[46] *Şeyh Gâlib Divânı*, Haz. Necati Okçu, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., s.396.
[47] Saadet Karaköse, ''Bir Elif Çekmek: Klâsik Edebiyatımızda Elif'', *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 2/1*, Erzurum 2013, s.203.
[48] Ramadan Doğan, ''Emrî'de Kelime Oyunları yahut Harf Simgeciliği''*, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı: 12, Temmuz 2016, s.74.

Yine burun ve elif ilişkisini açıkça veren şâirlerimizden birisi de Emrî'dir. Emrî'nin şiirinde harfleri sıklıkla kullandığı önceki çalışmalardan da âşinadır. Bu beyitin ilk dizesinde Emrî, sevgilinin burnu için elif, ağzı için mim, yanağı içinse hâ harfini teşbîh unsuru olarak kullanmıştır. İkinci dizede ise Nûr ayetini yeminine şahit tutarak yanağının mâh (ay) gibi parladığından söz etmektedir. Her ne kadar ilk dizedeki harflerin sıralı şekli bize mâh harfini vermese de bu kelimeyi oluşturan harflerin üçü de verildiği için bunu bir kelime oyunu olarak kabul edebiliriz.

*Bînüñ elif-durur dehenüñ mîm ü hâ ruhuñ*

*Nûr âyeti hakıyçün o ruhsâr mâhdur*

*Emrî (83/3)*[49]

## 2.1.7. Parmağı Temsil Etmesi Bakımından Elif Harfi

Parmak da şekli ve burnun yüzü ikiye ayırması gibi Hz. Peygamberin de parmağıyla ayı ikiye ayırması noktasında elif harfine benzetilir. Dîvan şiirinde sevgilinin yüzü de ay olarak nitelendirildiği için bu benzetme sıklıkla olmasa da görülmektedir. Taşlıcalı Yahyâ'nın aşağıdaki beyiti buna örnektir.

*Barmaġınuñ elifiyle ol ḫân*

*Ḳurṣ-ı māhı iki ṣakk itdi hemān*

*Taşlıcalı Yahyâ (235)*[50]

## 2.1.8. Bazı Nesne ve Varlıkları Temsil Etmesi Bakımından Elif Harfi (Yol, Köprü, Hançer, Kalem, Tel, Ok, Hilâl, Bitki ve Ağaçlar)

Dîvan şâiri harfleri sadece sevgilinin güzellik unsuru olarak değil, çeşitli nesne ve varlıkları anlatmak için de kullanır. Şâirlerimizin bu amaçla kullandığı teşbîh unsurlarından bir kısmını bu başlık altında vermek doğdur.

---

[49] *Emrî Divânı*, Haz. Mehmet A. Yekta SARAÇ, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.54.
[50] Bekir Çakır, '*'Taşlıcalı Yahya Gencine-i Raz (İnceleme-Metin),* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi) , Kayseri 1995, s.61.

Elif ve yol benzetmesine bir örnek olarak:

*Benim sînemdeki her bir elifdir*

*Mahabbet ellerinin şâh-râhı*

*Hayalî (294/590/4)*[51]

Hayalî'nin kaleme aldığı bu beyitte, hem elif harfi ve yol benzerliğini hem de elif ve göğüsteki yara benzerliğini görmekteyiz. Şâir, göğsündeki çizgi şeklindeki yaraları elif ile ifade etmiş ve elif şeklindeki bu yaraların muhabbet ellerinin doğru yolu olduğunu söylemiştir.

Elif ve köprü benzetmesine bir örnek olarak:

*''Şâir Yahya Bey, Kasım Paşa'yı methiye kastıyla yazdığı bir kasidede, Paşa'nın Şat ırmağı üzerine yaptırdığı bir köprüyü elif harfine benzetmektedir:*

*Sihr ise ancak olur kime nasîb olmışdur*

*Rûy-ı âb üzere elif hattını yazmak acabâ*

*Yahya Bey (125/31/3)*

*''Su üzerine yazı yazmak'' halk dilinde de bulunan bir deyimdir ve ''boş işle uğraşmak'' yanında ''imkansızı başarmak'' anlamına da gelir. Şâir, düzgün ve bir hat şeklinde oluşu nedeniyle köprüyü elife benzetmektedir.''*[52]

Elif ve hançer benzetmesine bir örnek olarak:

*Her elif bir hançer-i hun-rîz-i bürrândır sana*

*Hançer-i hûn-rîz-i bürrandan hazer kılmaz mısan*

*Fuzûlî (31/2 kıt'a)*[53]

---

[51] Dursun Ali Tökel, *a.g.e.*, s.90.
[52] Dursun Ali Tökel, *a.g.e.*, s.91.
[53] Mustafa Ural, *Fuzûlî'nin Türkçe Divânı'ndaki Kâside, Kıt'a ve Musammatlarda Edebî Sanatlar*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ordu 2014, s.44.

Fuzûlî, bu beytinde okuyucuya elif ve hançer benzetmesini açıkça verir. Şeklî özelliği itibariyle düz ve keskin hatları olmasından dolayı Kur'an'daki her bir elif harfini hançere benzetmiştir.

Elif ve kalem benzetmesine bir örnek olarak:

*‘’Harf-i gâma devât ü kalem şekl-i âhdur*

*Ana mürekkep âh da dûd-ı siyahdur*

*Bâkî‘’*[54]

*‘’Şâir’’ gam kelimesine devât ve kalemin âh olduğunu, onların mürekkebinin de siyah duman olduğunu’’ söylemektedir. Bu beyitte âh kelimesini oluşturan harfler üzerinde oynanmaktadır. Şâir burada kalemi elife, yanındaki hokkayı da he (ه) ye benzetmektedir.’’*[55]

Elif ve tel benzetmesine bir örnek olarak:

*‘’Çekdiğim yer yer elif bu cism-i pür-hûn üstüne*

*Târlardır gûyiya zeyn oldı kânûn üstüne*

*Hayâlî (G.531/1)’’*[56]

Tel de şeklinin elif harfi gibi düz olması sebebiyle bu benzetmelerden biridir. Hayâlinin bu beytinde elif hem aşığın göğsündeki yaralara hem de kanun üzerindeki tellere benzetilmiştir.

Âmil Çelebioğlu, Elif harfi ile ilgili ele aldığı makalesinde elif harfinin şekil yönünden yeniaya da benzetildiğini söylemekte ve Ercişli Emrah ile Servihan hikâyesinden bizlere bir örnek vermektedir:

*‘’Yeniay, şekil münâsebeti yönünden elife benzetilir:*

*Baktım aya gördüm elif*

*Seyr eyledim semâyı*

---

[54] Âmil Çelebioğlu, *a.g.e.,* s.622.
[55] Dursun Ali Tökel, *a.g.e.,* s.91.
[56]Orhan Kılıçarslan, *Hayâli Bey Dîvânı'nın İncelenmesi-Bağlamlı Dizini ve İşlevsel Sözlüğü*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara 2016, s.348.

*Hatibler minbere çıksın*

*Dinleyelim duâyı''*[57]

Bazı bitki türlerinin yine şeklî özellikleri bakımından elif harfi ile arasında benzerlik ilişkisi kurulur. Bu çemen, nergis ya da ağaç ve bitkilerin dalları olabilir.

Elif ve çiçek benzetmesine örnek olarak:

*Nergis dikin ki hey'et-i sıfr u elif durur*

*Tâ kim mezârım üstü kamu şekl-i âh bana*

*Necâti*[58]

Necâti'ye ait olan bu beyitte nergis çiçeğinin sapı elife, çiçek olan kısım ise sıfır yani bir bakımdan he harfine benzetilmektedir. Elif harfinin ebced hesabında karşılığı 1'dir. 1 ve 0 yan yana geldiğinde ve sağdan sola okunduğunda âh (اه) sözcüğü ortaya çıkar. Burada da elif ve nergis benzetmesi dışında, elif ve he harflerinin yan yana gelmesiyle oluşan ''âh'' sözcüğü üzerinden kelime oyunu yapıldığı görülmektedir.

Elifin bir de güle benzetildiği beyitler vardır. Buna bir olarak Meâlî'nin bir beytine bakalım:

*''Elifler servler yer yer görünür gülsitân içre*

*Bu sinem dağ-ı aşkınla müzeyyen bağa dönmüştür*

*Meâlî (320)*

*Şâir, göğsündeki çizik halindeki yaraları elif ve serviye, dağ olarak adlandırdığı yuvarlak haldeki yaraları hem şekil hem de renk itibariyle güle benzetmekte ve bu hâliyle göğsünün bir gül bahçesine döndüğünü söylemektedir.*[59]

[57] Âmil Çelebioğlu, *a.g.e.*, s. 622.
[58] *Necâtî Bey Dîvânı*, Haz. Ali Nihad Tarlan, MEB Yay., İstanbul 1963, s.157.
[59] Dursun Ali Tökel, *a.g.e.*, s.89.

## 2.1.9. Elif Harfinin Alfabedeki Diğer Harfler ile Bir Arada Kullanılması ve Harf yahut Kelime Oyunları Yapılması

Şâirler elif harfini direkt simge olarak vermek yerine zaman zaman söz oyunları içerisinde de kullanarak okuyucuda farklı şekillerde görünür kılmaya çalışmışlardır.

### 2.1.9.1.Cân Kelimesi ve Elif Harfi

*''Şâirler, sevgilinin boyunu elif saçlarını cîm ve kaşlarını da nûna benzettikleri beyitlerde genellikle cân kelimesinin anlam alanlarıyla ilgili bir tasavvur çiziyorlar demektir. Bu tür beyitlerde âşıkın içinde bulunduğu durum harflerin simgesel değerleri kullanılarak anlatılmış olmaktadır.*

*Cân itdi cân içinde elif gibi kâmeti*

*Ol dilberün kaşları nûn u zülfi cîmdür*

*Visâlî (89/34/3)*

*Şâir sevgilinin boyunun, cân kelimesi içindeki elif gibi, kaşlarının nûn ve saçının da cîm olduğunu söylemektedir. Cân içindeki elif, cân kelimesinin tam orta harfi olan eliftir (جان). Sevgilinin boyunu elife benzetmek bilinen bir teşbihtir, ama onun cân içinde elif olduğunu söylemek ona verilen değerin önemini daha iyi ortaya koyar; zira elifi gitmiş cân kelimesi cenn veya cinn olarak okunur ve cinlenmek, çıldırmak anlamlarına da gelir. Bunun gibi elifi, yani sevgilisi gitmiş olan âşık da çıldırmış demektir ve onsuz bir hayatı düşünemediğini böylece ortaya koymuş olur.''*[60]

### 2.1.9.2. Râm Kelimesi ve Elif Harfi

Râm kelimesinin sözlük anlamı itaat etmek, boyun eğmektir. Dîvan şâirleri, sevgili karşısında düştükleri acziyet durumunu bu sözcükle anlatmış ve çeşitli kurgularla her harfi sevgilinin farklı güzellik unsurlarına benzeterek ahvâllerini görünür kılmaya çalışmışlardır.

*''Ḳaş rā ḳad elif dehān ise mīm*

[60] Dursun Ali Tökel, *a.g.e.*, s.102, 103.

*Ḳılduñ ey māh ḫalḳı emrüñe rām*

*Bâkî (G329/2)''*[61]

Bu beyitte râm sözcüğünün içindeki her harf sevgilinin farklı bir güzellik unsuruna benzetilmiştir. Şâir sevgilinin kaşlarını râ ( ر ) harfine, boyunu elif ( ا ) harfine, ağzını ise mîm ( م ) harfine benzetmiştir. İlk dizede harfleri ayrı bir şekilde okuyuca sunan şâir, ikinci dizede kelimenin kendisini de vermiştir.

## 2.19.3. Dâm Kelimesi ve Elif Harfi

Dâm kelimesinin sözlük anlamı tuzaktır. Dîvan şâiri, sevgilinin birden fazla güzellik unsurunu dâm sözcüğünün içinde bulunan harfler ile anlatmış ve bizlere sevgilinin saçının, ağzının ve bütünüyle güzelliğinin âşık için bir tuzak olduğunu yansıtmıştır. Buna örnek olarak Emrî adlı şâirimizin bir beytine bakalım:

*''Zülf ü kadd ü fem ü çeşm ü kaşunı bîninle*

*Dil görüp dâm-ı 'anâ didi vü cânda ma'anâ (G. 21/2)*

*...Dâm kelimesi, tuzak, ağ anlamlarına gelmektedir. Âşık için sevgilinin saçı, dudağı, ağzı ona bir tuzaktır. Âşığın gönlü bu tuzağa bilerek ve isteyerek düşer, bu tuzak onu içine çeker ve ondan kurtulamaz, aslında âşığın gönlü kurtulmak istemez. Sevgilinin gözü, kaşı ve burnu da can için meşakkat veren, zahmet veren unsurlardır.''*[62]

## 2.1.9.4. Elem ve Âlem Kelimeleri ile Elif Harfi

Elem kelimesinin Arap alfabesiyle yazılışı elif, lam ve mim harflerinin yan yana sıralanışı (ألم) şeklindedir. Harf simgeciliğinde elif sevgilinin boyunu, lam sevgilinin saçını, mim ise sevgilinin ağzını temsil etmektedir. Sözlük anlamını da esas aldığımızda sevgilinin bu harflerle temsil edilen güzellik unsurlarının âşığa elem, dert yani sıkıntı verdiğini söylemek mümkündür. Buna örnek olarak vereceğimiz ve Necâtî'ye ait olan beyit bahsettiğimiz harf oyunlarını açıkça vermektedir. İlk dizede benzetme yönleri ile harfleri

[61] Furkan Öztürk, *Bakî Divânı Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük],* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara 2007, s.286.
[62] Ramadan Doğan, *a.g.m.*, s.83

ele alan şâir, ikinci dizede ise bu harfler bir araya geldiğinde ortaya çıkan ‘’elem’’ kelimesini verir.

*‘’Kadd ü zülf ü dehenin oldı elif lâm ile mîm*

*Ol sebebden dil ü cân lezzetin aldı elemin’’*

*Necâtî (G:322 /2)*[63]

Elem kelimesine bir harf eklenmesiyle ortaya çıkan ‘’âlem’’ sözcüğü de harf simgeciliğinde kullanılmaktadır. Buna örnek olarak aşağıda verilen ve Hüdâyî’ye ait olan beyti inceleyebiliriz.

*‘’Sevgili ilgi göstererek göz ucuyla baktığında hasta gönüllü Hüdâyî (ö. 1584)’nin elemi yerini eğlenceye bırakacaktır. Elem (الم) kelimesinin başına göz anlamına da gelen ‘ayın (ع) eklendiğinde ‘âlem (عالم ) kelimesi ortaya çıkmaktadır:*

*Elemi ‘âleme tebdîl ola ben haste-dilün*

*Gûşe-i ‘ayn-ı ‘inâyetle idersen nigerân (Hüdâyî-i Kadîm, K.III/23)’’*[64]

## 2.1.9.5. Belâ Kelimesi ve Elif Harfi

Sevgili âşığı belâya düşüren ve güzelliğiyle ona gönlünü kaptırana belâ getirendir. Bu unsurlardan boy elif, zülf lâm, ben ise noktaya benzetilmektedir. Bu harflerin yan yana getirilmesi belâ ( بلا ) sözcüğünü oluşturmakta ve sevgiliyi simgelemektedir.

Enverî’de bu beytinde yukarıda belirttiğimiz tüm unsurları bir araya getirmiş ve ikinci dizede kelimenin kendisini de (belâ) okuyucuya vermiştir.

*Kamet ü zülf ü benün yâ kaşını gördükçe*

*Ne belâlar çekerüz bunca belâlar nice bir*

*Enverî (65/38/4)*[65]

---

[63] Serper Acar, *Necati Bey Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük),* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009, s.45.
[64] Hasan Kaya, *a.g.m.*, s.85.
[65] Dursun Ali Tökel, *a.g.e.*, s.110.

## 2.1.9.6. Âh ve Ân Kelimeleri ile Elif Harfi

Ân sözcüğü sevgilinin güzelliğini ve alımını anlatmak için sıklıkla kullanılan kelimelerden biridir. Elif ve nûn harflerinin yan yana gelmesiyle oluşan ( آن ) bu kelimede elif sevgilinin saçlarını nûn ise sevgilinin kaşlarını simgelemektedir. Buna örnek olarak Zihnî'ye ait olan bir beyiti verebiliriz.

*''Yeter sende **an** olduğuna bu şâhit*

*Ki kaddin **elif** kaşların **nûn'**a benzer*

*Zihnî (öl.1705)''*[66]

Âh sözcüğü de hem harfleri hem de anlamı itibâriyle sevgiliyi ve âşıktaki etkisini anlatırken kullanlmıştır. Sevgilinin âşığa çektirdiği ızdıraplar ve açtığı yaralar sebebiyle âşık âh çeker ve âh eder. ''Elif'' ve ''güzel he'' harflerinin yan yana gelmesiyle oluşan âh ( اه ) sözcüğünde elif sevgilinin boyuna benzetilirken güzel he ise sevgilinin ağzı ya da benine benzetilir. Aynı zamanda âh sözcüğü ebced hesabındaki karşılığı esas alınarak da şâirlerimiz tarafından kullanılmıştır.

*"Âhın pençesi o ay gibi sevgilinin çiğliğini alır (onu olgunlaştırır bu yüzden) Allah birle beşin arasını kesmesin." şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilecek aşağıdaki beyitte Fennî, âh kelimesini oluşturan elif ve hâ harflerinin şekli ve ebced hesabındaki karşılığıyla kelime oyunu yapmaktadır. Hem ebced hesabında hem de şekilce elif bir, hâ beş sayısına karşılık gelir, elif (ا) ve hâ (ه ) harflerinden oluşan âh (اه), sevgiliyi olgunlaştırdığı için şâir "Birle beşin arası kesilmesin, sürekli âh edeyim." demektedir:*

*Pençe-i âh alur hâmını ol mâh-veşün*

*Kesmesün Tanrı hemân arasını birle beşün (Mustafa Fennî, G.189/1)''*[67]

Sadece elif harfi değil tüm harflerimiz, çeşitli kelime ve harf oyunlarına malzeme olarak şâirin görünür kılmak istediği duygu ya da varlıkların dışavurumuna kaynak olmuştur. Yukarıda verilen örnekler en sık görünenlerden olup harflerle kurulan oyunların tamamını kapsamamaktadır. Bu örnekler ve kullanım alanlarından da anlaşılacağı gibi

[66] Dursun Ali Tökel, *a.g.e.*, s.105.
[67] Hasan Kaya, *a.g.m.*, s.94.

harfler kimi zaman sevgilinin güzellik unsurlarına benzetilen kimi zaman ise benzeyen olarak karşımıza çıkar.

## 2.2. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Cim Harfi

Tıpkı elif harfi gibi cim harfi de şeklî özelliği (kıvrımlı olması) ve tasavvufî anlamları esas alınarak şâirler için teşbihe kaynak olmuştur. Kimi zaman sevgilinin saçına benzetilen cim harfi kimi zaman diğer harflerle bir arada kullanılarak kelime oyunlarına kaynak olmuştur. Ömür Ceylan, harfleri edebiyat çevreleri açısından mukayese ettiği makalesinde cim harfinin tasavvuf erbâbınca Hakk'ı halksız temâşâ etme, halkı değil sadece Hakk'ı seyretme anlamlarına gelen cem'den ve cemalden kinâye olduklarından bahsetmiştir.[68]

Klasik şiirimizde cim harfi, sevgilinin güzellik unsurlarından saça benzetilmiştir. Sevgilinin saçı kıvrımlıdır ve âşığı yakalayıp hapseden bir tuzaktır. Bu benzetmeye örnek olarak Emrî'ye ait olan beyitte sevgilinin kâkülü cim harfine, ağzı ise mim harfine benzetilmiştir.

*'Anberîn kâkül cebînüñ üzre şekl-i cîmdür*

*Zerre agzuñ mihr üstinde yazılmış mîmdür*

*Emrî (121/1)*[69]

Cim ve saç benzetmesini kullanan bir diğer şâirimiz ise Zâti'dir. Zâti bu beytinde zülf ve cim benzetmesinin yanı sıra ağız için mim, göz için sad, kaş içinse râ harflerini simge olarak kullanmıştır.

*Zāti bir midḥat ʿarūsını getürdi saña kim*

*Aġzı mīm ü ʿaynı ṣād u ḳaşları rā zülf cīm*

*Zâti (75/33)*[70]

[68] Ömür Ceylan, *a.g.m.,* s.147.
[69] *Emrî Divânı*, Haz. Mehmet A. Yekta SARAÇ, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.73.
[70] *Zâti Divânı*, Haz. Orhan Kurtoğlu, , T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2017, s.217.

## 2.3. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Dâl Harfi

Şâirlerimiz dâl harfini genellikle eğik ve çengel gibi olan şekli sebebiyle kullanmıştır. Kullanım yönleri açısından ise âşığın bükülen beline, sevgilinin saçına yahut kaşına benzeterek eserlerinde bu durumları görünür kılmayı amaçlamışlardır. Çeşitli sebeplerle belini büken insan figürü de dâl harfini simgeleştirerek okuyucuya sunulmuştur. Aynı zamanda dâl harfi ve diğer harflerin bir arada kullanılmasıyla ortaya çıkan bazı kelime oyunlarına da rastlanır.

Kıvrımlı olması sebebiyle sevgilinin saçına benzetilen dâl harfi için Şeyh Gâlib'in beytini örnek olarak verebiliriz.

*Kat'î cevâbı hançer-i ebrû verir velî*

*Piçîde zülfi va'de-i ferdâya dâldır*

*Şeyh Gâlib (G.67/4)*[71]

Âşığın sevgiliye âşık olmadan önce düz olan fakat aşk belasına düştükten sonra bükülen beline sıkça benzetilen dal harfini Karamanlı Aynî bir beytinde şöyle kullanmıştır:

*Her elif-kaddün hevâ-yı kâkülü sevdasıla*

*Tagılur başdan başa mânend-i dâl olur garîb*

*Karamanlı Aynî (329/40/4)*[72]

Hasan Kaya'nın makalesinde de dal harfi ile yapılan kelime oyununa örnek olarak Muhyî'nin bir beyti verilmiştir. Bu beyitte yardım anlamına gelen dâd (داد) kelimesi üzerinden yapılan kelime oyunu, elif ve iki dâl harfinin ilk beyitte simge olarak kullanılması, ikinci beyitte ise kelimenin kendisinin de verilmesi şeklindedir.

*İki dâlını zülfinün elif kaddiyle gördükçe*

*O şâh-ı hüsnden mazlûm 'âşıklar umarlar dâd*

*Muhyî (G.CLI/5)* [73]

---

[71] *Şeyh Gâlib Divânı*, Haz.Naci Okçu, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.243.
[72] Dursun Ali Tökel, *a.g.e.*, s.119.
[73] Hasan Kaya, *a.g.m.*, s.80.

## 2.4. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Râ Harfi

Dîvan şâirlerimiz râ harfini de çeşitli kavramları ifade etmek için teşbîhlerine kaynak olarak kullanmışlardır. Râ harfi, şeklî özelliği esas alınarak sevgilinin kaşına, eğilen bele, hançere, aya ve mihraba benzetilmiştir. Bu benzetmeler dışında harfler ile yapılan kelime oyunlarında da râ harfi kullanılmıştır.

Kaşlar için râ harfinin kullanılmasına örnek teşkil etmesi için Münirî'nin beytine bakabiliriz. Münîrî bu beyitte sevgilinin gözü için sad harfini, iki kaşı içinse râ harfini simgeleştirmiştir.

*Döndiyise çihrem altuna baňa virmez żarar*

*Çünki çeşm-i ṣād u iki rā ḳaşı didi ṣarar*

*Münirî (89/1)*[74]

Râ harfinin sevgilinin kaşı dışında hançere benzetildiği örneklerle de karşılaşılır. Bâkî'nin beyti bunlardandır. Bu beyitte râ ve hançer benzetmesi ifâdeye kaynak olmuş ve açıkça okuyucuya sunulmuştur.

*''Gitmez o mehün râ gibi hançer kemerinden*

*Üftâdelerin öldürür âh işte burası / bu râsı*

*Bâkî (416/508/3)*

*Sevgili, âşıka ettiği zulüm ve verdiği cefalardan dolayı hep öldürücü niteliğiyle anılır. Şâir, sevgilinin belinde bir hançer görmekte ve bu hançeri râ harfine benzetmektedir. Hançer kemerde bulunduğundan dolayı kemerle birlikte anılmaktadır.''*[75]

## 2.5. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Sin / Şın Harfi

Bu harflerle ilgili benzetmelere sıklıkla rastlanmasa da genellikle konu edilen sevgilinin dişidir. Bu benzetmenin sebebi kuşkusuz ki sin harfinin dişli bir harf olmasıdır.

---

[74] *Münirî Divânı*, Haz. Ersen Ersoy, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2017, s.265.
[75] Dursun Ali Tökel, *a.g.e.*, s.131, 132.

Nedîm sin harfi ve diş benzetmesini bir beytinde belirgin şekilde kullanmıştır. Bu beyitte şâir sevgilinin dudaklarının bûse kelimesindeki sin harfinin dişlerinden bile yaralanabilecek kadar hassas olduğunu ve bu yüzden dudağını öptürmenin onun için imkânsız hâle geldiğini söylemektedir.

*Leblerin mecrûh olur dendân-ı sîn-i bûseden*

*La'lin öptürmek bu hâletle muhâl olmuş sana*

*Nedîm (G.2/7)*[76]

Şın harfi içinse Dursun Ali Tökel'in kitabından alıntıladığımız bir kısmı örnek olarak gösterebiliriz.

*''Şın harfinin bir simge olarak kullanılmasına pek rastlanmaz. Ancak Zatî'nin bir beytinde sevgilinin yüzündeki benler (hâl) şının noktalarına benzetilmiştir.*

*Aks-ı dendânun lebünde şekkerüñ teşdîdür*

*Nokta-i şîn-ı şifâ sükker lebünde haller*

*Zâtî (475/475/3)*

*Şâirin tasvirine göre, sevgilinin dişlerinin aksi onun dudaklarında şekerin teşdididir. Sevgilinin şeker dudağındaki benler (hâller) ise şifâ kelimesinin şın harfinin noktasıdır.''*[77]

## 2.6. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Sad Harfi

Sad harfi de daha önce bahsettiğimiz harfler gibi en çok şeklî özelliği esas alınarak ifâdeye kuvvet olmuştur. Sad harfi yazılırken ortaya çıkan şeklin ilk kısmı badem şeklinde olduğu için göze benzetilmiş ve sevgilinin gözünü anlatırken simge olarak kullanılmıştır.

Sehî Bey bir beytinde sad harfini göz benzetmesi için kullanmanın yanısıra farklı harflerle yaptığı kelime oyununa da dâhil etmiştir.

*Ṣad-çeşm ü lâm-zülf ü râst-ḳâmetsin elif*

[76] *Nedîm Divânı*, Haz. Muhsin Macit, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2017, s.208.
[77] Dursun Ali Tökel, *a.g.e.*, s.137.

*Ṣal elüñ ḫ ̌ân-ı vişâle eyle ‘uşşâḳa ṣalâ*

*Sehî Bey (G. 6/4)*[78]

Bu beyitte göz için sad harfi, saç için lâm harfi, boy içinse elif harfi kullanılmıştır. İlk beyitte verilen bu sıralamanın bir araya getirilmesiyle ṣalâ ( صلا ) kelimesi oluşmaktadır. Oluşan bu kelime aynı zamanda ikinci beyitin sonunda da okuyucuya verilmiştir.

## 2.7. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Ayn Harfi

Şâirlerimizin sıklıkla teşbîhlerine kaynak olarak kullandığı harflerden biri de ayn harfidir. Ayn harfinin küçük harfle yazıldığı ve kelime başına geldiği şekli göze benzetilir. Sadece benzetilmekle kalmaz ve şâirin kurmak istediği kelime yahut harf oyunlarında da yer edinir. *‘’Mesela şâir, iki gözü iki ayn’a, iki kaşı da iki râya benzetmekte ve böylece ortaya ar’ar (عرعر ) veya sıklıkla kullanılan gözlerin ayn, boyun elif, saçların lama teşbih edilmesi sonucunda ‘âlem (علم) kelimesi ortaya çıkmaktadır. Bunların dışında ‘adalet (عدالت) ve ‘ıyd (عيد) (bayram) gibi bazı kelimelerin başında ayn harfi geçmesi dolayısıyla da bu harfin zikredildiği olmakta ve bununla değişik çağrışımlar yapılmaktadır.’’*[79]

Sehî Bey’in divânında bulunan bir beyte bakarak ayn ve göz benzetmesini açıkça görebiliriz.

*Gerçi gözüñ aġlatdı beni itdi ĥimâyet*

*Yüzüme güle baḳsañ olur ‘ayn-ı ‘inâyet*

*Sehî Bey (G. 19/1)*[80]

Benzetme dışında harf ve kelime oyunu açısından ayn harfinin kullanımını görmek içinse Hamdullah Hamdi’nin bir beytine bakabiliriz. Şâir bu beyitte göz için ayn, boy için elif, saç için lâm ve ağız için mim harfini kullanarak okuyucuya aynı zamanda ‘âlem sözcüğünü vermektedir. Hamdullah Hamdi kelime olarak görünür kıldığı ‘âlem sözcüğünün benzetilenlerini de ilk dizede vermiştir.

*Bu çeşm u kadd ü zülf [ü] dehân ile ey sanem*

---

[78] *Sehî Bey Dîvânı*, Haz. Hakan Yekbaş, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2020, s.155.
[79] Dursun Ali Tökel, *a.g.e.,* s.139.
[80] Sehî Bey Dîvânı, *a.g.e.,* s.163.

*Sensin meger ki var ise âlem dedikleri*

*Hamdullah Hamdi (169/4)*[81]

## 2.8. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Kaf / Kef Harfi

Teşbîh unsuru olarak kullanılan harflere baktığımızda kaf ve kef harfi karşımıza sıklıkla çıkan harflerden olmamasına rağmen başvuruldukları durumlar olur. Kaf harfi genellikle iki büklüm olan insanı yansıtırken karşımıza çıkarken kef harfinin daha çok tasavvufî anlamda kullanıldığı görülmektedir. Kef harfi genellikle nûn harfi ile anılır ve Kur'an da geçen ''ol (kün)'' sözcüğüne gönderme yapılır.

Karamanlı Aynî dîvanında karşılaştığımız beyit kaf harfinin ''iki büklüm olan bele'' benzetildiği durumlar için belirgin bir örnektir. Şâir bu beyitte sevgilinin elif gibi olan boyu, mim gibi olan ağzı ve dâl gibi olan saçlarının güzelliği karşısında belinin kâf harfi gibi eğildiğine işaret etmektedir.

*İy dehân u kad ü zülfi Elif ü Mîm ile Dâl*

*Kâfa döndi bu bilüm nice olur fikr-i me'â*

*Karamanlı Aynî (306/1)*[82]

Kelime ve harf oyunu açısından kün emri ile kullanılan kaf (kef) harfine Ahmed Bâdi de bir beytinde yer vermiştir. Şâir bu beyitte kâ'inatın ''kâf u nûn'' yani ''kün (ol)'' emri üzerine oluşturulduğunu söylemektedir.

*''Kâf u nûn üzre kurulmış bir binâdur kâ'inât*

*Bak ne 'âlîdür nasıl hayret-fezâdur kâ'inât''*

## 2.9. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Lâm / Lâ Harfi

Lâm harfi şâirler tarafından şeklî özelliği yani kıvrımlı oluşu sebebiyle sevgilinin aşığı tuzağına düşüren kıvrımlı saçlarına benzetilir. Şiirlerde boyu temsil eden elif ve saçı temsil eden lâm harfinin bir arada kullanımına sıklıkla rastlanır. Lâm harfi ve elif harfinin yan yana gelmesiyle oluşan sözcük lâ ( لا ) sözcüğüdür. Lâ sözcüğünün eğri olduğu için beli

[81] *Hamdullah Hamdî Divanı*, Haz. Ali Emre Özyıldırım, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı , Ankara 1999, s.77.
[82] Karamanlı Aynî Dîvanı, *a.g.e.*, s.462.

bükülen insan figürünü temsil etmesinin yanı sıra sözlük anlamı reddetme ifadesi olan ‘’hayır’’ dır. Şâirlerimiz eserlerinde lâ harfine her iki anlamda da yer vermişlerdir.

Zâtî’nin lâm harfi ve saç benzetmesini açıkça kullandığı bir beyti vardır. Şâir ilk dizede kullandığı ‘’ser-nigûn’’ ifadesi ile ‘’ters dönmüş lam’’ı anlatmaya çalışmış ve **lâm**’ın tersten yazılışı olan **mal** sözcüğünü kastettiği bir kelime oyunu yapmıştır. Aynı ifâdeyi aşağıda verdiğimizden farklı bir beyitinde de görmek mümkündür.

*Lâm-ı zülf-i ser-nigûnın görse dil olur helâk*

*Cân virürsin nitekim ey hâce sen mâl üstine*

*(G.1307/2)*[83]

Klasik edebiyatta sevgili, âşığa sürekli hayır diyen ve onu reddeden kişidir. Lâ harfi de hem sevgilinin güzellik unsurlarına benzemesi hem de ‘’hayır’’ anlamına gelmesiyle sıklıkla kullanılır. Bâlî’nin dîvânındaki bir beyti de bu unsurların hepsini bulunduran örneklerdendir. Şâir ilk dizede lâ sözcüğünün olumsuzluk, reddetme anlamına değinmiş, ikinci dizede ise yârin saçları lâm, boyu elif olsa diyerek bu harflerin yan yana gelmeleriyle oluşan lâ sözcüğünü harf ve kelime oyunlardan faydalanarak ikinci defa kullanmıştır.

*Çıksa ‘aceb mi lâ dimek agızdan ol mehün*

*Yâr lâm zülf kadi elif olsa lâ çıkar*

*Bâlî (G.49/3)*[84]

Farklı bir teşbih unsuru olan lâm-elif ve zülfikâr benzetmesi de şiire doğru anlamı yüklemek ve şâirin görünür kılmak istediğini anlamak açısından önem taşımaktadır.

*‘’Her görinen **lâmelifi** Zülfikâr*

*Yâları kavs-ı felek-i nâmdâr*

---

[83] Mehmed Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri, *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı*, III, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1987, s. 193.

[84] Muhammed Yaşar, *Bâlî Hayatı, Edebî Kişiliği Dîvânının Tenkitli Metni (İnceleme-Metin)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2005, s.162.

*Yahyâ Bey (12/14)*

*Şâir, bu beytinde **lâm-elifi** kılıca benzetmektedir. Bilindiği gibi Zülfikâr Hz. Ali'nin kılıcının adıdır ve ucu çatallıdır. Bu özelliği itibariyle **lâm-elîfe (لا),** tıpkı bir kılıca benzetilmektedir.''*[85]

## 2.10. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Mim Harfi

Teşbîhe kaynak olan ve sık kullanılan harflerimizden biri de ''mim'' harfidir. Biçim olarak küçük ve kapalı bir yuvarlak olması itibariyle şâirler, âşıklar da diyebiliriz, tarafından sevgilinin ağzı yahut dudağına benzetilmiştir. Bu benzetmeler dışında içinde mim harfi geçen ve çeşitli isimler için kurulmuş olan kelime oyunlarına da kaynak olmuştur.

Zâtî'nin çoğu harfi kullandığı gibi mim harfini de kullandığı bir beyti vardır. Bu beyitte şâir teşbîh için kullandığı kaynakları açıkça belirtmiş; (sevgilinin) ağzı için mim, gözü için sad, kaşı için ra ve saçı için cim benzetmesini kullanmıştır.

*Z̲āti bir midḥat ʿarūsını getürdi saña kim*

*Aġzı mīm ü ʿaynı ṣād u ḳaşları rā zülf cīm*

*Zâtî (75/33)*[86]

Şâirlerimiz mim harfini başka harflerle kullanarak çeşitli isimlere de gönderme yapmışlardır. Bu isimlerden biri de Mecnûn'dur.

Hayretî'ye ait olan beytin birinci mısrasındaki *" mim ( م ), cim ( ج ) ve nun ( ن ) harfleri sevgiliye ait güzellik unsurlarını karşılamaktadır. Çünkü sevgili, bütün unsurlarıyla mürettep bir güzellik terkîbidir ve âşık şahit olduğu bu güzellikler dolayısıyla aklını yitirmekte ve kendinden geçmektedir. Hayretî bu durumu mecnun ( مجنون ) kelimesinin harfleri ile irtibatlandırmıştır:*

*Ey dehânı mîm ü zülfi cîm ü kaşı nûn olan*

*Yine bir nakş ile ben miskînini mecnûn eyledün*

---

[85] Dursun Ali Tökel, *a.g.e.*, s.148.
[86] *Zâtî Dîvâni (Gazaller Dışındaki Şiirler)*, Haz. Orhan Kurtoğlu, , T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2017, s.217.

*(G.199/2)''*[87]

Mim harfi kullanılarak sıklıkla kelime oyunu yapılan en önemli isim Hz. Muhammed'dir. Hasan Kaya'nın makalesinde bu kelime oyunu için güzel bir örnek verilmiştir. Bu örnekte Cesâti adı dört harften oluşan birine gönlünü kaptırdığını anlatmakta ve bir ha, iki mim ve dal harfiyle Hz. Muhammed (محمد) ismine göndermek yapmaktadır.

*''Hâsılı dört harf olan maksûda dili râm gör*

*Ol sebep bir hâ iki mîm dâla virdüm gönlümi*

*(Cesârî, Kal.55/5)''*[88]

## 2.11. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Nûn Harfi

Teşbîh unsuru olarak nûn harfi, genellikle sevgilinin kaşlarını anlatmak için kullanılır. Şeklî benzerliklerinden dolayı nala, hilale, hokkaya, kadehe ve balığa (özellikle Hz. Yunus'a telmih varsa) benzetildiği de görülmektedir. Nûn harfi ''Nûn suresi'' ile de anılmış ve farklı kelime oyunlarının içine dahil edilmiştir.

Cem Sultan bir beytinde kaş ve nun benzetmesini açıkça belirtmiştir. Dîvan şiirinde yüzdeki benler eğer kaşın üstündeyse nûn harfinin üzerindeki noktaya benzetilir. Bu beyitte de sevgilinin tek beni olduğu ve iki nûn için, yani iki kaş için, tek noktanın (benin) yetersiz olduğu söylenmektedir.

*Kaşlarun üzre acep düşmişdür ol Hindû benün*

*Gerçi kim bir nokta kâfî olmaz iki nûn içün*

*Cem Sultan (185/CCLV/4)*[89]

Vasfî de bir beytinde nûn ve mim harfini birlikte kullanarak ortaya çıkan ''nem (نم)'' sözcüğü ile sevgilinin zulmetmesi sebebiyle gözlerinde oluşan neme dikkat çeker. İlk beyitte nûn ve mim harfinin yan yana gelmesiyle oluşan nem sözcüğünü açıkça veren şâir, ikinci beyitte sadece harflere yer vermiş ve nûn harfini kaşa benzetmiştir. Dolayısıyla bu

[87] Selim Gök, *Hayreti Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük),* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara 2017, s.180.
[88] Hasan Kaya, *a.g.m.,* s.79.
[89] Dursun Ali Tökel, *a.g.e.,* s.161.

beyitte hem nûn harfi kullanılarak kurulan bir kelime oyununa hem de nûn ve kaş benzerliğine rastlıyoruz.

*Nem ḳodı dı̇dede kim ẓulm ile yaġmalamadı*

*Nūn ḳaşuñla senüñ ey ṣanem ol mı̇m femüñ*

*Vasfî (G.30/16)*[90]

Kur'an-ı Kerîm'de yirmi sekiz surede hurûfu mukattaa vardır ve nûn harfi de hurûfu mukattaa harflerindendir. Nûn harfi ile ilgili sûre ise Kalem sûresidir. Aşağıdaki beyitte Bâki nûn harfini, Nûn sûresi ve kaş ile aynı beyitte kullanmıştır.

*Cemâlüñ mushafını dil-berâ gördükçe bu Bâkî*

*Okur Ve'ş-şems yüzüne kaşuña sûre-i Nûnı*

*Bâki (538/5)*[91]

## 2.12. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Vav Harfi

Vav harfi tasavvufî açıdan vahdeti temsil etmekte ve iki adet vav harfinin yan yana gelmesinin ebced hesabındaki karşılığı Allah lafzının sayısal değerine denk düşmektedir. Vav harfi teşbîhe sıklıkla kaynak olmasa da karşımıza insan vücudu ya da sevgilinin ağzı gibi tasvirlerin kaynağı olarak çıkabilir.

Vav ve ağız benzerliğini kullanan Şeyh Gâlib'in beytini bu duruma örnek olarak gösterebiliriz. Bu beyitte şâir, sevgilinin ağzını ve dudaklarını hat sanatındaki ''nesih vavı''na benzetmektedir.

*Dehân u hatt-ı lebin vâv-ı neshe benzetsem*

*O vâva sûre-i ve'n-Neml evveli derler*

*Şeyh Gâlib(63/3)*[92]

---

[90]TEBDİZ, *2. Arap alfabesinin yirmi sekizinci harfi II Sevgilinin kaşları*, Vasfî Dîvânı, http://www.tebdiz.com/, (19.04.2021).
[91] *Bâki Divânı*, Haz.Sabahattin Küçük, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, s.309.
[92] Şeyh Gâlib Divânı, *a.g.e.*, s.240.

## 2.13. Klasik Şiirimizde Teşbih Unsuru Olarak Hâ / He Harfi

He harfi en çok şeklî özelliği kullanılarak teşbîhlere kaynak olmuştur. Genellikle sevgilinin gözüne benzetilir ve kelime oyunlarında kullanılır. Tasavvufta ise mânen önemli anlamlara gelmektedir. ‘’*Sırr-ı hüviyyettir*.’’[93] Elbette bizi burada ilgilendiren Divân şâirlerimizin kullanım alanıdır.

Yahya Bey’e ait olan bir beyitte hâ/he harfi hem açık tutulan göze hem de goncaya benzetilmiştir.

*Açuk tut cân gözin hâ gibi gûyâ*

*Behişt içinde bir goncadur ol hâ*

*Yahya Bey (244/2/89)*[94]

# 3. HARFLERİ ESAS ALAN BİR İNANIŞ SİSTEMİ OLARAK HURÛFÎLİK

Hurûfîlik, milattan önceye kadar temeli uzanabilen, harflerin mukaddes olduğunu kabul edip her birine çeşitli anlamlar yükleyen bir inanıştır. Bu inanışta olan kişiler kâinatta var olan sırları ve gizemi harflerle çözmeye çalışmış, cevapların harflerde saklı olduğuna inanmışlardır. Onlara göre Allah’ın yeryüzünde kendini gösterme biçimi kelamdır. Böylece *‘’...efsun, tılsım, sihir gibi tekniklerle “hurûf” ilmi adı altında sözde ilimler ortaya çıkmıştır.’’*[95] Hurûfîliğin kurucusu olan Fazlullah’tan önce de toplumlar sayılar ve harflere farklı anlamlar yüklemişlerdir. *‘’Hatta bu konuda her harfin tek tek özellikleri bile sıralanmıştır. Örneğin elif, bir insanın vücudu, lâm aklı, mim kendi kitabı demektir.’’*[96] Ancak bu inanışın görünürlüğü ve takipçi sayısı elbette Fazlullah ile artmıştır.

*Temelleri harf şifrelerine ve simgelerine dayanan Hurûfilik, Horasan’ın Esterebâd şehrinde Fazlullâh (ö. 1393) tarafından kurulmuştur. Eski İran dinleri, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyetin bazı düşünüş ve inanışlarını temel alan Hurûfilik, İran’dan*

---

[93] Süleyman Uludağ, *a.g.e.,* s.211.
[94] Dursun Ali Tökel, *a.g.e.,* s.171.
[95] Mehmet Emin Bozhüyük, ‘’Hurûf’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 18, s.397.
[96] Yakup Kansızoğlu, *Hurûfilik Tasavvuru ve Kur’an Yorumuna Olan Etkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s.19.

*Anadolu'ya geçmiş ve Nesîmî, Misâlî, Ref'î ve Arşî gibi Türk şâirleri tarafından rağbet görmüş, zaman zaman Hurûfilikle alakası olmayan birtakım şâirler tarafından da kullanılmış bir akımdır.*[97]

Hurûfîler Fazlullah'ı Allah'ın yansıması olarak görmüşlerdir. Hurûfîlik inanışının temel kaynağı olan eserse Esterabad'lı Fazlullah tarafından kaleme alınmış olan Câvidân'dır. Fazlullah'ı kendilerine bir ilâh seçen ve Cavidân'ı ilerledikleri yolda rehber kabul eden bu topluluk bir mezhep ya da tarîkatten farklı olarak bazı kişilerce din şeklinde kabul edilmektedir fakat Fatih Usluer'in Hurûfîlik üzerine kaleme aldığı makalede *''Hurufiler, kendi akımları için Tarîkat tabirini kullanmamışlardır. Herhangi bir tekke örgütlenmesi olmadığı gibi, tarîkat silsileleri, belirli bir kıyafet ve erkanları da yoktur. Fazlullah ile velayet devri kapandığı için Hurufi şeyhi gibi bir kavramdan da söz edemeyiz.''*[98] demekte ve Hurûfîliği bir bakış açısı olarak görmektedir. Yararlandığımız kaynaklardan Hurûfîler için yapılan bu isimlendirmenin tartışmaya açık bir görüş olduğu kanısına varmak yanlış olmayacaktır. Fazlullah ve çevresinin etkisiyle bu inanış pek çok insan tarafından kabul görmüş ve edebiyatımızda da karşılığını bulmuştur.

Şâirlerimizden bu inanışa mensup olup olmadığı konusunda fikir birliği olmayan kişiler vardır fakat bu inanıştan etkilenen ve çevresinde eserler veren pek çok şâirimiz de olmuştur. Mehmet Emin Bozhüyük'e ait olan Hurûfîlik başlığında verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzre; Misâlî, Nesîmî, Kânî, Usûlî, Penâhî, Muhyiddin Abdal, Yemînî, Rûhî-yi Bağdâdî, Âşık Vîrânî, Rûşenî, Diyarbekirli Halîlî, Muhibbî (Kanûnî), Bâkî[99] bunlardan bazılarıdır. İslam inancına sahip olan kişiler için Hurûfîlik sistemi zedeleyici olarak görüldüğünden bu inanışa mensup kişilerin cezalandırıldıkları olmuştur. Şâirlerimizden Nesîmi de bu uğurda cezalandırılan isimlerdendir. Nesîmi, Hurûfîlik çevresindeki inançları sakıncalı, sapkın bulunduğu için canlı bir vaziyette derisi yüzülerek öldürülmüştür. Buna benzer cezalandırma yöntemlerinin (diri diri yakılmak, derisi yüzülmek vb.) uygulandığı farklı kişilerinde olduğu çeşitli kaynaklarda var olan bilgilerdendir.

---

[97] Müberra Gürgendereli, *Türkçe Mesnevilerde Besmele Şiirleri*, Acar Bilgi Merkezi Yay. No:1, İstanbul 2010, s.98.
[98] Fatih Usluer, ''Divan Şairleri ve Hurûfîlik'', *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, Sayı 23, Ankara 2019, s.81.
[99]Hüsamettin Aksu, ''Hurûfîlik'', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 18, s.411.

Harfler ve sayıların sırlarıyla ilgilenen bu inanış için *gizemcilik* demek yanlış sayılmayacaktır. Gizemin, harfler ve sayılarda olduğunu söyleyen Fazlullah'a göre var olan her şey Allah'ın kelâmı olarak ortaya çıkmıştır. Bundandır ki o, sayıları ve harfleri varlığın kendisinde görmüş, varlık ile var simge üzerinden çeşitli ‘’sebeplendirmeler yahut bağlantılar’’ öne sürmüştür. *‘’Onun kabulüne göre, insan yüzünde doğuştan yedi hat vardır: iki kaş, dört kirpik ve bir saç. İnsan bu yedi hat ile doğduğu için bunlara "hutût-ı ümmiyye" (ana hatları) denir. Bunlar hâl ve mahâl toplamı on dört eder. Yedi de "hutût-ı ebiyye" (baba hatları) vardır ki, bunlar erkekte ergenlik çağında çıkar: Yüzün sağ ve sol yanlarında iki sakal kılları, iki yanağın iki tarafındaki (burun) kılları, iki bıyık ve bir de alt dudaktaki (enfaka) kılları. Bunlar da hâl ve mahâl itibariyle on dört eder. Ana ve baba hatlarının toplamı 28 olur ki, bu Kur'ân'ın yazıldığı 28 harfe tekabül eder.’’*[100]

Fazlullah'ın bu görüşünü şiirinde işleyen şâirlerimizden Ârşi'nin bir beyti sûret ile simge arasındaki ilişkiye örnek olarak gösterilebilir.

*‘’Haşr-ı nutk oldı sûret-i Âdem*

*Neşr oldı sühan cemâd ü nebât (Tercî-i bend 3/III/23)*

*Söz cansızlar ile bitkilere yayıldı; Âdem'in yüzü sözün toplanması oldu. Her şey, Allah'ın sözüyle meydana gelmiştir. Allah, tüm yarattığı varlıklara otuz iki ilahi kelimeden bazılarını vermiştir.*’’[101]

Daha önce de yapılan ve günümüzde yapılmaya devam edilen araştırmalardan da anlaşılıyor ki Hurûfîlik anlayışının edebiyatımızda ve kültür dairemizdeki yeri yadsınamaz büyüklüktedir. Harf ve sayı gizemciliği ile ilgili her yolda bir durak görevi olan Hurûfîlikle ilgili günümüzde dahi anlaşılmaya muhtaç pek çok bilgi vardır.

---

[100] Hüseyin Ballı, *Fazlullah-ı Hurûfî ve Hurûfîlik*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), İzmir 2010, s.76.

[101] Murat Aslan, *Fazlullah'ın Sakalında Beliren Tanrı - Arşî Divanı'nda Hurûfîlik*, Hiperyayın, İstanbul 2009, s.115.

## 3.1. Hurûf-ı Mukatta'a'nın Metinlerdeki Yeri ve Harf Sözcüğünün Metinlerdeki Kullanım Çeşitleri

### 3.1.1. Hurûf-ı Mukatta'a'nın Metinlerde Kullanımı

Kur'an'da 29 sûrenin başında gelen hurûf-ı mukatta'anın, gayr-ı mükerrer 14 harfine hurûf-ı mukatta'a harfleri denir. Bunlar: ا، ح، ر، س، ص، ط، ع، ق، ك، ل، م، ن، هـ، ى harfleridir. Bu harfler arasında en sık kullanılanlar elif ve lâm harfleridir. İslâm bilginlerinden bazıları bu harfler üzerinde yorum yapmanın doğru olmayacağını düşünse de bazıları bu harfleri araştırmak gerektirdiğini, Kur'an'ı Kerîm'in açıkça ve anlaşılır şekilde bizlere indirildiğini, içinde bilinmeyen kalmaması lazım geldiğini ileri sürmüşlerdir.

*''Bu harflerin tam bir âyet sayılıp sayılmayacağı hususu da ihtilâflıdır. Kûfeli kıraat âlimleri bunlardan "elif lâm mîm", "elif lâm mîm sâd", "hâ mîm", "kâf hâ yâ ayn sâd", "tâ hâ, tâ sîn mîm" ve "yâ sîn" harflerini birer; "hâ mîm ayn sîn kāf" harflerini iki âyet sayarken diğerlerini ilk âyetin parçası saymışlar, Basralı kıraat âlimleri ise bunların hiçbirini tam bir âyet kabul etmemişlerdir.''*[102]

Hurûf-ı mukatta'a'nın belirsizliği dışında harflere yüklenen pek çok anlam da olmuştur. Bu durumdan harf simgeciliği alanında yararlanılmış, harfler hem tasavvufî hem de dîvan edebiyatımızın benzetme anlaşıyla sık sık kullanılmıştır. Elif-lâm-mîm gibi bir arada kullanılan harflerle ele alınan beyit örneklerine rastlanmıştır. Karamanlı Nizamî'de bu simgeleri kullanan şâirlerimizdendir.

Bu beyitte ilk ilk dizede verilen ''boy, saç, ağız'' kelimeleri ve ikinci dizede aynı sırayla verilen ''elif, lâm, mîm'' harflerine benzetilir. Bu şâirin bize sunduğu edebî anlamdır. Bunun dışında elif, lâm, mîm hurûf-ı mukatta'a harflerinden olup bazı tasavvufî anlamlar taşımaktadır. Örneğin; elif-vahdaniyeti, lâm-lütfu, mîm ise mülkü simgeler fakat dîvan şâirleri kaleme aldığı beyitlerde daha çok sevgilinin güzellik unsurlarını görünür kılmayı tercih etmişlerdir.

*''Ḳaddüñle zülf ü aġzuña eyler işāreti*

[102] M. Zeki Duman, Mustafa Altundağ, ''Hurûf-ı Mukattaa'', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 18, s.401.

*Ḳur'ānda her ne yirde elif lām u mīm ola*

*Karamanlı Nizamî (K.1/25)''*[103]

## 3.1.2. Harf Kelimesinin Metinlerde Kullanımı

Harf kelimesi şiirlerde hem sözlük anlamı (söz, lâf, kelime vb.) esas alınarak hem de toplumda kullanılan farklı deyimler ile kullanılmıştır.

Esrâr Dede de harf sözcüğünü dîvanında birden fazla kez ''söz, kelime'' anlamlarında kullanmıştır. Verilen beyitte şâirin kullandığı anlam açıktır.

*''Ey kitāb-ı 'ilminiñ bir harfi dīvān-ı ḥikem*

*'Aḳl-ı küll 'indinde ṭıfl-ı nev-sebaḳ-ḫˇān-ı ḥikem*

*Esrar Dede ( 1/1)''*[104]

Şâir bu beyitte de harf kelimesini söz anlamında kullanmış ve ''sevgilinin dudağından çıkacak olan sözün meâlinin, âşığın gönlünü mahvedebileceğine'' işaret etmiştir.

*''Ḥarf-i lebi me'āline maḥv olsa bir goñül*

*Ser-çeşme-i ḥayātı maḥall-i ḳarār eder*

*Esrar Dede (2/22)*[105]

Harf kelimesi sözlük anlamı dışında; harf atmak, harf be harf, harf-i illet ve benzeri kalıplaşmış sözlerle birliktede kullanılmıştır.

Harf atmak deyimi ''laf atmak, sözle sataşmak'' gibi anlamlara gelmektedir. Bu deyimin kullanıldığı şiirlerimize örnek olarak Zübeyde Fıtnat Hanım'ın bir beytini verebiliriz.

*''N'ola dil güft ü gû etse dilber husûsunda*

*Söz olmaz harf atarsa tûtiye şekker husûsunda*

---

[103] *Karamanlı Nizâmî Dîvânı*, Haz. Haluk İpekten, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı , Ankara 2020, s.56.
[104] *Esrâr Dede Divânı,* Haz. Osman Horata, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı , Ankara 2019, s.41.
[105] Esrâr Dede Divânı, *a.g.e.*, s.48.

*(Fıtnat Hanım)''*[106]

Harf be harf deyimi ''olduğu gibi, harfi harfine'' gibi anlamlara gelmektedir. Bu deyimi kullanan şâirlerimizden olan Sükkerî bu beytinde tam anlamıyla bildiği şeyin sadece aşk ve cünun olduğunu söylemektedir.

*''Bildügüm ḥarf-be-ḥarf ʿışḳ u cünūndur ancaḳ*

*Baña ögretmedi üstād o fünūndan ġayri*

*Sükkerî (134/5)''*[107]

[106] Kubbealtı Lugati, *''Harf'',* http://lugatim.com/s/harf , (24.04.2021).
[107] Eda Tuncer, *Sükkerî Divânı Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük],* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2016, s.103.

# ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

# MUHİBBÎ DİVÂNI'NDA HARF SİMGECİLİĞİ VE MUHİBBÎ'NİN ELİFNÂMESİ

## 1. MUHİBBÎ'NİN HAYATI VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Yavuz Sultan Selim'in oğlu Kanûnî Sultan Süleyman 6 Kasım 1494' de Trabzon'da doğar. Annesi Hafsa Sultan'dır. *''Kanûnî, Osmanlı kaynaklarında kanun koyuculuğu ile, Batı kaynaklarında Magnificent, Magnifique, Grand Turc, Der Prachtige unvanlarıyla geçmektedir. Onuncu Osmanlı padişahı olan Kanûnî'ye isimlerin gökten indiği hakkındaki inanışa uyularak Kur'an'dan bu hususta faydalanılmış, açılan sayfadaki" innehu min Süleyman" ayetinden mülhem kendisine Süleyman adı verilmiştir. Trabzon'da eğitimini tamamlamış, on beş yaşında Karahisar sancakbeyi, amcası Ahmet'in itirazı üzerine Bolu sancakbeyi olmuştur. Sonra Kefe'ye (1509) nakledilmiş, daha sonra bir müddet İstanbul'da kaymakam olarak kalmıştır. 1513' de Saruhan sancakbeyliğine gönderilen Kanûnî, babasının ölümü üzerine 1520'de padişah olmuştur (Gökbilgin 1979:1-12).''*[108] *''Padişahın genç oluşunu fırsat bilen Şam valisi Canbirdi Gazalî isyan ederse de mağlup edilerek idam olur (1521).''*[109] Bu olayın ardından kendine hedefler koyan Kanûnî, aynı sene içerisinde ilk hedefi olan Belgrad'ı fetheder ardından Rodos ve dört yıl aradan sonra da Mohaç zaptolunur. Ömrünün neredeyse yarısı seferler ve zaferlerle geçen Kanûnî son zaferi olan Zigetvar seferi esnasında hayatını kaybeder (1566). Ölüm haberi, zafer elde edilene kadar askerlere hatta vezirlere dahi söylenmez ve zaferin ardından İstanbul'a getirilen naaşı inşa emrini kendi verdiği Süleymaniye Camii'nin avlusuna gömülür.

Kanûnî Sultan Süleyman siyaset adamı olması hasebiyle genellikle hükümdarlığı, hüküm sürdüğü dönemin parlaklığı ve zaferleri ile anılır. Zekâsı ve hükümdarlık yeteneğini siyasî alanda gösteren Muhteşem Süleyman, bununla kalmayarak kaleminin gücü ve şâirlik yeteneğini de edebî alanda gösterir. Edebî alana geçtiğimiz zaman tam anlamıyla olmasa dahi hükümdarlık vasfından sıyrılır ve karşımıza şâir Muhibbî ya da Muhib olarak çıkar. Kanûnî, sultanlık ve şâirlik vasfını bir arada yürüten tek hükümdar değildir fakat şâirliği yanı sıra;

---

[108] Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, *''Muhibbî''*, http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/muhibbi, (13.05.2021).
[109] Amil Çelebioğlu, *a.g.e.*, s.188.

şâire, şiire, âlime, ilme, sanata ve sanatçıya verdiği önem onu bu husus ekseninde ön plana çıkarır. Sultan olarak hüküm sürdüğü dönem boyunca pek çok şâirin hâmîliğini yapan Kanûni, sanatçıları teşvik edici ve eserlerini beğendiği sanatkârlara karşı oldukça takdirkârdır. Hem şâirliği hem de hâmiliğinin etkisiyle dönemi sadece siyasî olarak değil edebî olarak da parlar.

Muhibbî'nin edebî alandaki yetkinliği yalnızca Türk diline özel değildir. Hem cihan pâdişahı olması hem de aldığı eğitimlerin katkısıyla pek çok dil bilen Muhibbî bunlardan Arapça ve Farsça'yı bilmekle kalmayıp bu dillerde şiirler de yazar. Amil Çelebioğlu, kesin çizgiler çizmemekle birlikte Muhibbî'nin şiirlerini muhteva ve üslup bakımından üçe ayırır. Bunlar, hükümdarlığını ve sultan şahsiyetini yansıtan ya da hamasî yönü olan şiirler; hikemî, fikrî, talîmî mahiyetteki ve didaktik ya da dinî-tasavvufî şiirler; âşıkâne ya da rindâne nitelikte olan şiirlerdir.[110] Her ne kadar hükümdârlık özelliğini yansıttığı şiirlerle karşılaşılsa da Muhibbî bu konuda kibir ve gurur sahibi değildir ancak yine de şiirlerinde bu sıfatın getirisi olan bazı bakış açıları ve kelimelere de yer verir.

Hükümdar şâirlerin, bulundukları karışık ve zorluklarla dolu ortamdan kaçış için şiiri bir araç olarak gördükleri anlaşılır. Muhibbî için de aynı durum söz konusudur. Şâir, şiiri ona hıyânet etmeyecek bir dost, sorumluluklarından uzaklaşarak sığınılacak güvenli bir liman, omuzlarındaki yükü bir müddet bırakacağı bir istirâhatgah olarak görür.

*''Mahlasıyla mütenâsip şiirleri daha çok âşıkâne ve rindâne görünmekle beraber tefekkürî ve merdane şiirleri de az değildir. Dili, Türkçesi gayet sade ve akıcı olup bazı çağdaşlarına nazaran tamlamalar ve yabancı kelimeler daha az nisbettedir denebilir. Hemen hemen tasannua, edebî san'atlar yönünden bir ilgi ve dikkate itibar etmeyen Muhibbî, sanki içinden geldiği gibi söylemekte dolayısiyle yer yer konuşuyor gibi hitap etmektedir.''*[111]

Muhibbî, nazire geleneğinden faydalanan ve kendisine de nazireler yazılan bir şâirdir. *''Şiirde yetişmesini işe nazire ile başlaması sağlamıştır. Nesîmî'den başlayarak Cem Sultan, Necâtî, Ahmed Paşa gibi şairler yanında Figânî, Fuzûlî, Taşlıcalı Yahyâ ve Bâkî gibi gibi şairler okuyup takip ettiği sanatkârlar olarak görülür.''*[112] Takip geleneği Muhibbî'den

[110] Amil Çelebioğlu, *a.g.e.*, s.189.
[111] Amil Çelebioğlu, a.g.e., s.199.
[112] Kemal Yavuz, Orhan Yavuz, *Muhibbî Dîvânı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, Cilt 1, İstanbul 2016, s.26.

sonra da şahsı üzerinden sürdürülür ve pek çok şâir onun şiirlerinin etkisinde eserler verir. Hayâlî Bey, Ulvî, Zâtî, Mesîhî, Aşkî bu şâirlerdendir.

Muhibbî şiirlerinde atasözleri ve deyimler, gelenek ve görenekler gibi yerli unsurlara yer vermekten de çekinmez. Ayrıca şiir hakkındaki görüşlerinden de bahsettiği beyitleri vardır. Kafiye ve vezin açısından bakıldığında ise imâle ve zihaflarla sıklıkla karşılaşılır. Harf simgeciliğini sevgili ve sevgiliye ait unsurlar noktasında görünür bir şekilde kullanan ve bunun yanında divânında bir elif-nâmeye yer veren Muhibbî, görünen o ki şiirin de hükümdarlarından biri olmuştur.

# 2. MUHİBBÎ DÎVÂNI'NDA HARF SİMGECİLİĞİ

## 2.1. Muhibbî Dîvânı'nda Harf Kelimesinin Kullanımı

Harf kelimesi metinlerde sözlük anlamı (söz, lâf, kelime, alfabeyi meydana getiren işâretlerden her biri vb.) esas alınarak kullanılmanın yanı sıra bazı deyimler ile de kullanılır. Muhibbî, Dîvân'ında harf sözcüğünü genellikle sözlük anlamı çerçevesinde (söz, lâf, kelime, alfabeyi meydana getiren işâretlerden her biri vb.) kullanır. Bu durum Muhibbî'nin harflere olan bakış açısını ve şiirinde harf simgeciliğini kullanırken tasvirlerinin dayandığı kaynağı yansıtır. Muhibbî'nin Dîvan'ında harf sözcüğü geçen on sekiz beyit bulunur ve bunlardan sadece bir tanesi ikileme şeklinde toplumda kullanılan deyimlerle benzer özelliktedir. Bunun dışında kalan on yedi beyitte ise sözlük anlamı dışına çıkılmamıştır.

### 2.1.1. Muhibbî Divânı'nda Harf Sözcüğünün Sözlük Anlamı Çerçevesinde (Söz, lâf, kelime, alfabeyi meydana getiren işâretlerden her biri vb.) Kullanıldığı Beyitler

**1.** Ḥā mīm **ḥarfi** dü nāmuñdan işāretdür senüñ
Ḥāya Aḥmed didiler mīme daḫı hem Muṣṭafā

(130 – 2/4)

**Ha (ح) ve mim (م) harfi senin iki isminden alâmettir. Ha harfine Ahmed (احمد) dediler mim harfine de Mustafa (مصطفى).**

**2.** 'Işḳdan özge bugün ögrenmedüm bir **ḥarf**-i rāst

Baña irşādı bu yoldan böyle virmişdür edīb

(195 – 145/4)

**Bugün aşktan başka doğru bir harf öğrenmedim. Bana doğru yolu, hak yolunu bu yoldan bu şekilde vermiştir edip.**

**3.** Okudum ‘ışḳuñ kitābın ser-te-ser ben mübtedī
Gerçi kim ben bilmezem bir **ḥarf**-i Ḳur’ān’ı dürüst

(229 – 222/3)

**Gerçi ben bir Kur’an’ın harflerini düzgün bilmem (ama) başlangıçta aşkın kitabını baştan başa okudum.**

**4.** Ġaybetümde n’ola ḥāsid söylese **ḥarf**-i dürūġ
Rū-be-rū itmez benüm-ile o bed-güftār baḥs

(269 – 308/3)

**Hasid benim yokluğumda yalan söz söylese şaşılır mı (çünkü) o yüz yüzeyken benimle kötü sözden bahsetmez.**

**5.** Bir **ḥarfi** keşf olmaya ḥüsnüñ kitābınuñ
Tefsīr yazup eyleseler aña biñ şürūḥ

(289 – 351/4)

**Tefsir yazıp ona bin tane şerh eyleseler bile, güzelliğinin kitabının bir harfini keşfedemezler.**

**6.** Sen mu‘allime varup okumaduñ **ḥarf** [ü] ḥurūf
Līk ‘ālimlerden oldı biñ ṭabaḳ ‘ilmüñ fürūd

(308 - 392/11)

**Sen muallime varıp harfleri okumadın (öğrenmedin) lâkin ilmin alimlerden bin kat üstündür.**

**7.** Okımamışken mu‘allimden daḫı bir **ḥarf**-i rāst

Bilmezem cevr ü cefā fennin o kimden ögrenür

(391 – 573/3)

**Ben öğretmenden bir doğru harf dahi öğrenmemişken o sevgili horluk, hakirlik ilmini (marifetini) kimden öğrenir bilmem.**

**8.** Derd-i dil ḥālin Muḥibbī niçe taḥrīr eylesün
Yazmadan bir **ḥarfini** āhum benüm defter yakar

(497 – 816/6)

**Gönül tasası halini Muhibbî nasıl kaleme getirsin, daha bir harfini yazmadan benim ahım defteri yakar.**

**9.** Şöyle yazmış ruḫları naḳşını naḳḳāş-ı ezel
Yazmaya bir **ḥarfini** ‘āciz kala naḳḳāşlar

(561 – 950/4)

**Yanaklarının nakşını ezel nakkaşı öyle yazmış (ki) bir harfini dahi yazmaya nakkaşlar aciz kalır.**

**10.** Şi‘r-i pür-sūzum eger varsa ‘Acem iḳlīmine
Virmege bir **ḥarfe** ḳıymet efserin Dārā satar

(604 – 1041/6)

**Yakıcı şiirim eğer Acem (İran) memleketine ulaşsa, Dārā (Hükümdar Keykubad) bir harfine kıymet vermeye tacını satar.**

**11.** Okımaduk gerçi kim üstāddan bir **ḥarf**-i rāst
Fenn-i ‘ışḳ içre velī her vech-ile kāmillerüz

(699 – 1243/3)

**Her ne kadar üstaddan (muallimden) bir doğru harf öğrenmemiş olsak da aşkın ilmi içinde her şekilde olgunlaşmış olanlardanız.**

**12.** Beytimüñ her saṭrı tāze naḫl u **ḥarfi** meyvedür

Anı ma‘nā gülleriyle naḫl-bend itsem gerek

(904 – 1691/4)

**Beytimin her satırı fidan, harfi ise meyvedir. Onu mânâ gülleriyle nahl-bend etsem gerekir.**

**13.** Cefā vü cevri yazduñ levḥ-i dilde
Vefā **ḥarfini** anda eyledüñ ḥakk

(941 – 1775/4)

**Gönül levhasında eziyet ve sıkıntıyı yazdın, ona vefa sözünü (harfini) kazıdın.**

**14.** ‘Uşşāḳ gelüp eylese ḳabrüm ziyāretin
**Ḥarf**-i vefā iy levḥ mezāra raḳam kıla

(1499 – 3005/4)

**Aşıklar gelip kabrimi ziyaret eylerse, vefa sözü mezarın taşına nakşedilsin, işlensin.**

**15.** Gāh olur naẓm-ı Niẓāmī’den Muḥibbī dem urur
Gāh bir **ḥarf** añlamaz nādān ider göñlüm beni

(1574 – 3174/13)

**Muhibbî kâh olur Nizami’nin şiirinden bahseder kâh bir harf anlamaz gönlüm beni sersem eder.**

**16.** Ṭurfa-būdur çıkmadı bir **ḥarf** zebānumdan benüm
Ser-te-ser tolmış ciḥān gördüm benüm efsānemi

(1631 – 3303/2)

**Garipdir ki bir söz çıkmadı dilimden benim, gördüm ki uçdan uca benim efsanemle dolmuş cihan.**

**17.** ‘Işḳ kitābını Muḥibbī yine ezber okudı
Bir **ḥarf** bilmez iken elif-bādan ġayrı

(1654 – 3355/7)

**Muhibbî elif-bâdan başka harf bilmezken aşk kitabını yine ezberden okudu.**

## 2.1.2. Muhibbî Divânı'nda Harf Sözcüğünün Deyim Olarak Kullanıldığı Beyit

**1.** Āyet-i ḥüsnine baksam okıyamam bir elif
Līk gönlümde ḫayāli **ḥarf ḥarf** ezberdedür

(412 – 622/2)

**Güzelliğinin ayetine baksam bir elif okuyamam lâkin sevgilinin hayali gönlümde harf harf ezberdedir.**

Şâir burada harf sözcüğünü tekrar ederek anlatımı pekiştirmek istemiş ve bu ikilemeyi ''harf be harf'' deyiminde olduğu gibi ''aynen, tüm detayıyla'' anlamında kullanılmıştır.

## 2.2. Muhibbî Divânı'nda Elif (ا) Harfinin Kullanımı

Harfler şâirlerin duyguların tasavvurunu dil ile meydana getirmek, sevgilinin güzelliğini somutlaştırmak için başvurduğu kaynaklardan biridir. Teşbih unsuru olarak kullanılan harf tercihleri şâire göre değişse de benzetilen ve benzeyen unsurlar çevresinden çok uzaklaşıldığı görülmez. İfâdeyi güçlendiren bu harf benzetmelerini Muhibbî'de beyitlerinde sıklıkla kullanmıştır. Kullandığı harfler incelendiğinde en sık rastlanılan harf eliftir. Elif harfi, sevgilinin boyu, doğru ve dürüstlüğü, düzgünlüğü, tekliği gibi maddî özelliklerinin yanı sıra tasavvufî anlamda da kullanılır. Muhibbî beyitlerinde bu harfi her iki bağlamda da kullanmış ve yetmiş üç beytinde ''elif'' harfini benzetme unsuru olarak kullanarak harf simgeciliğinden faydalanmıştır.

## 2.2.1. Elif Harfinin Sevgilinin ve Âşığın Boyuna Teşbih İçin Kullanıldığı Beyitler

**1.** Ok gibi benüm ḳāmetümi eyledi ol yā
Cevriyle **elif** ḳaddümi dāl eylemek ister

(464 – 739/5)

**O benim ok gibi olan boyumu yā (ى) harfi gibi eğdi. Zulmuyle elif (ا)gibi düz olan boyumu dāl (د) harfi gibi bükmek ister.**

Şâir burada kendi boyu ile elif harfinin şeklî özelliği arasında bir ilişki kurarak elif gibi uzun ve dik bir boyu olduğunu söyler. Yā ve dāl harflerinin kıvrımlı olması sebebiyle de onları sevgilinin zulmü karşısında eğilen boyuna, bükülen beline benzetir.

**2.** Togru idüm ben **elif** ḳaddüñ gibi iy bī-vefā
Bildüm āḫir kim cefādan uşbu ḳaddüm nūn olur

(471 – 755/3)

**Ey vefasız! Ben senin elif (ا) boyun gibi doğruydum. Sonradan anladım ki cefâdan bu boyum nûn (ن) olur.**

Muhibbî bu beytinde vefasız olan sevgiliye seslenir ve onu sevmeden önce tıpkı sevgilinin elif harfine benzeyen boyu gibi doğru (dik) bir boyu olduğunu söyler. Sevgilinin çektirdiği cefalardan dolayı sonradan eğilen boyunu ise nûn harfine benzetir.

**3.** Açup çün muṣḥaf-ı ḥüsnin tefe'ül eyledüm yāruñ
**Elifdür** ḳāmeti geldi yine ferḫūnde fālum var

(660 – 1164/5)

**Yârin güzelliğinin kitabını açıp fal baktım. Kutlu bir falım var boyu elif (ا) geldi yine.**

Şâir bu beytinde de şeklî özelliklerini esas alarak elif harfi ile sevgilinin dik ve doğru olan boyu arasında bir ilişki kurar.

**4.** Lām kıldı ḳāddümi olmış iken hemçün **elif**
Bu ṣıfatla her ki 'āşıḳ-durur olur muttaṣıf

(841 – 1552/1)

**Elif (ا) gibi olmuşken lâm (ل) kıldı boyumu. Her kim ki aşıktır bu sıfatla vasıflandırılır.**

Muhibbî bu beytinde aşığın elif harfi gibi doğru olan boyunun lam harfi gibi eğildiğini ve her âşığın bu sıfatla (lam gibi boyu olmak) nitelendirildiğini söyler.

**5.** Cīm zülfüñ **elif** ol ḳāmet ü mīm ol dehenüñ

Līk yok nām u nişānı ol dehenden suḫenüñ

(906 – 1696/1)

**Saçların cim (ج), boyun elif (ا), ağzın mim (م) dir. Lakin o ağızdan çıkan sözün şöhreti ve alâmeti yoktur.**

Şâir bu beytinde sevgilinin saçının uçlarının aldığı şekil ve cim harfinin kıvrımlı olması sebebiyle sevgilinin saçlarını cim harfine, boyunu ise dik ve doğru olması sebebiyle elif harfine, ağzını ise küçük olması sebebiyle mim harfine benzetir. Fakat sevgilinin ağzından hiçbir söz duyamayan şâir bu küçük ağızdan çıkan söze dair bir işaret olmadığını söyler**.**

**6.** Zülfüñi cīm kılup leblerüñi mīm idüben

**Elif** iken bu benüm ḳāmetümi nūn itdüñ

(965 – 1827/4)

**Saçını cîm (ج) kılıp dudaklarını mîm (م) edip, bu benim boyumu elifken (ا) nûn (ن) ettin.**

Şâir burada sevgilinin cim gibi kıvrımlı saçı, mim gibi küçük dudaklarıyla âşığın elif gibi düz olan boyunu sonradan nûn gibi eğdiğini söyler ve şeklî özelliklerinden faydalandığı harfler ile sevgilinin güzellik unsurları arasında bir ilişki kurar.

**7.** Ser-i zülfüñi dām itdüñ **elif** ḳaddümi lām itdüñ

Beni rüsvā-yı ‘ām itdüñ n’içün dün gīce gelmedüñ

(973 – 1845/2)

**Saçının ucunu tuzak ettin, elif (ا) gibi boyumu lam (ل) ettin. Beni herkese rüsva ettin, niçin dün gece gelmedin?**

Şâir burada sevgilinin onu hayal kırıklığına uğrattığı ve herkese rüsva eylediğinden, aşığın elif gibi olan boyunu ise lam harfi gibi eğdiğinden bahseder.

**8.** Dāl-ı zülfüñ dāl gösterdüñ cefāya iy ṣanem

Bār-ı ġamdan bu **elif** ḳaddüm benüm nūn eyledüñ

(987 – 1878/4)

**Ey sevgili! Saçlarının kıvrımını (şâir dal 'د' harfini kullanarak belirtir) cefâya delil olarak gösterdin. Gamının ağırlığından bu elif (ا) gibi olan boyumu nûn (ن) eyledin.**

Bu beyitte sevgilinin saçlarının her tanesi cefaya giden yolda âşık için bir delildir. Sevgilinin âşığa hissettirdiği gam öyle fazladır ki bu gamın ağırlığından âşığın elif gibi dik olan boyu bükülür ve nûn harfine döner.

**9.** San'at-ı cevrüñ cihānda ad ola diyü müdām
Ol **elif** ḳaddüñle bükdüñ ḳāmetüm dāl eyledüñ

(998 – 1902/4)

**Eziyet sanatın cihanda daima bilinsin diye, o elif (ا) boyunla boyumu büktün dal (د) eyledin.**

Şâir bu beytinde sevgilinin zulmetme konusunda bir sanat meydana getirdiğini ve bu sanatın dâima bilinmesi için aşığın elif gibi dik olan boyunu dâl harfine çevirdiğini söylemektedir.

**10.** Bu **elif** ḳaddüm dilerseñ dāl ola
Gösterüp zülfüñ tekerrüm eylegil

(1003 – 1904/3)

**Bu elif (ا) gibi boyum istersen dâl (د) olsun, saçlarını gösterip cömertlik et.**

Bu beyitte âşık sevgiliye elif gibi dik olan boyunu isterse dâl gibi bükebileceğini söyler ve âşığa saçlarını göstererek cömert davranmak için davet eder.

**11.** Agzı mīm ü zülfi lām u olalı ḳaddi **elif**
Eksük olmaz dōstlar şimden girü baña elem

(1111 – 2146/3)

**Dostlar! Ağzı mim (م), saçı lam (ل) ve boyu elif (ا) olduğundan beri bana elem eksik olmaz.**

Bu beyitte sevgilinin güzellik unsurları ile harfler arasında şeklî özellikleri bakımından ilişki kuran şâir, sevgilinin ağzını mim harfine, saçlarını lam harfine, boyunu ise elif harfine benzetir. Harflerin şeklî özelliklerinden faydalanarak benzetme yapan şâir aynı zamanda kelime oyunu

yapar ve birinci dizede verilen elif, lam, mim **(ألم)** harflerinin bir araya gelmesiyle ikinci dizede verilen ‘elem’ kelimesi ortaya çıkar.

**12.** Ol **elif** ḳaddüñ hevāsı ḥasretinden dōstlar
Gāh ḳadüm dāl olur hicrān şebinde gāh nūn

(1253 – 2459/3)

**Dostlar, o elif (ا) boylunun hevesi ve hasretinden, ayrılık akşamında boyum kimi zaman dâl (د) kimi zaman ise nûn (ن).**

Şâir burada sevgilinin boyunu elif harfine benzetmekte ve sevgilinin hasretinden bazı geceler boyunun dâl harfi gibi bazı geceler ise nûn harfi gibi büküldüğünden bahsetmektedir.

**13.** Sen **elif** ḳaddüñ firāḳından Muḥibbī ḫastanuñ
İñleyüp tā ṣubḥa dek ḳaddi niçe nūn olmasun

(1272 – 2502/5)

**Sen, elif (ا) boylunun ayrılık acısından Muhibbî hastan tâ sabaha dek inleyip durur. Boyu nasıl nûn (ن) olmasın.**

Muhibbî bu beytinde sevgiliyi elif boylu olarak tanımlar, kendisini ise sevgilinin ayrılığı sebebiyle hasta olmuş âşığa benzetir. Sabaha dek çektiği acılardan dolayı âşığın dik olan boyu nûn harfi gibi eğilmektedir**.**

**14. Elifken** ḳāmetüm dāl itdüñ āḫir
Göñül vireliden sen zülfi cīme

(1487 – 2981/2)

**Sen cim (ج) saçlıya gönül verdikten sonra, elifken (ا) boyumu dal (د) ettin sonunda.**

Şâir bu beyitte elif gibi olan boyunu sevgilinin cim saçına gönül verdikten sonra sevgilinin, dâl harfi gibi eğdiğinden bahsetmektedir.

**15.** Bir **elif** ḳad ḥasretinden ḳāmetüm nūn olmada

Āh kim günden güne ḥālüm diger-gūn olmada

(1551 – 3123/1)

**Bir elif (ا) boylunun hasretinden boyum nun (ن) olmakta. Ah! Günden güne halim başka bir şekil almakta.**

Şâir burada elif gibi dik ve doğru bir boya sahip olan sevgilinin aşkından ve gamından dolayı kendi boyunun nûn harfi gibi eğildiğinden, hâlinin ise gün be gün değiştiğinden söz etmektedir.

**16. Elif** ḳaddüñle rā kaşuñ görüp vaṣluñı rā itdüm

Muḥibbī olmadı vuṣlat ḫaṭāmı añladum rāda

(1557 – 3135/6)

**Elif (ا) gibi boyunu ve ra (ر) gibi kıvrımlı kaşını görüp kavuşma fikrine kapıldım. Muhibbī kavuşma olmadı, bu fikrimdeki hatamı anladım.**

**17.** Bir **elif**-ḳad ḥasretinden dāla döndi ḳāmetüm

Nev-cevān-ıdum ġam-ı ‘ışḳı beni pīr eyledi

(1717 – 3501/2)

**Bir elif (ا) boylunun hasretinden dāla (د) (dal harfine) döndü boyum. Genç idim, aşk gamı beni ihtiyar eyledi.**

Bu beyitte şâir sevgiliden bahsederken elif harfinin şeklî özelliğinden faydalanır ve sevgiliyi elif boylu olarak tanımlar. Âşık sevgiliye karşı büyük bir hasret duyar ve bu hasretten dolayı boyu dâl harfi gibi bükülür, eğilir. Aşkın gamı öyle ağırdır ki Muhibbî bu aşkın gamıyla gençlikten çıkıp yaşlandığını söyler.

**18.** Vaṣf-ı dildārı Muḥibbī şi‘rüm içre arasun

Ḳāmeti servin **elifde** vaṣf-ı zülfin lāmda

(1876 – 4052/5)

**Muhibbī, sevgilinin vasfını şiirimin içinde arasın. Servi boyun vasfı elif (ا) tedir, saçların vasfı ise lām (ل) da.**

Bu beyitte şâir, sevgilinin güzellik unsurlarından bahsederken elif ve lām harflerini simgesel olarak kullanır ve okuyucuya sunar. Sevgilinin vasfının şiirinin içinde olduğundan, servi boyun elif harfinde saçlarının ise lam harfinde saklı olduğundan söz eder. Benzeyen ve benzetilen arasındaki ilişki yine şeklî özellikleri esas alınarak kurulur.

### 2.2.2. Elif Harfinin Âşığın Göğsündeki Çiziklere ve Bir Sayısına Teşbih İçin Kullanıldığı Beyitler

**1.** Dāġlar yakdum u hem çekdüm **elifler** yir yirin
Sīnemüñ çākin görüp reşk ide her abdāl aña

(190 – 135/3)

**Dağlar yaktım ve elifler çektim yer yer. Sinemin yarığını görüp haset etsin ona her kalender.**

Şâir bu beytinin ilk dizesinde göğsüne dağlar yaktığını ve elifler (göğse çekilen uzun yarıklar) çektiğini söyler. İkinci dizesinde ise diğer kalenderlerin (âşıkların) sinesine çektiği bu yarıkları gördüğünde kıskanacağı güzellikte olduğundan bahseder. Burada teşbih unsuru olan elif harfi yine şeklî özelliği esas alınarak kullanılır ve göğüste açılan uzun yaralara benzetilir.

**2.** Dilā şevḳ-ile bāġ-ı sīneñe yir yir **elifler** çek
Şeb-i ḥayretde ol servüñ ḫayāliyle der-āġūş it

(238 – 242/3)

**Ey gönül! Gönül bağına şevk ile yer yer elifler çek. Hayret gecesinde o eda ile yürüyen servi boylunun hayaliyle kucaklaş.**

Şâir bu beytinde gönüle seslenir ve ona gönül bağına şevk ile yer yer elifler (uzun yarıklar) çekmesini söyler. Şuurunun yerinde olmadığı o gece, eda ile yürüyen servi boylu sevgilinin hayaliyle kucaklaşarak acılarını hafifletebileceğini hissettirmek ister.

**3.** Çünki degmez hicrine vaṣlı ṣanavber ḳadlerüñ
Her **elif** sīneñde bir serv-i ḫırāmān oldı tut

(258 – 286/2)

**Çünkü Sanavber boyluların kavuşması ayrılığına değmez farz et ki her elif göğsünde bir uzun boylu sevgili oldu.**

Şâir bu beytinde sanavber (bir mânâda servi boylu anlamına gelir) boyluların kavuşmasının ayrılığına değmeyeceğini, sevgilinin çektiği eliflerin zaten şâirin göğsünde servi gibi uzun boylu bir sevgili olduğunu söylemiştir.

**4.** Dāġ-ı **elifle** sīnem bebr ü pelenge beñzer
Deryā-yı eşküm içre gönlüm nehenge beñzer

(323 – 422/1)

**Elif gibi dağımla göğsüm vahşi bir kaplana benzer. Gözyaşımın deniziyle gönlümün içi timsaha benzer.**

Şâir bu beytinde göğsündeki yarığı şekil itibariyle elif harfine benzetmenin yanı sıra bu yara sebebiyle kendini de yırtıcı bir kaplana benzetir. Akıttığı gözyaşının fazlalığı ile denizden farksız olmasından dolayı ise gönlünü su birikintisindeki bir timsaha benzetmektedir.

**5.** **Elifken** sīnede bir idi derdüm
Yakaldan yanına dāġ ona beñzer

(341 – 463/3)

**Göğsümde elif varken bir taneydi derdim. Yanına dağ yaktığımdan beri ‘’on’’a benzer.**

Şâir bu beytinde göğsünde elif varken bir derdinin olduğunu söyler. Böylece okura elif ve ‘’bir’’ sayısı arasında kurulan ilişkiyi gösterir. İkinci dizesinde ise elifin yanına bir dağ çektiğinde sanki ‘’on’’a (sevgiliye) benzediği anlamı çıkar. Elif ile yanına çizilmiş olan dağın (yuvarlak şekilde çizilmiş yaralar da karşımıza çıkmaktadır) yan yana gelmesiyle ‘’ona’’ benzemesinin, on sayısına gönderme olduğu da anlaşılır. Bu kelime oyunuyla şâirin derdinin bir iken on olması dikkat çeker.

**6.** Sīnemdeki **elifden** derdüm gören sanur bir
Yanında dāġa baksun ol vaḳt diye ki vehdür

(349 – 479/5)

**Sinemdeki elifi gören derdimi bir tane sanır. Yanındaki dağa baksın da o vakit vah desin.**

Şâir bu beytinde elif harfini hem âşığın göğsündeki yarayı hem de ‘’bir’’ sayısını temsil etmek için kullanır. Simgesel olarak bakıldığında elif harfi bir, dağ ise sıfır rakamını simgelemekte böylece yan yana gelmeleriyle ‘’on’’ sayısı ortaya çıkmaktadır. Bu beytimizde de elif-dağ ilişkisi dizelerin arasına gizlenmiş olarak karşımıza çıkar. İlk dizede âşığın göğsündeki elifi (çiziği) gören kişinin âşığın derdini bir tane sanacağını sonraki dizede ise yanındaki dağa baktığında ‘’vah’’ diyeceğini söyler. Bunun sebebi derdinin bir olmadığını görecek olmasıdır. Zirâ elif ve aşığın göğsündeki dağın yan yana gelmesiyle on sayısı oluşur. Ayrıca elif ve dağ ikilisi çizilen dağın yuvarlak şekilli olması durumunda ‘’âh (ﺁه)’’ sesi için de kullanılır. Burada şâirin ‘’âh’’ sesine gönderme yaptığı da anlaşılır.

**7.** Sīne bāġında **eliflerle** görinen dāġlar
Serv-ile san lāle-i pür-dāġ-ı ḫūnīn kendüdür

(486 – 791/3)

**Gönül bağında görünen elifler ve dağlar (yaralar), servi boyuyla ünlü (sevgilinin), lalenin kan dolu yarasının kendisidir.**

Şâir bu dizede elif ile sevgilinin servi boyunu, dağ ile de sevgilinin lale gibi kırmızı olan yanağını kasteder. İlk dizede servi ve lale benzetmesini kullanarak sevgilinin gönlünü bir bağa benzetir. İkinci dizede ise gönül bağına bakıldığında görünen elif ve dağların servi boyuyla ünlü, lale yanaklı sevgilinin açtığı kan dolu yaranın ta kendisi olduğunu söyler.

**8.** Sīnem üzre görinen yir yir **elifler** servler
Ak güldür penbe-i dāġum ki dāġ üstindedür

(529 – 886/2)

**Göğsümün üzerinde yer yer görünen elifler servler. Yaramın pamuğu ak güldür ki dağın üstündedir.**

Beyitte âşığın göğsündeki yaralar (dağlar) çizik şeklinde uzun ve ince olması bakımından elif harfine ve serviye benzetilmiştir. Şâir yarasını da beyaz bir güle teşbih etmiş, sinesini bir bağa benzetmiştir.

**9.** Bir iken sīnemde dāġum yanına çekdüm **elif**
Derdümi bilmek dilerseñ var raḳamla ona sor

(538 – 905/4)

**Göğsümde bir tane dağım (yanık yarası) varken yanına bir de elif çektim, derdimi bilmek istersen rakam ile ‘’on’’a sor.**

Şâir burada elif harfi ve bir sayısı arasında ilişki kurmuş göğsündeki yuvarlak şeklindeki yaranın yanına bir de elif çekmiştir. Elif ile dağın yan yana gelmesiyle ‘’on’’ sayısı meydana gelir ve âşığın dert sayısı ‘’on’’a çıkar. Şâir ikinci dizede **ona sor** ifadesiyle hem sevgiliyi hem de dert sayısı olan **‘on’u** kasteder.

**10.** Şaḫ-ı güldür her **elif** bagrumda başlar ġoncalar
Sīnem üzre dir gören dāġum gül-i ḫandānı var

(558 – 944/3)

**Sinemde yaralar gonca, her elif de gül dalıdır. Yaramı sinem üzre gören gülen gülü var der.**

Muhibbî bu beyitte göğsündeki yaraları elife benzetmekle birlikte yaktığı dağları da güle benzetir.

**11.** Sorarsañ sīnem üstinde **elifler** çekdügüm bir bir
Maḥabbet şehrine andan varılur togrı rāhıdur

(609 – 1053/3)

**Göğsüme bir bir çektiğim elifleri sorarsan muhabbet (sevgi) şehrine oradan varılır, (muhabbet şehrinin) doğru yoludur.**

Şâir bu beyitte göğsüne çektiği çizikler ve elif harfi arasında kurduğu ilişkiyi tekrar göstermenin yanı sıra elif şeklindeki bu yaraları muhabbet şehrine giden doğru yola benzetmiştir. Burada şâirin elif harfinin şeklî özelliğiyle birlikte doğruluk ile kurulan ilişkisinden de faydalandığını görürüz.

**12. Elifler** uşbu sīnem levḥasında
Yazılmış ṭıfl içün ta‘līme beñzer

(667 – 1179/5)

**Sinemin sayfasındaki (üstündeki) bu elifler, küçük bir çocuk için yazılmış yönlendirmelere benzer.**

Muhibbî bu beytinde sinesine çektiği elifleri küçük bir çocuk için yazılmış yönlerdirmelere benzetir ve elif harfini hem gerçek anlamı (harf) hem de simgecilik anlamını (göğüs üzerinde bulunan uzun yara) kastederek kullanır.

**13.** İy gönül gülzāra varma gel temāşā it bugün
Servler yir yir **elif** dāġıyla gülşen sīnemüz

(698 – 1241/2)

**Elifler yer yer servler ve dağıyla sinemiz gül bahçesidir. Ey gönül, gül bahçesine gitme; gel (sinemi) seyret bugün.**

Muhibbî bu beytinde elif harfi ve servi arasında bir benzerlik kurmanın yanı sıra göğsündeki dağları da güle benzetir. Şâirin sinesinde öyle çok elif ve dağ vardır ki göğsü bir gül bahçesine dönmüştür.

**Yukarıdaki beyitte kurulan sineye çekilen elif ile servi benzerliği ve sinenin bir bağa benzemesi hâli aşağıdaki beyitlerde de görülmektedir.**

**14.** Sīnede yir yir **elifler** serv ü dāġum lāleler
Kim temāşā eyledi didi müzeyyen bāġ-ımış

(769 – 1399/2)

**Sinedeki elifler servi, dağlar laledir. Kim seyrettiyse süslenmiş bir bağ imiş dedi.**

**15.** Muḥibbī serv-ḳadler ḥasretinden
**Elif** çek sīneñe eyle derāġūş

(773 – 1407/5)

**Muhibbî servi boyların hasretinden sinene elif çek ve kucakla.**

Bu beyitte sinedeki yaranın elife benzetilmesinin yanı sıra elif ve servi ilişkisi de kullanılır. Göğüsteki elif şeklinde yani serviye benzeyen yaralar servi boylu sevgilinin hasretinde kucaklanır.

**16.** Her **elifler** serv yir yir dāġlardur gül gibi
Devlet-i ‘ışḳında oldı ṣaḥn-ı sīnem tāze bāġ

(831 – 1531/2)

**Her elif servidir, dağlar gül gibidir. Aşkının devletinde sinemin ortası taze bağdır.**

**17.** Sīnemi dāġ eyleyüp çekdüm aña yir yir **elif**
Sanki bir bāġ içre bitmiş serv ü lāle muḫtelif

(848 – 1568/1)

**Sinemi dağ eyleyip ona yer yer elif çektim, sanki bir bağın içinde çeşit çeşit servi ve laleler bitmiş.**

**18.** Tekye-i dilde Muḥibbī yazmak içün şekl-i āh
Dāġdan ṣıfr eyleyüp üstine çekmişdür **elif**

(849 – 1568/5)

**Muhibbî gönül mâbedine ‘’ah’’ şeklini yazmak için dağdan (yanık, yara) sıfır eyleyip üstüne elif çekmiştir.**

Şâir bu beytinde elif ve yara benzetmesini kullanmakla beraber elifin ebced değerine de değinir. Ayrıca elif ve dağın yan yana gelmesiyle oluşan **âh (اه)** sözcüğü de kelime oyununa örnektir.

**19.** Serv-ḳadler yādına sīneme çekdüm bir **elif**
Olmasun nā-çāre ḥasretle olan āġūṣa bak

(870 – 1615/4)

**Servi boylular hatırına göğsüme bir elif çektim, hasretle olan kucaklaşmaya bak (âşık) çaresiz olmasın.**

**20.** Serv-ḳadler ḥasretinden bir **elif** çek sīneye
Gīceler tā ṣubḥa dek anı derāġūş eylegil

(1046 – 1997/4)

**Servi boyluların hasretinden bir elif çek göğsüne, geceler sabah olana dek onu kucakla.**

**21.** Sīnemde serv **elifdür** dāġum baña gül oldı

Gördüm o serv-i ḳaddi gül gibi rūyı sevdüm

(1093 – 2103/3)

**Sinemdeki servi eliftir, yaktığım dağ bana gül oldu. O servi boyluyu gördüm güle benzeyen yüzü sevdim.**

**22.** Dāġlar sīnemde güldür servler yir yir **elif**

Kıl temāşā ‘ışḳ bāġınuñ ḫarāb-ābādıyam

(1114 – 2152/5)

**Sinemde dağlar güldür, servler yer yer eliftir. Seyret, aşk bahçesinin harâb-âbâdıyım.**

**23.** Sīnede bir idi dāġum çeküp üstine **elif**

Derd-i dil bir idi şimden girü ben onı görem

(1138 – 2207/3)

**Göğsümde bir dağım vardı üstüne elif çektim. Gönül derdi birdi şimdiden sonra ben ‘’on’’u göreyim.**

**24.** Derdüñ ile sīnemüñ üstine çekdüm bir **elif**

Yanına bir dāġ yakdum derdümi on eyledüm

(1152 – 2240/2)

**Derdin ile sinemin üstüne bir elif çektim. Yanına bir dağ yaktım derdimi on eyledim.**

**25.** Ḥasretiyle çekelüm sīnemüze bir bir elif

Serv-ḳadler yirine anı derāġūş idelüm

(1207 – 2356/3)

**Hasretiyle sinemize bir bir elif çekelim, servi boylular yerine onu kucaklayalım.**

**26.** Ḥasretiyle ġam şebinde sīneme çekdüm **elif**

Serv-ḳadler yirine anı derāġūş eyledüm

(1210 – 2361/4)

**Gam gecesinde onun hasretiyle sineme elif çektim, servi boylular yerine onu kucakladım.**

**27.** Muḥibbī gülşene varma temāşā eyle bu sīnem
Kızıl güller kılup dāġum **elifden** servler çekdüm

(1213 – 2367/5)

**Muhibbî, gül bahçesine gitme, bu sinemi seyret. Dağlarımı kızıl güller kılıp eliften servler çektim.**

**28.** Sīnem üzre çekmiş-idüm ben **elifler** şevḳuñe
Yog-iken gülşende gül daḫı nişān hem tākden

(1267, 2492/3)

**Gül bahçesinde gülün işareti bile yokken, göğsümün üstüne elifler çekmiştim ben.**

**29.** Bir **elif** çekmiş idüm sīnemde derdüm bir diyü
Yanına bir dāġ yakdum oldugıyçün derdüm on

(1303 – 2572/3)

**Sinemde derdim bir diye bir elif çekmiştim. Derdim on olduğu için yanına bir elif daha yaktım.**

**30.** Servler çekdüm **elifden** güller itdüm dāġ-ıla
Sīne bāġını temāşā kıla bu ümmīdeyin

(1351 – 2675/3)

**Eliften servler çektim, dağ ile güller yaptım. Sinemin bahçesini seyretmesinin ümidiyleyim.**

**31.** Dāġlar lāle vü gül sīnede serv oldı **elif**
Dōstum bir naẓar it niçe gülistānam ben

(1356 – 2687/3)

**Dağlar sinede lale ve gül, elif servi oldu. Dostum bir bak ben nasıl bir gül bahçesiyim.**

**32.** Sīnede gören **elifler** dir ki ‘ışḳuñ bebridür

Yā peleng-i mīşedür dāġ-ıla pür-ḫālem bugün

(1360 – 2697/3)

**Sinemde elifleri gören der ki aşkın kaplanı ya da ormanın kaplanıdır. Bugün, ben şeklindeki dağlarla doluyum.**

**33.** Gāh **elif** geh dāġ çekdüm sīne-i efgāruma
Dād elüñden diyüben yazdum der ü dīvāruma

(1407 – 2803/1)

**Efkârlı sineme bazen elif bazen dağ çektim. Kapı ve duvarıma elinden ‘’imdât’’ diyerek yazdım.**

**34.** Dāg idüp sīnemüñ üzre çekeyim yir yir **elif**
Serv ü gül yirine iy dil anı seyrān eyle

(1410 – 2810/4)

**Dağ edip sinemin üzerine yer yer elif çekeyim. Ey gönül servi ve gül yerine onu (sinemi) seyret.**

**35.** Sīnemüñ bāġın temāşā eyle dāġum gül gibi
Her **elif** kim çekmişem serv-i revāndur tāzece

(1417 – 2828/4)

**Sinemin bahçesini seyret dağım gül gibidir. Çektiğim her elif eda ile yürüyen taze bir servidir.**

**36.** Sīneñe dāġ ur Muḥibbī aña çek yir yir **elif**
Zeyn-i bāġ olsun gül ile serv-ile şimşād-ıla

(1491 – 2988/5)

**Muhibbî sinene dağ vur, ona yer yer elif çek. Gül, servi ve şimşir ağacı bahçenin süsü olsun.**

**37.** ‘Işḳ ara her birisi serv gülden tāzedür

Dāġlarla var **elifler** sīne-i çāk üstine

(1497 – 3001/2)

**Gönlü ara her birisi servi ve gülden tazedir. Yarık sinemin üstünde dağlarla elifler var.**

**38.** Geh **elif** gāh dāġ yakdum sīne-i efgāruma
Āh resmin naḳş kıldum bu der ü dīvāruma

(1527 – 3068/1)

**Efkârlı sineme bazen elif bazen dağ yaktım (böylece) kapıma ve duvarıma ah resmini nakşeyledim.**

**39.** Servlerdür sīnem üzre çekdügüm yir yir **elif**
Lāleler bitmiş sanur kim görse bagrum dāġını

(1600 – 3235/3)

**Sinemin üzerine çektiğim yer yer elif servlerdir. Bağrımın dağını kim görse laleler bitmiş sanır.**

**40.** Sīneme çekdüm **elifler** serv-ḳadler yādına
Kuçaram tā ṣubḥ olınca bana hem pehlū gibi

(1655 – 3356/8)

**Göğsüme servi boylular hatırına elifler çektim. Ta sabah oluncaya dek sine gibi kucaklarım.**

**41. Elifler** sīnede servüm kızıl güller-durur dāġum
Temāşā itmeyen görsün bugün bāğ u gülistānı

(1701 – 3462/2)

**Elifler sinemdeki servim, dağlar kızıl güllerdir. Seyretmeyen görsün bugün gül bahçesini.**

**42.** Sanma kim cevr ü cefāñı dil koyup mihrüñ diler
Eksük olmasun hemān tek sīneden bu ġamzeler

Ḥālüme şimdi benüm düşmen degül dōstlar güler

**Kanlu dāġum gül idüp dikdüm elifden servler**

**Lāle ḫaddüñ yādına bir gülşen itdüm sīnemi**

(1741 – 3538/3)

**43.** ‘Āşıḳa ‘āşıḳ mı dirler itmeyince terk-i ser

Şem‘e vuṣlat bulmadı pervāne tā yakmadı per

**Çek elifler sīneñe olsun Muḥibbī servler**

**Gülşen-i sīnemde dāġum gül gibi olmazdı ter**

Eşk-i çeşmümden Cenābī kapmaya her dem nemi

(1742 – 3539/5)

**Muhibbî yukarıda verilen 42 ve 43 numaralı şiirlerin iki dizesinde de sinedeki elif ile servi ve sinedeki dağ ile gül arasında benzetme kurmuş, göğsünü ise gül bahçesine benzetmiştir.**

**44.** Bir **elif** çekmiş-idüm sīneme ‘ışḳum bir iken

Yakdı bir dāğ Muḥibbī yanına eyledi on

(1865 – 4027/5)

**Aşkım birken bir elif çekmiştim göğsüme, Muhibbî yanına bir dağ yaktı on eyledi.**

**45.** Tenüm gülzār u gülşende gül olmış tāze dāġ anda

**Elifler** servilerdür sanasın salmış budag anda

(1888 – 4080/1)

**Tenim gül bahçesinde gül olmuş, taze dağ ondadır. Elifler servilerdir onda filizlenmiş sanırsın.**

## 2.2.3. Elif Harfinin Alfabeyi Okumaya Yarayan Simge Olarak Kullanıldığı Beyitler

**1.** Āyet-i ḥüsnine baksam okıyamam bir **elif**

Līk gönlümde ḫayāli ḥarf ḥarf ezberdedür

(412 – 622/2)

**Güzelliğinin alametine baksam bir elif (harf) okuyamam lâkin (sevgilinin) hayâli gönlümde harf harf ezberdedir.**

**2.** Ezber itdi ḥıfẓ idüp ‘ışḳuñ kitābın ser-te-ser

Okuyup sanmañ mu‘allimden **elif**-bā eyledüm

(1179 – 2297/6)

**Saklayıp ezberledi aşkın kitabını baştan başa. Okuyup muallimden elif-bâ eyledim sanmayın**.

**3.** ‘Işḳ kitābını Muḥibbī yine ezber okudı

Bir ḥarf bilmez iken **elif**-bādan ġayrı

(1654 – 3355/7)

**Muhibbî aşk kitabını yine ezber etti, elif-bâdan başka bir harf bilmezken.**

**4.** Kitāb-ı ‘ışḳuñı başdan okudum ser-te-ser ezber

Daḫı ögrenmedin varup mu‘allimden **elifbāyı**

(1679 – 3411/2)

**Aşkın kitabını baştan okudum baştan başa ezber. Üstelik gidip muallimden elif-bâyı öğrenmedim.**

## 2.2.4. Elif Harfinin Doğruluğa Teşbih Olarak Kullanıldığı Beyitler

**1.** Kim **elif** gibi reh-i ‘ışḳında yāruñ togrudur

Bakışından çeşmi aña ġamze okın togrudur

(614 – 1064/1)

**Kim elif gibi yârin aşk yolunda doğrudur. Gözünün bakışından gamze okun ona doğrudur.**

## 2.3. Muhibbî Divânı'nda Cim (ج) Harfinin Kullanımı

Cim harfi şâirler tarafından şeklî özelliği esas alınarak kullanılmış ve özellikle sevgilinin saçının kıvrımına teşbih yapılmıştır. Sevgilinin saçları aşık için kurulmuş bir tuzaktır. Cim harfi de kancayı andırır ve bu tuzağı ifade eder. İfâdeyi güçlendirmek ve okuyucunun zihninde görünür kılmak için harf simgeciliğinden yararlanan Muhibbî'nin de beyitlerinde cim harfine yer verdiği görülmektedir. Şâir, bahsedilen anlamların dışına çıkmamış ve on bir beytinde ''cim'' harfini kullanmıştır.

### 2.3.1. Cim Harfinin Sevgilinin Saçına Teşbih İçin Kullanıldığı Beyitler

**1.** Dehān-ı yārı gördüm mīme beñzer
Ser-i zülfini sordum **cīme** beñzer

(508 – 842/1)

**Yârin ağzını gördüm mîme (م) benzer, saçının ucunu sordum cîme (ج) benzer.**

**2.** Ser-i zülfini gördüm **cīme** beñzer
Leb-i la'lini sordum mīme beñzer

(667 – 1179/1)

**Saçın ucunu gördüm cîm (ج) harfine benzer, dilsiz dudağını sordum mîm (م) harfine benzer.**

**3.** Dehān[ı] mīme zülf[i] **cīme** beñzer
Teni büllūra yāḫūd sīme beñzer

(671 – 1187/ 1)

**Ağzı mime (م), saçı cime (ج) benzer. Teni billura (şeffaf ve parlak taş) ya da gümüşe benzer.**

**4.** Ḫāl-i müşgīni gör olmış 'ārıż-ı sīme bak

Zülfi **cīmine** naẓar hem gel o agzı mīme bak

(872 – 1618/1)

**Beninin kokusunu gör, gümüş yanağa bak. Saçının cimine (ج) göz at, hem de gel o mim (م) ağızlıya bak.**

**5.** **Cīm** zülfüñ elif ol ḳāmet ü mīm ol dehenüñ
Līk yok nām u nişānı ol dehenden suḫenüñ

(906 – 1696/1)

**Saçların cim (ج), boyun elif (ا), ağzın mim (م) dir. Lakin o ağızdan çıkan sözün şöhreti ve alâmeti yoktur.**

**6.** Zülfüñi **cīm** kılup leblerüñi mīm idüben
Elif iken bu benüm ḳāmetümi nūn itdüñ

(965 – 1827/4)

**Saçını cîm (ج) kılıp dudaklarını mîm (م) edip, bu benim boyumu elifken (ا) nûn (ن) ettin.**

**7.** Kim ki gördi lebüñ ile zülfüñ
Birine mīm didi birine **cīm**

(1080 – 2073/3)

**Kim ki dudağın ile saçını gördü, birine mim (م) dedi birine cim (ج).**

**8.** Dün gice çün muṣḥaf-ı ḥüsnüñ açup fāl eyledüm
**Cīm**-i zülfüñ geldi anı devlete dāl eyledüm

(1092 – 2102/1)

**Dün gece güzelliğinin kitabından açıp fal eyledim. Saçının cimi (ج) (kıvrımı) geldi onu bahta işaret ettim.**

**9.** Didi agzuñ Muḥibbī mīme beñzer
‘Aceb mi beñzede zülfüñi **cīme**

(1444 – 2886/7)

**Muhibbî ağzın mime (م) benzer dedi. Şaşılır mı benzetse saçını cime (ج).**

**10.** Elifken ḳāmetüm dāl itdüñ āḫir
Göñül vireliden sen zülfi **cīme**

(1487 – 2981/2)

**Sen cim (ج) saçlıya gönül verdikten sonra, elifken (ا) boyumu dal (د) ettin sonunda.**

**11.** Komış ol zülfi **cimīnüñ** içinde noḳṭa-i ḫālin
Bu göñlüm murġına karşu ne ḫōş vech-ile dām itmiş

(1853 – 3999/2)

**Koymuş o cim (ج) gibi perçemin içine beninin noktasını. Bu gönlümün kuşuna karşı ne hoş sebep ile tuzak kurmuş.**

## 2.4. Muhibbî Divânı'nda Dal (د) Harfinin Kullanımı

Harf simgeciliğinin sık kullanılan simgelerinden olan dal harfi genellikle âşığın bükülen beline teşbih olarak kullanılsa da kimi zaman kıvrımlı olması sebebiyle sevgilinin saçı ya da kaşı için de kullanılmıştır. Muhibbî yirmi bir beytinde dal harfini âşığın bükülen beli için kullanmış bir beytinde ise sevgilinin saçı ile arasında benzerlik kurmuştur.

### 2.4.1. Dal Harfinin Bükülen Bele Teşbih Olarak Kullanıldığı Beyitler

**1.** Ḳāmetüm **dāl** eyledi bir zülfi 'anber el-ġıyās
Kim 'aceb āl eyledi ol çeşmi 'abher el-ġıyās

(273 – 317/1)

**Medet! Bir güzel kokulu saç boyumu dal (د) eyledi. Medet ki o nergis gözlü ne garip hile yaptı.**

**2.** Tefe''ül eyleyüp cānā cemālüñ muṣḥafın açdum
Ḫam-ı zülfüñ görindi devlete dil anı **dāl** añlar

(380 – 548/3)

**Fal açıp câna yüzünün kitabını açtım. Saçın kıvrımı göründü gönül onu devlete nişan etti.**

**3.** Ok gibi benüm ḳāmetümi eyledi ol yā
Cevriyle elif ḳaddümi **dāl** eylemek ister

(464 – 739/5)

**O benim ok gibi boyumu yâ (ى) eyledi. Eziyetleriyle elif (ا) gibi boyumu dâl (د) eylemek ister.**

**4.** Muṣḥaf-ı ḥüsnüñi açdum **dāl** zülfüñ fāldur
Kim benüm āşüfte rüsvā olmama ol dāldur

(567 – 962/1)

**Güzelliğinin kitabını açtım, dal (د) zülfün (kıvrımlı saçın) faldır. Ki benim aşüfte, rezil olmamın sebebi o dâldır (kıvrımlı saçtır).**

**5.** Künc-i miḥnet ḫastasıyam dōstlar ḥālüm görüñ
Bār-ı ġamdan ḳāmetüm **dāl** oldı aḥvālüm görüñ

(919 – 1725/1)

**Dostlar; halimi görün, eziyet köşesinin hastasıyım. Gam yükünden boyum dal (د) (iki büklüm) oldu, hallerimi görün.**

**6.** İy kaşı ya kirpügi ok ne ‘aceb āl eyledüñ
Yüregüm ṣadpāre kılduñ ḳaddümi **dāl** eyledüñ

(961 – 1817/1)

**Ey kaşı yay kirpiği ok ne acayip tuzak eyledin. Yüreğimi yüz parça ettin, boyumu dâl (د) eyledin.**

**7.** Çīn idüben kaşlaruñ alduñ ḳarār u ṣabrumı
Gül ruḫuñ üstine çün sen zülfüñi **dāl** eyledüñ

(961 – 1817/3)

**Kaşlarını kıvırıp gül yanağının üstüne saçını dâl (د) eylediğinden dolayı karar ve sabrımı aldın.**

**8.** **Dāl** kıldı bilümi ḥasret-i ebrū-yı ḫamuñ
Yakdı odlara beni hicr-ile cevr ü sitemüñ

(972 – 1844/1)

**Dâl (د) kıldı belimi eğri kaşının hasreti. Beni ateşlerde yaktı ayrılık ile eziyet ve sitemin.**

**9.** **Dāl-ı** zülfüñ dāl gösterdüñ cefāya iy ṣanem
Bār-ı ġamdan bu elif ḳaddüm benüm nūn eyledüñ

(987 – 1878/4)

**Ey sevgili! Saçlarının kıvrımını (şâir dal 'د' harfini kullanarak belirtir) cefâya delil olarak gösterdin. Gamının ağırlığından bu elif (ا) gibi olan boyumu nûn (ن) eyledin.**

**10.** San'at-ı cevrüñ cihānda ad ola diyü müdām
Ol elif ḳaddüñle bükdüñ ḳāmetüm **dāl** eyledüñ

(998 – 1902/4)

**Eziyet sanatın cihanda daima bilinsin diye, o elif (ا) boyunla boyumu büktün dal (د) eyledin.**

**11.** Bu elif ḳaddüm dilerseñ **dāl** ola
Gösterüp zülfüñ tekerrüm eylegil

(1003 – 1904/3)

**Bu elif (ا) gibi boyum istersen dâl (د) olsun, saçlarını gösterip cömertlik et.**

**12.** Sīneme ser-tā-ḳadem kesdüm anuñçün na'ller
Derd-i 'ışḳuñla senüñ başdan ayaga **dāl** olam

(1199 – 2338/3)

**Onun için sîneme baştan ayağa nal ile dağlar çektim. Senin aşkının derdiyle baştan ayağa iki büklüm (şâir dal 'د' harfini kullanarak belirtir) olayım.**

**13.** Bār-ı ġamdan **dāla** döndi ḳāmetüm oldı dü-tā
Līk feryād itmege ol pür cefādan korkaram

(1203 – 2346/3)

**Boyum gam yükünden dal (د) harfine döndü, iki kat oldu ancak o çok eziyet eden sevgiliden feryat etmeye korkarım.**

**14.** Ol elif ḳaddüñ hevāsı ḥasretinden dōstlar
Gāh ḳadüm **dāl** olur hicrān şebinde gāh nūn

(1253 – 2459/3)

**Dostlar, o elif boylunun hevesi ve hasretinden, ayrılık akşamında kimi zaman boyum dâl (د) olur kimi zaman ise nûn (ن).**

**15.** Firḳat-ile bu elif ḳaddümi **dāl** itmeñ neden
Gönlümi zülfüñ ġamıyla pāymāl itmeñ neden

(1369 – 2719/1)

**Ayrılık ile bu elif (ا) boyumu dâl (د) etmen neden? Gönlümü zülfünün gamıyla perişan etmen neden?**

**16.** Elifken ḳāmetüm **dāl** itdüñ āḫir
Göñül vireliden sen zülfi cīme

(1487 – 2981/2)

**Sen cim (ج) saçlıya gönül verdikten sonra, elifken (ا) boyumu dal (د) ettin sonunda.**

**17.** Nālemi güş eyleyenler bilür ancak ḥālümi
Çenge teşbīh eyledi kim gördi ḳadd-i **dālumı**

(1619 – 3276/1)

**İniltilerimi işitenler bilir ancak hâlimi. Çengele benzetti kim görse dâl (د) gibi bükülen boyumu.**

**18.** Ḳāmetüm **dāl** oldugına kimse ‘ayb itmez beni
Başdan ayaga cefāsın bildiler ‘ālem seni

(1673 – 3397/1)

**Boyum dal (د) olduğu (iki büklüm olduğu) için kimse ayıplamaz beni. Âlem senin cefânı baştan ayağa bildi (öğrendi).**

**19.** Bir elif-ḳad ḥasretinden **dāla** döndi ḳāmetüm
Nev-cevān-ıdum ġam-ı ‘ışḳı beni pīr eyledi

(1717 – 3501/2)

**Bir elif (ا) boyluya hasretimden dâla (د) döndü boyum. Delikanlıydım aşkın gamı beni ihtiyar eyledi.**

**20.** Ala gözlerle alup gönlüm benüm āl eyledüñ
Ḳāmetümi dest-i cevr-ile büküp **dāl** eyledüñ
Bu meẕellet topragından soñra pā-māl eyledüñ
A benüm çok sevdügüm çok böyle nāz itmeñ neden

(1768 – 3568/3)

**Ala gözlerle benim gönlümü alıp tuzak kurdun. / Boyumu eziyet eli ile büküp dâl (د) ettin. / Bu hakir toprağından sonra ayaklar altına aldın. / A benim çok sevdiğim böyle çok naz etmen neden?**

**21.** Ayda bir görinüp iy kaşı hilāl
Ḳāmetüm bu ġam ile itdüñ **dāl**

(1854 – 4001/1)

**Ey hilal kaşlı! Ayda bir görünüp bu gam ile boyumu dâl (د) ettin.**

## 2.4.2. Dal Harfinin Sevgilinin Saçına Teşbih Olarak Kullanıldığı Beyitler

**1.** Gördiler ṣād oldı çeşmüñ didiler zülfüñi **dāl**
Bunlaruñ fikri ile vardur göñülde ṣad ḫayāl

(1030 – 1965/1)

**Gördüler, gözün sâd oldu saçın dâl oldu dediler. Bunların fikri ile vardır gönülde yüz tane hayal.**

## 2.5.Muhibbî Divânı'nda Râ (ر) Harfinin Kullanımı

Râ harfi şâirlerimiz tarafından şeklî özelliği esas alınarak sevgilinin kaşına, eğilen bele, hançere, aya ve mihraba benzetilen harflerdendir. Bu benzetmeler dışında harfler ile yapılan kelime oyunlarında da râ harfinin kullanıldığına rastlanır ancak Muhibbî râ harfini genellikle sevgilinin kaşı ve dolaylı olarak ''ay'' benzetmesi için kullanır. Şâir sekiz beytinde râ harfine yer verir. Beyitlerinin bir kısmında sevgilinin kaşının kulağına kadar eğildiğini söyleyerek râ harfinin şeklî özelliğine işaret eder.

### 2.5.1. Râ Harfinin Sevgilinin Kaşına Teşbih Olarak Kullanıldığı Beyitler

**1.** Zülfi altında meger görmiş nigāruñ **rā** kaşın

Ol sebebden ebr içinde māh-ı nev pinhān olur

(396 – 584/4)

**Meğer saçının altında görmüş sevgilinin râ (ر) gibi kaşını. O sebepten bulutun içinde yeni ay gizlenir.**

Bu beyitte şâir râ harfini sevgilinin saçı için kullanmanın yanı sıra sevgilinin kaşını dolasıyla da râ harfini aynı zamanda aya da benzetmiştir. Sevgilinin kaşları saçları (bulut) içinde gizlenen bir yeni aydır.

**2.** Gūşuña söyler benümçün egilüp keç **rā** kaşuñ

Söylenür anuñ-ıçun egri ḫaberler her ṭaraf

(844 – 1558/2)

**Kulağına söyler benim için eğri ra (ر) gibi kaşın. Onun için her tarafta yanlış (eğri) haberler söylenir.**

**3.** Egri olmaz kaşlaruña dōstum kec **rā** disem

Togru olur sözlerüm ḳaddüñe ger bālā disem

(1090 – 2098/1)

**Dostum kaşlarına râ (ر) gibi eğri desem yanlış olmaz. Eğer boyuna uzun dersem de sözlerim doğru olur.**

**4.** Ḫūb teşbīh eylemiş cānā hilāle **rā** kaşuñ
Ḫaddüñe zībā dimiş şems-i dıraḫşāndur diyen

(1235 – 2418/2)

**Ey sevgili! Güzel benzemiş hilale râ (ر) gibi eğik olan kaşın. Yanağına parlayan güneştir diyen güzel demiş.**

**5.** Kaşlarına rā didüm **rā** ehli rāyum gördiler
Her biri taḥsīn idüp baş egdiler bu rālara

(1497 – 3000/2)

**Kaşlarına râ (ر) dedim fikir ehli düşüncemi gördüler. Her biri takdir edip bu düşüncelere baş eğdiler.**

Bu beyitte şâir '**ra'** kelimesini hem harf (ر) hem de fikir anlamında kullanılarak kelime oyununa başvurmuştur.

**6.** Çeşm-i ḫūn-ḫˇāra muʻāvin çün degül kec **rā** kaşuñ
Ya n'içün başın egüp tutmış kulagın rāyına

(1519 – 3048/4)

**Zalim bakışlı göze yardımcı değil madem ki ra (ر) gibi eğri kaşın, ya niçin başını eğip kulak vermiş fikrine.**

**7.** Elif ḳaddüñle **rā** kaşuñ görüp vaṣluñı rā itdüm
Muḥibbī olmadı vuṣlat ḫaṭāmı añladum rāda

(1557 – 3135/6)

**Elif (ا) gibi boyunu ve ra (ر) gibi kıvrımlı kaşını görüp kavuşma fikrine kapıldım. Muhibbī kavuşma olmadı, bu fikrimdeki hatamı anladım.**

Şâir bu beytinde daha önceki gibi 'ra' kelimesini hem düşünce hem harf (ر) olarak kullanarak kelime oyununa başvurmuştur.

**8.** Benümçün tīr ü ya almış eline **rā** kaşuñ ġamzeñ
Helāk itdüñ beni bi'llāhi sulṭānum bu rālarla

(1897 – 4101/2)

**Benim için ok ve yay almış eline ra (ر) kaşın ve gamzen. Billahi beni helâk ettin sultanım bu râlarla (düşüncelerle, kaşlarla).**

## 2.6. Muhibbî Divânı'nda Sad (ص) Harfinin Kullanımı

Sad harfi şâirlerimiz tarafından genellikle şeklî özelliğinden kaynaklı olarak göz ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca ebced değeri olan yüz (100) sayısı da şiirlerde kullanılan hâllerindendir. Muhibbî de sad harfini kullandığı üç beytinin birinde açıkça sevgilinin gözüne teşbih unsuru olarak kullanır. İki beytinde ise sad harfinin ebced değer olan yüz (100) sayısından faydalanır.

### 2.6.1.Sad Harfinin Sevgilinin Gözüne Teşbih Olarak Kullanıldığı Beyitler

1. Gördiler **ṣād** oldı çeşmüñ didiler zülfüñi dāl
   Bunlaruñ fikri ile vardur göñülde ṣad ḫayāl

(1030 – 1965/1)

**Gördüler sad oldu gözün, saçın dal dediler. Bunların fikri ile vardır gönülde yüz (100) hayâl.**

2. Ḫāk-i pāy-i dilberi pāk eyleyüp her dem sular
   Āferīn **ṣad** āferīn bu dīdemüñ ferrāşına

(1565 – 3152/5)

**Sevgilinin ayağının tozunu temizleyip her dem su veren gözümün süpürgecisine (kirpikleri kastedilmektedir) yüz kere aferin.**

3. Dōstum dak boynuña ya al ele tesbīḥ idin
   La'l lü'lū' eyledüm gözden akan **ṣad** danemi

**Dostum boynuna tak ya da eline al, tesbih edin. Gözümden akan yüz (100) tanemi (gözyaşımı) dilsiz inci eyledim.**

Şâir bu beytinde sad harfini gözünden akan yaşları inciye benzetmiş ve yüz sayısıyla fazlalığını göstermiştir.

(1631 – 3303/4)

## 2.7. Muhibbî Divânı'nda Lâm (ل) Harfinin Kullanımı

Klasik şiirimizde lâm harfi şeklî özelliği sebebiyle sevgilinin âşığı tuzağına düşüren kıvrımlı saçlarına ya da âşığın bükülen beline benzetilir. Şiirlerde boyu temsil eden elif ve saçı temsil eden lâm harfinin bir arada kullanımına da (lâ) sıklıkla rastlanır. Muhibbî lâm harfini üç beytinde âşığın bükülen beline teşbih için, üç beytinde ise sevgilinin saçına teşbih için kullanmıştır.

### 2.7.1. Lâm Harfinin Âşığın Bükülen Beline Teşbih Olarak Kullanıldığı Beyitler

1. **Lâm** kıldı ḳāddümi olmış iken hemçün elif
   Bu ṣıfatla her ki 'āşıḳ-durur olur muttaṣıf

(841- 1552/1)

**Elif (ا) gibi olmuşken lâm (ل) kıldı boyumu. Her kim ki aşıktır bu sıfatla vasıflandırılır.**

2. Ser-i zülfüñi dām itdüñ elif ḳaddümi **lām** itdüñ
   Beni rüsvā-yı 'ām itdüñ n'içün dün gīce gelmedüñ

(973 - 1845/2)

**Saçının ucunu tuzak ettin, elif (ا) gibi boyumu lam (ل) ettin. Beni herkese rüsva ettin, niçin dün gece gelmedin?**

3. Āh kim tīr-i cefādan key ölümlü ḫastayam
   Ḳaddümi **lām** eyleyelden ol kaşı yalar benüm

(1215 - 2372/2)

**O yay kaşlılar boyumu lâm (ل) eylediğinden beri âh cefa okundan ölümlü hastayım.**

## 2.7.2. Lâm Harfinin Sevgilinin Saçının Ucuna Teşbih Olarak Kullanıldığı Beyitler

Bu başlıkta incelediğimiz beyitlerin ilk ikisinde şâir lâm harfini benzetme yapmak için kullanmanın yanı sıra elif ve mim harfleriyle birlikte kullanarak kelime oyunu yapar. Beyitlerin ilk dizesinde teşbih unsuru olarak kullanılan elif (ا), lâm (ل), mim (م) harflerinin bir araya gelmesiyle oluşan elem (ألم) kelimesi bir sonraki dizede açıkça verilir.

**1.** Aġzı mim ü zülfi **lām** u olalı ḳaddi elif
Eksük olmaz dostlar şimdengirü baña elem

(1111 - 2146/3)

**Dostlar! Ağzı mim (م), saçı lam (ل) ve boyu elif (ا) olduğundan beri bana elem (ألم) eksik olmaz.**

**2.** Ḳaddi elf ü zülfi **lām** u agızı mīmden ırak
İy Muḥibbī hicr ara eksük degül baña elem

(1194 – 2328/5)

**Ey Muhibbî, boyu elif (ا), saçı lam (ل), ağzı mimden (م) uzak haldeyken ayrılık mesafesinden az değil bana elem (ألم).**

**3.** Vaṣf-ı dildārı Muḥibbī şi‘rüm içre arasun
Ḳāmeti servin elifde vaṣf-ı zülfin **lāmda**

(1876 - 4052/5)

**Sevgilinin özelliğini Muhibbî şiirimin içinde arasın. Servi boyun özelliği elifte (ا), saçının özelliği lâmdadır (ل).**

## 2.8. Muhibbî Divânı’nda Mim (م) Harfinin Kullanımı

Klasik şiirimizde şâirlerimiz kimi zaman mîm harfini sevgilinin küçük ağzı, dudağına benzetmek için kullanmış kimi zaman başka harfler ile birlikte kullanarak kelime oyunlarına başvurmuştur. Elem, Muhammed, Ahmed, mâl, cem gibi sözcükler bunlardan bazılarıdır.

## 2.8.1. Mim Harfinin Sevgilinin Ağzına Teşbih İçin Kullanıldığı Beyitler

**1.** Dehān-ı yārı gördüm **mīme** beñzer
Ser-i zülfini sordum cīme beñzer

(508 - 842/1)

**Yârin ağzını gördüm mim (م) harfine benzer, saçının ucunu sordum cîm (ج) harfine benzer.**

**2.** Ser-i zülfini gördüm cīme beñzer
Leb-i la‘lini sordum **mīme** beñzer

(667 - 1179/1)

**Saçın ucunu gördüm cîm (ج) harfine benzer, dilsiz dudağını sordum mîm (م) harfine benzer.**

**3.** Dehān[ı] **mīme** zülf[i] cīme beñzer
Teni büllūra yāḫūd sīme beñzer

(671 - 1187/1)

**Ağzı mime (م) saçı cime (ج) benzer. Teni billûra (çok parlak, şeffaf elmas) yahûd gümüşe benzer.**

**4.** Geldi dehāna **mīmüñ** irem gibi murāda
Muṣḥaf cemālüñ açup kimdür tefe’’ül itmez

(721 - 1292/4)

**Mim (م) harfine benzeyen dudağın ağzıma geldi (bu yüzden) murada ereceğim gibi. Senin mushafa benzeyen yüzüne fal açıp bakmayan kimdir.**

**5.** Şöyle müşkil oldı bu **mīm** dehānuñ sırrı kim
Fehm-i esrārına vāḳıf olmamışdı hīç kes

(765 - 1391/4)

**Öyle güç oldu bu mim (م) ağzının sırrı ki, sırların idrakini öğrenememişti hiç kimse.**

**6.** Ḫāl-i müşgīnüñ dehānuñ üzre düşmişdür ġalaṭ
Komadı ḫaṭṭātlar ‘ādet degül **mīme** nuḳaṭ

(813 - 1497/1)

**Misk kokulu benin ağzının üstüne galat düşmüştür. Âdet değildir, hattatlar mîme (م) noktalar koymadı.**

Bu beyitte şâir mîm harfini sevgilinin ağzı için kullanmanın yanı sıra sözlük anlamında da (alfabeyi okumaya yarayan simge) kullanır.

**7.** Ḫāl-i müşgīni gör olmış ‘ārıż-ı sīme bak
Zülfi cīmine naẓar hem gel o agzı **mīme** bak

(872 - 1618/1)

**Misk kokulu benini gör, gümüşten yanağa bak. Cim (ج) zülfüne bak hem de mim (م) ağzına bak.**

**8.** Cīm zülfüñ elif ol ḳāmet ü **mīm** ol dehenüñ
Līk yok nām u nişānı ol dehenden suḫenüñ

(906 - 1696/1)

**Saçların cim (ج), boyun elif (ا), ağzın mim (م) dir. Lakin o ağızdan çıkan sözün şöhreti ve alâmeti yoktur.**

**9.** Lebüñe **mīm** diyen gördi mi bilsem dehenüñ
Ya işiddi mi ola nāz-ıla bir kez suḫenüñ

(944 - 1782/1)

**Dudağına mim (م) diyen gördü mü ağzını bilsem ya da duydu mu ağzından nazla çıkan sözünü.**

**10.** Zülfüñi cīm kılup leblerüñi **mīm** idüben
Elif iken bu benüm ḳāmetümi nūn itdüñ

(965 - 1827/4)

**Saçını cîm (ج) kılıp dudaklarını mîm (م) edip, bu benim boyumu elifken nûn (ن) ettin.**

**11.** Öldürdi meded eylemez-ise beni çeşmüñ
**Mīm** dehenüñle görinen şol iki dāluñ

(977 - 1854/3)

**Mim (م) ağzınla görünen şu saçının iki kıvrımı, gözlerin medet eylemezse beni öldürdü.**

**12.** Kim ki gördi lebüñ ile zülfüñ
Birine **mīm** didi birine cīm

(1080 - 2073/3)

**Kim ki dudağın ile saçını gördü, birine mim (م) dedi birine cim (ج).**

**13.** Agzı **mīm** ü zülfi lām u olalı ḳaddi elif
Eksük olmaz dōstlar şimden girü baña elem

(1111 - 2146/3)

**Dostlar! Ağzı mim (م), saçı lam (ل) ve boyu elif (ا) olduğundan beri bana elem (ألم) eksik olmaz.**

**14.** Ḳaddi elf ü zülfi lām u agızı **mīmden** ırak
İy Muḥibbī hicr ara eksük degül baña elem

(1194 - 2328/5)

**Ey Muhibbî, boyu elif (ا), saçı lam (ل), ağzı mimden (م) uzak haldeyken ayrılık mesafesinden az değil bana elem (ألم).**

**15.** Agzına kim **mīm** dir kim noḳṭaya teşbīh ider
Ḫoş ḫayāl eyler velī kıldur diyen ince bilin

(1270 - 2498/4)

**Ağzına kimi mim (م) der kimi noktaya benzetir. Güzel hayâl eder lâkin kıldır diyen ince belin.**

**16.** Didi agzuñ Muḥibbī **mīme** beñzer

‘Aceb mi beñzede zülfüñi cīme

(1444 - 2886/7)

**Muhibbî ağzın mime (م) benzer dedi. Şaşılır mı benzetse saçını cime (ج).**

**17.** Egerçi **mīme** beñzetdüm dehān-ı la‘l-i dildārı
Velī anuñ beyānında benüm sanmān mecālüm var

(1788 - 3622/2)

**Her ne kadar sevgilinin kırmızı dudağını mim harfine (م) benzetsem de doğrusu onun beyânında benim mecâlim var sanmayın.**

## 2.8.2. Mim Harfinin Hz. Muhammed Adına Gönderme İçin Kullanıldığı Beyitler

**1.** Ḥā **mīm** ḥarfi dü nāmuñdan işāretdür senüñ
Ḥāya Aḥmed didiler mīme daḫı hem Muṣṭafā

(130 - 2/4)

**Ha (ح) ve mim (م) harfi senin iki isminden alâmettir. Ha harfine Ahmed (احمد) dediler mim harfine de Mustafa (مصطفى).**

**2.** Yevm-i cezāda umaram ide şefā‘ati
Ol iki **mīm** ü ḥā ile dālı Muḥammed’üñ

(923 - 1734/4)

**Kıyamet günü umarım bana şefaat eder, Muhammed’in (محمد) iki mîmi (م) ve ha (ح) ile dalı (د).**

**3.** Maḥşerde kamu eyleye ‘āṣīlere şefḳat
İki **mīm** ile ḥā ile dāl[ı] Muḥammed’üñ

(937 - 1765/2)

**Mahşerde tüm asilere şefaat eyleye Muhammed’in (محمد) iki mîmi (م) ve ha (ح) ile dalı (د).**

**4.** Oluban cürme muḳır senden umaruz raḥmeti

Yüzi suyına ki var nām-ı şerīfinde dü **mīm**

(1125 - 2177/2)

**Günah işlediğimizde yüzünün suyunun hürmetine senden rahmet umarız ki senin isminde iki mim (م) vardır.**

Bu beytte kastedilen iki mim Peygamber Efendimizin Muhammed (محمد) ve Mustafa (مصطفى) isimlerinin baş harfleridir.

**5.** Yüzüm kara velī ümmīd-vāram
Baña şefḳat ide maḥşerde dü **mīm**

(1146 - 2226/3)

**Yüzüm kara lâkin ümit-vârım. Mahşerde bana şefaat etsin o iki mim (م).**

Şâirin burada kastettiği iki mîm için peygamber efendimizin hem Muhammed (محمد) ismine hem de Muhammed Mustafa isimlerinin baş harflerine gönderme diyebiliriz.

## 2.9. Muhibbî Divânı'nda Nûn (ن) Harfinin Kullanımı

Şâirlerimiz nûn harfini sevgilinin kaşı ve âşığın eğilen boyu, bükülen beline teşbih için kullanmış kimi zaman Nûn suresi ile bağlantı kurarak simgecilikten faydalanmışlardır. Muhibbî sekiz beyitte nûn harfini kullanmış ve tamamında âşığın bükülen beline benzetmiştir.

### 2.9.1. Nûn Harfinin Âşığın Bükülen Beline Teşbih İçin Kullanıldığı Beyitler

**1.** Nūn olalıdan ḳāmetüm iy dōst benüm
Beni hicrüñ yakısardur bilürem āḫir-i kār

(681 – 1205/25)

**Ey dost, boyum nûn (ن) olduğundan beri ayrılığının sonunda beni yakacağını bilirim.**

Şâir bu beyti elifnâme türünde yazdığı şiirden alınmıştır.

**2.** Togru idüm ben elif ḳaddüñ gibi iy bī-vefā
Bildüm āḫir kim cefādan uşbu ḳaddüm **nūn** olur

(471 - 755/3)

**Ey vefasız! Ben senin elif (ا) boyun gibi doğruydum. Sonradan anladım ki cefâdan bu boyum nûn (ن) olur.**

**3.** Zülfüñi cīm kılup leblerüñi mīm idüben
Elif iken bu benüm ḳāmetümi **nūn** itdüñ

(965 - 1827/4)

**Saçını cîm (ج) kılıp dudaklarını mîm (م) edip, bu benim boyumu elifken (ا) nûn (ن) ettin.**

**4.** Dāl-ı zülfüñ dāl gösterdüñ cefāya iy ṣanem
Bār-ı ġamdan bu elif ḳaddüm benüm **nūn** eyledüñ

(987 - 1878/4)

**Ey sevgili! Saçlarının kıvrımını (şâir dal 'د' harfini kullanarak belirtir) cefâya delil olarak gösterdin. Gamının ağırlığından bu elif (ا) gibi olan boyumu nûn (ن) eyledin.**

**5.** Ol elif ḳaddüñ hevāsı ḥasretinden dōstlar
Gāh ḳadüm dāl olur hicrān şebinde gāh **nūn**

(1253 - 2459/3)

**Dostlar, o elif (ا) boylunun hevesi ve hasretinden, ayrılık akşamında boyum kimi zaman dâl (د) kimi zaman ise nûn (ن).**

**6.** Sen elif ḳaddüñ firāḳından Muḥibbī ḫastanuñ
İñleyüp tā ṣubḥa dek ḳaddi niçe **nūn** olmasun

(1272 - 2502/5)

**Sen, elif (ا) boylunun ayrılık acısından Muhibbî hastan tâ sabaha dek inleyip durur. Boyu nasıl nûn (ن) olmasın.**

**7.** Elf iken ḳāmetüm 'ışḳa düşeliden oldı **nūn**
Dōstlar bir çāre eyleñ derdüme oldum zebūn

(1299 - 2564/1)

**Elifken (ا) boyum aşka düştüğümden beri nûn (ن) oldu. Dostlar bir çare bulun derdime, (sevgilinin aşkından) aciz oldum.**

**8.** Dōstum cevr ü cefālar eyledüñ ḥadden birūn
Ḳāmetüm oldı nigārā bār-ı ġamdan hem çü **nūn**

(1379 - 2743/1)

**Dostum haddinden fazla cevr ü cefalar eyledin. Gamının yükümden nûn (ن) oldu boyum sevgiliye karşı.**

**9.** Bir elif ḳad ḥasretinden ḳāmetüm **nūn** olmada
Āh kim günden güne ḥālüm diger-gūn olmada

(1551 - 3123/1)

**Bir elif (ا) boylunun hasretinden boyum nun (ن) olmakta. Ah! Günden güne halim başka bir şekil almakta.**

## 2.10. Muhibbî Divânı'nda Hâ (ح) Harfinin Kullanımı

Şâirlerimiz ha harfini pek sık kullamamış genellikle he harfini sevgilinin gözü için kullanmışlardır. Ha harfi Muhammed, ya da Ahmed isimlerine simgecilik yapılacağı zaman tercih edilmiştir. Muhibbî de üç beytinde hâ harfine yer vermiş ve Muhammed ismine işaret etmiştir.

### 2.10.1. Hâ Harfinin Hz. Muhammed Adına Gönderme İçin Kullanıldığı Beyitler

**1.** **Ḥā** mīm ḥarfi dü nāmuñdan işāretdür senüñ
Ḥāya Aḥmed didiler mīme daḫı hem Muṣṭafā

(130 - 2/4)

**Ha (ح) ve mim (م) harfi senin iki isminden alâmettir. Ha harfine Ahmed (احمد) dediler mim harfine de Mustafa (مصطفى).**

**2.** Yevm-i cezāda umaram ide şefā'ati
Ol iki mīm ü **ḥā** ile dālı Muḥammed'üñ

(923 - 1734/4)

**Kıyamet günü umarım bana şefaat eder, Muhammed'in (محمد) iki mîmi (م) ve ha (ح) ile dalı (د).**

**3.** Maḥşerde kamu eyleye ‘āṣīlere şefḳat
İki mīm ile **ḥā** ile dāl[ı] Muḥammed'üñ

(937 - 1765/2)

**Mahşerde tüm asilere şefaat eyleye Muhammed'in (محمد) iki mîmi (م) ve ha (ح) ile dalı (د).**

# 3. MUHİBBÎ'NİN ELİFNÂMESİ

Muhibbî harf simgeciliğinden faydalanan bir şâir olarak divânında elifnâme türünde bir şiire yer vermiştir. Şâirin elifnâmesinin divânının farklı nüshalarında varak eksiklikliğinden dolayı tam hali yer almasa da divânının Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından yayınlanan son hâlinde elifnâmesindeki beyitlerin tamamı bulunmaktadır.

Elifnâmeler klasik şâirlerimiz tarafından dinî ve ladinî konulu şiirler olarak iki farklı başlık altında incelenir. Muhibbî'nin elifnâmesi ladinî bir konuda yazılmış, şâir şiirinde aşk temasını işlemiştir. Elifnâmesinde harfleri beyit başlarına gelecek ve alfabetik olacak şekilde sıralayan Muhibbî'nin elifnâmesi bu özelliği ile düz elifnâmeler grubuna dahildir.

Şâirimiz elifnâmesini gazel nazım biçiminde yazmış ve 29 harfin karşılarına uygun beyitlerin yazılmasıyla şiirini tamamlamıştır.

**Elifnâme Metni:**

***Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün***

**( ا )** *İy zülfi siyeh ebrūsı çīn çeşmi Tatar*

*Niçe feryād ideyin karşuña iy dōst-ı hezār*

**Ey saçı siyah, kaşı kıvrımlı, gözü Tatar. Nasıl feryat edeyim karşına ey dost bülbül.**

**( ب )** *Bir gün ola mı kim yüzüm üzere basasın*

*Ayaguñ topragına eyleyeyin cānı niṣār*

**Bir gün olur mu ki, yüzüm üzre basasın. Ayağının toprağına canımı vereyim.**

**( ت )** *Temāşā ideliden ḳad-i dil-cūñı şehā*

*Ḫıdmete bagladı bil karşuña el tutdı çınar*

**Ey şah (sevgili)! Gönlü kendine çeken boyunu seyrettiğimden beri hizmetine bel bağladı, karşında el bağladı bu çınar.**

Şair bu beytinde kendisi için hem yapraklanın açılmış bir ele benzemesi hem de iri ve heybetli olması nedeniyle kendisini çınara benzetmiştir.

**(ث )** *Senālar idelüm olmaya ol ḥüsne zevāl*

*Nite kim mihr u meh-ile ola bu leyl ü nehār*

**Dualar edelim ki o güzelliğe zeval gelmesin (yüzündeki güneş batmasın), nitekim gece gündüz güneş ve ay ile olsun.**

**( ج )** *Cān gülşeninüñ berg-i gül-i aḥmerisin*

*Ne revādur ki şehā dāmenüñe tokına ḥār*

**Ey sevgili! Can bahçesinin kırmızı gül yaprağısın. Eteğine diken dokunsa şaşılır mı?**

**( ح )** *Ḥayātı ebedīdür saña kim vāṣıl ola*

*N'ola Manṣūr gibi zülfüñe kılsañ ber-dār*

**Sana kim kavuşursa onun hayatı ebediyete erişir. Mansur gibi saçının ucuna ber-dâr olsan şaşılır mı.**

Beytimizin ikinci dizesinde şâir Mansur gibi asılmak diyerek klasik şiirimizde sıkça anılan ünlü sûfi Hallac-ı Mansur'a gönderme yapmaktadır.

**( خ )** *Ḫayālüñ dil-i maḥzūnumı mesken tutalı*

*Beni dīvāne kılupdur baña ne ġayret ü 'ār*

**Hayalin hüzünlü gönlüme yerleştiğinden beri beni divane (deli) etti, gayret ve utanmadan bana ne.**

**( د )** *Didüm var mı benüm gibi yanuñda bülbül*

*Güldi gül gibi didi var senüñ gibi hezār*

**Yanında benim gibi bülbül var mı dedim. Güldü gül gibi, senin gibi bülbül var dedi.**

**( ذ )** *Ẕātuñı senüñ niçe beyān eyleyeyim*

*Her kaçan söylesem ol demde zebān oda yanar*

**Senin zatını nasıl anlatayım, ne zaman söylesem dilim (gönlüm) o anda ateşe yanar.**

**( ر )** *Revā görme kapuñda baña cevr ide felek*

*Lutfuñ olmaya yoluñda ben olam şöyle ġubār*

**Kapında feleğin bana cevretmesini revâ görme. Lütfun olmazsa ben yolunda şöyle gubâr olam.**

**(ز )** *Zamānuñ işi budur ki kime bir an vire yüz*

*Dönüp aglatmayıcak komaz anı āḫir-i kār*

**Zamanın işi budur ki kime bir an yüz verse, sonradan onu dönüp ağlatmadan bırakmaz.**

**(س )** *Söyler ruḫuñuñ medḥin okur bülbül-i dil*

*Yüzüñe karşu olur şām u seḥer ḫoş-güftār*

**Akşam sabah güzel sözler yüzüne karşı olur. Gönül bülbülü yanağının methini okur, söyler.**

**( ش )** *Şem'-i ruḫuña cānumı virsem ne 'aceb*

*Şem'i pervāne kaçan görse ider cānı nis̲ār*

**Yanağının mumuna canımı versem şaşılır mı? Pervane, şemi (mumun ateşini) ne zaman görse canını feda eder.**

Şâir bu beytinde sevgilinin yanağını muma kendini ise ateşin etrafında dönen pervaneye benzetmektedir. Divân şiirinde *''âşık pervâne olunca sevgilinin yüzü ve yanağı mum olur.''*[113]

**(ص)** *Sundum elümi zülfi kemendine irem*

*Bilmedüm siḥr-ile her tārını kılmış ol mār*

**Saçının kıvrımına ereyim diye elimi uzattım, sihriyle her telini yılana çevirmiş bilemedim.**

**(ض)** *Ḍarb ursa yiridür baña bu çarḫ-ı felek*

[113] İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, Ekim 2013, s. 427.

*Dil-i āşüfteye pend eylediler itmedi kār*

**Bana darbe vursa yeridir bu kader. Aşüfte gönle nasihat eylediler de kâr etmedi.**

**(ط )** *Ṭavāf itmege vardum ḥaremüñ Ka'besini*

*Bu ümīde ki şehā yakmaya hergiz beni nār*

**Hareminin Kâ'be'sini tavaf etmeye vardım. Ey sevgili, ümidim bu ki ateş beni asla yakmasın.**

*''Sevgilinin yüzü ve mahallesi Kâ'be'ye benzetilir. Âşık orada dolaşmakla Kâ'be'yi tavaf etmiş olur.''*[114]

**(ظ )** *Ẓālim gözüñe hey di ki kan eylemesün*

*Yoksa ẓulmıyla bu ben 'āşıḳı ider o ġubār*

**Zalim gözüne hey de ki beni öldürmesin. Yoksa zulmü ile bu beni, âşığını, toprak eder.**

**(ع' )** *Āşıḳ ser-i kūyını diler şām u seḥer*

*Heves itmez bu göñül ḥūrī vü cennet daḫı nār*

**Âşık sabah akşam sevgilinin olduğu yeri diler. Bu gönüle hûri ve cennet dahi ateş (görünür), (bu yüzden) onlara heves etmez.**

**(غ )** *Ġāyetde enīs oldı baña āh u fiġān*

*Oldı dil āyīnesi āhum-ıla jeng ü ġubār*

**Gayet yakın dost oldu bana feryat edip inlemeler. Gönül aynası âhımla toz ve pasla doldu.**

**(ف )** *Firār itse n'ola görse bu dil-ḫastesini*

*Şāh olan kimsene dervīşden 'ār itse ne var*

**Bu aşk hastalığına tutulmuş âşığı görünce firâr etse ne olur, şâh olan kimse dervişden utansa ne çıkar.**

[114] İskender Pala, *a.g.e.*, s. 245.

**(ق )** *Ḳanda ola kim ire elüm dāmenüñe*

*Kūyuña ḫāküm ile bād meger ide güẕār*

**Nerede olursa olsun iki elim eteğine ere, meğer senin bulunduğun yere toprağım ile rüzgâr güzâr ede.**

**(ك )** *Gönlüm evi bir vech-ile vīrān oldı*

*Kim eṭibbā aña cem‘ olsa devā yok zinhar*

**Gönlümün evi bir sebeple harap oldu. Her kim doktorlar onun için toplansa da zinhar devası yok.**

**(ل )** *La‘l oldugıyçün leblerüñ iy dōst senüñ*

*Mey-i lā‘lüñ yirine nūş iderem vaḳt-i ḫumār*

**Ey dost, senin dudakların la’l olduğu için mahmurluk vakti dudaklarının şarabından lezzet alırım.**

Beyitte la’l sözcüğü ile sevgilinin dudağının kırmızı rengine ve dolaylı olarak şarap gibi olduğuna gönderme yapılmıştır.

**(م )** *Merdümlik idüp gel bu Muḥibbī’ye şehā*

*Kanı bu bendeñ ile eyledügüñ ḳavl ü ḳarār*

**Ey sevgili, mertlik edip bu Muhibbî’ye gel, hani bu kölen ile eylediğin karar birliği.**

**(ن )** *Nūn olalıdan ḳāmetüm iy dōst benüm*

*Beni hicrüñ yakısardur bilürem āḫir-i kār*

**Ey dost, benim boyum nûn olduğundan beri ayrılığının sonunda beni yakacağını bilirim.**

**(و )** *Vardukça ser-i kūyuña iy dōst beni*

*Ger ḳabūl eyleyesin eyleyeyim cānı niṯār*

**Ey dost, yanına varınca eğer beni kabul edersen sana canımı feda edeyim.**

**(ه )** *Hebā oldı yoluña her ne ben çekdüm-ise*

*Terk-i cān eylemişem baña ne ‘izz ü ne vaḳār*

**Ben her ne çektimse senin yoluna heba oldu, canımı feda etmişim bende ne yücelik ne haysiyet kalmış.**

**(لا )** *Lā diyemezem ḥükmüñe fermān kulıyam*

*Beni başdan ayaga eyleyesin pāre i yār*

**Hayır diyemem hükmüne, ferman kuluyum. Beni baştan ayağa yârin (sevgilinin) parçası eylesin.**

Bu beyitte ‘’lâ’’ sözcüğü hayır anlamını karşılar. Şâirin şiirde ‘’lâ’’ harfine gelindiğinde bu kelimeyi kullanması harf oyununa delâlet sayılabilir.

**(ى )** *Yanar āhum odından tutuşup saḳf-ı felek*

*Yakalı ḥasret-ile yār beni leyl ü nehār*[115]

**Yâr beni gece gündüz hasret ile yaktığından beri göğün tavanı âhımın ateşinden tutuşup yanar.**

[115] Haz: Kemal Yavuz, Orhan Yavuz, *Muhibbî Dîvânı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları:69, C.1, İstanbul 2016, s.679-681.

# SONUÇ

Harfler şâirlerin şiirlerinde teşbih unsuru olarak karşımıza çıkmış ve insanlık tarihi boyunca çeşitli açılardan ele alınmıştır. Kimi zaman gizli sırlar içerdiği savunularak çözüme ihtiyaç duyulan bir anlam hazinesi olarak görülmüştür. Sadece anlamları değil şeklî özellikleri de şâirlerin harfleri tercih sebeplerinden biri olmuş ve böylece harflerin öncelikli olduğu türler meydana gelmiştir. Çalışmamızda harflerden yararlanarak oluşturulan elifnâme türü esas alınmıştır.

Şairlerin üretme noktasındaki başarılarını, bize veren eserlerden birisi elif-nâmelerdir. Elif- nâmeler gelenek halini alarak Anadolu, Kıbrıs, Azerbaycan ve Türkmenistan sahalarına da yayılmış ve birçok şair tarafından denenmiştir. Hem sözcüklerin ilk harflerinin düzeni hem de mananın denkliği esas alınarak oluşturulan bu eserler 14. yüzyıldan Harf İnkılabına kadar şairler tarafından kaleme alınmaya devam edilmiştir. Latin alfabesi ile de bu geleneği devam ettiren sanatçılarımız olmuştur. Latin alfabesi ile ele alınan bu tür noktasında ise şiire verilmesi gereken ismin ne olduğu tartışmaya açık bir konudur. Klasik edebiyatımız ve halk edebiyatının ortak mahsulü olan bu tür, çeşitli farklılıklarla üretilmiştir. Muvaşşah (akrostiş) sanatının ürünü olarak da kabul edilen elif- nâmeler, elde edilen örnek eser sayısına bakılacak olursa eğitimli ya da eğitimsiz şâirler tarafından kaleme alınabilen ve ilgi gören türlerden biridir.

Tertip şekline göre: Düz elif-nâmeler, ters elif-nâmeler, düz-ters elif-nâmeler, kafiyeleri alfabetik sıralanan elif-nâmeler, eğitici ve eğlence amaçlı elif-nâmeler olarak sınıflandırabiliriz. Eğitici ve eğlence amaçlı elif-nâmeleri lâ-dini elif-nâmelerin içine de dahil etmek yanlış olmayacaktır. Konu ve şekil bakımından bir kısıtlaması olmayan elif-nâmeler genellikle dinî duyguların ifadesinde kullanılmıştır.

Muhibbî'nin (Kanuni Sultan Süleyman) Divân adlı eserini incelediğimizde şâirin harf simgeciliğinden faydalandığını ve genellikle harflerin şeklî özelliklerini esas aldığını görürüz. Ayrıca yine Divân adlı eserinde karşıma bir elif-nâme çıkar. Şâirin elif-nâmesini sınıflandırmak gerekirse bu şiir için lâ-dini demek doğru olacaktır.

Muhibbî'nin Divân'ında harf simgeciliği bağlamında incelediğimiz beyitlerini esas alarak harflerin kullanım sıklığı ve çeşitliliği ile ilgili bir sıralama yapmak mümkündür.

**Muhibbî Divânı'ndaki harflerin teşbih unsuru olarak kullanım sıklığı ve çeşitliliği:**

**Elif ( ا ) harfi** (69 beyitte geçer ve dört kullanım alanına sahiptir.)

**Mim ( ج ) harfi** (22 beyitte geçer ve iki kullanım alanına sahiptir.)

**Dal ( د ) harfi** (22 beyitte geçer ve iki kullanım alanına sahiptir.)

**Cim ( ج ) harfi** (11 beyitte geçer ve tek kullanım alanına sahiptir.)

**Nun (ن ) harfi** (9 beyitte geçer ve tek kullanım alanına sahiptir.)

**Ra (ر ) harfi** (8 beyitte geçer ve tek kullanım alanına sahiptir.)

**Lam (ل ) harfi** (6 beyitte geçer ve tek kullanım alanına sahiptir.)

**Sad ( ص ) harfi** (3 beyitte geçer ve iki kullanım alanına sahiptir.)

**Ha ( ح ) harfi** (3 beyitte geçer ve tek kullanım alanına sahiptir.)

Sonuç olarak çalışmamızda elifnâmelerin tertip biçimlerinden, kullanılan nazım şekillerinden bahsedilmiş ve tür harf simgeciliği çerçevesinde değerlendirilmiştir. Harf simgeciliği bağlamında Muhibbî'nin Divân 'ı incelenmiş ve beyitlerde kullanılan harflerin çeşitliliği 'Sonuç' bölümünde çoktan aza olacak şekilde verilmiştir.

# KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA

Acar, Serpil, *Necâti Bey Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009.

Arslan, Mustafa, Muhyî Dîvânı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2020.

Aslan, Üzeyir, *XVIII. Yüzyıl Mutasavvıf Şairlerinden Fahrî Ahmed ve Elif-name Şerhi*, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, S. 19, İstanbul 2008, s. 157-192

Batislam, H. Dilek*, Divan Şiirinin Benzetme ve Hayal Dünyasından*, Kesit Yayınları, İstanbul 2016.

Batislam, H. Dilek, *Kıbrıslı Âşık Kenzî'nin Elif-nâmeleri*, Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi, I/2, Ocak 2018, s. 7-16.

Candan, Gülşen, Senî Ali'nin Elif-nâme'si, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1 Winter 2012, p.631-641.

Celep, Özlem, *Halk Şiirinde Elifnâme Söyleme Geleneği ve Elifnamelerde Eğitim Unsurları*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2013.

Ceylan, Ömür, ''Dini-Tasavvufi Edebiyatımızla Divan Edebiyatındaki Harf Telakkilerinin Mukayesesi Üzerine Bir Deneme'', *İlmî Araştırmalar 5*, İstanbul 1997, s.141-152.

Çelebioğlu, Amil, *Elif Harfiyle İlgili Bazı Edebi Hususiyetler,* Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, MEB Yay., İstanbul 1998, s. 607-624.

Çelebioğlu, Amil, ''Harflere Dair'', Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, MEB Yayınları, İstanbul 1998.

Çetin, İsmet, *Elifnâmeler ve Sefil Ali'nin Bir Elifnâmesi*, Milli Folklor, S. 16, 1992,

s.39-43.

Demirel, Mustafa, *Âşık Paşa'nın Elif-nâmesi ve Dil Özellikleri*, bilig-3, S. 3, İstanbu1

1996, s.202-246.

Develioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2012.

Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara 1983.

Doğan, Ramadan, Emrî'de *Kelime Oyunları yahut Harf Simgeciliği*, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Edirne 2016, s.67-91.

Durmuş, İsmail, ''Şiir'', Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, Cilt 39, İstanbul 2010.

Eflatun, Muvaffak, *Hoca Saadeddin Efendi'nin Elif-nâmesi*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 12/30, 2017, s. 125-136.

Erdoğan, Mehtap, *Kıbrıslı Kenzî'nin Elif-nâmeleri*, Kıbrıs Türk Kültür ve Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Ed. Mihriban Aylanç-Gürkan Gümüşatam). Kıbrıs: 15-16 Mayıs, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Yayınları, s. 243-255.

Ersoy, Ersen, Münirî Dîvânı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017.

Gedik, Sadi, Alıcı, Lütfi, *Baba Rahim Meşreb'in Elifnâmeleri*, The Journal of Academic Social Science Studies, Number: 65, Spring I 2018, p. 123-140,

Gök, Selim, *Hayreti Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara 2017.

Gökçimen, Ahmet, *Türkmen Edebiyatında Elifname*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 43, Erzurum 2010, s. 105-120.

Gürgendereli, Müberra, *Hasan Ziya'i Divânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017.

Gürgendereli, Müberra, *Türkçe Mesnevilerde Besmele Şiirleri*, Acar Bilgi Merkezi Yayınları No:1, İstanbul 2010.

Güvenç, A. Özgür, *Latin Alfabesine Göre Ortaya Konan Elifnameler Üzerine*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/13, Ankara, Fall 2013, p. 1003-1016.

Güzel, Abdurrahman, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay., Ankara 2006.

Harmancı, Meriç, *Alfabe Öğretiminde Değerler Eğitimi: Kaygusuz Abdal'ın Elifnâme Örneği*, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 21, İstanbul 2018, s. 279-298.

Kaçar, Burhan, *Türk Edebiyatında Elif-nameler*, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Seksiyon Bildirileri I, Ankara 1997, 307-316.

Kanık, Mahmut, İbn Arabî Harflerin İlmi, Asa Yayınları, Bursa 2000.

Kaplan, Hasan, *Münîrî'nin Şiirlerinde Harf Simgeciliği ve Şairin Elifnâmesi*, Uluslararası Amasya Şairleri Bilim Şöleni Bildiriler Kitabı 4-6 Ekim 2018 Amasya (Ed. M. Fatih Köksal vd.), Kıbatek Yay., Ankara 2018, s. 177-208.

Kaplan, Hasan, *Bir Divandaki Elifnameler Ne Kadar Yanlış Okunabilir*, Türk Kültürüne Hizmet: Öğr. Gör. Sadiddin Öztürk'e Armağan, Ankara, 2020, s.27-68.

Kaya, Doğan, *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.

Kaya, Hasan, *Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. 48, İstanbul 2013, s. 71-114.

Kemiksiz, Sırdem, Muhibbî Dîvânı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük), Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kırıkkale 2018.

Kılıçarslan, Orhan, *Hayâli Bey Dîvânı'nın Bağlamlı Dizini ve İşlevsel Sözlüğü*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara 2016.

Kılınç, Aziz, *Mana Medeniyetinin Bir Meyvesi: Elifname*, 2. İslami Türk Edebiyatı Sempozyumu, 2015, s. 217-224.

Kurtoğlu, Orhan, *Zâtî Divânı (Gazeller Dışındaki Şiirler)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017.

Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, TDV Yayınları, Ankara 1992.

Özcan, Nurgül, *Rumelili Murtazâ Sükûti Divanı'ndaki Elif-nâmeler,* RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (15), 2019, s. 263-273.

Öztoprak, Nihat, *Bursalı Feyzî Efendi'nin Elifnameleri*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, S. XXXV, İstanbul 2006, s. 135-167.

Öztürk, Furkan, *Bâkî Divanı Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük]*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara 2007.

Öztürk, Nuran, *Elifnâme ve Nidâî'nin Elifnâmesi*, Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri, Adana: 20-22 Ekim 2012, s. 173-185.

Pala, İskender, "Harfler Dünyası", *Müstesna Güzeller*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.

Sami, Şemseddin, *Kamus-i Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2015.

Tarlan, Ali Nihad, *Necati Beg Divânı*, MEB Yayınları, İstanbul 1963.

Taşkesenlioğlu, Lokman, *Divan Edebiyatında Elifnameler ve Bilinmeyen İki Elifname Örneği: Memi Can Saruhânî ve Ömer Karîbî Elifnameleri*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 58, 2017, s. 159-202.

Temizkan, Mehmet, *Hayretî Dîvan'ında Âşık*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1986.

Temizkan, Mehmet, *Türk Edebiyatında Harf Şiirleri ve Elif-nâmeler*, Külcüoğlu Kültür Merkezi, İzmir 2007.

Tökel, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Harf Simgeciliği*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.

Tümer, M. Fırat, Ubeydî Divân'ında *Dini ve Tasavvufi Unsurlar*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2007.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1996.

Usluer, Fatih, *Divan Şairleri ve Hurufilik*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi 23, 1 (2019) 80-104

Uzun, Mustafa İsmet, ‘’Elif’’, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, Cilt 11, İstanbul 1995.

Yavuz, Kemal, Yavuz, Orhan, *Muhibbî Dîvânı Bütün Şiirleri*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2016.

Yekbaş, Hakan, Sehî Bey Dîvânı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2020.

Yekbaş, Hakan, *Divan Şairinin Sessiz ve Gizli Anlatımı: Muvaşşah*, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 7/3, Ankara 2012, p. 2649-2700.